

دودانه نانون

افضل احسن رندها ۱۹۱

دواپہ

فضل حسن زندھاوا

891.42
AFZ-D
44625

44625

روہتاس کے بکس

احمد جمیرہ ٹیمپل روڈ لاہور

مجھے حق را کھویں ہن

دوا بہ (ناول)	:	کتاب
۵۰۰ سو	:	تعداد
افضل احسن رندھا دا	:	لکھاری
۶۱۹۸۱	:	پہلی وار
۶۱۹۹۰	:	دوجی وار
عذرا	:	ٹائٹل
روہتاس بکس	:	پبلشر
احمد جمیر ۵ شیمپل روڈ لاہور	:	
نفیس پرنٹر	:	پرنٹر
پٹیا لہ گراؤنڈ لاہور	:	
۴۵ روپے	:	مک

اپنے
 پنڈ
 قیام پور
 دے
 ناں

چھڑ کے دیس دواہ
 امبیاں ٹوں ترسیں گی

پندھ بے منزلے میں پر جاری نہیں، تے جیوں جیوں پینڈے ڈھسے جانڈے نہیں
 رتیوں رتیوں ہو روجھدے جانڈے نہیں۔ پر تان وی دل تے اگھاں دا وٹھر سکھن
 توں پہلوں اپنے لہو دے دتے ہوئے کیرے چوں ابدیت دا اک لودھ بی ٹھڈا ،
 پٹنگروا وکھین دی چاہ رکھنی اوقاتوں بہتا مگن والی گل تے نہیں ؟ ؟ ؟

گل نہ کرنا ای چمکالے ، کیوں جے گل بہتوں تل کے کتے دی کتے چلی
 جانڈی لے۔ میں ”دوا بہ“ دی گل کرن لگساں ۱۹۷۱ء وچ ”دیواتے دریا“
 پاکستان تے فیر بھارت وچ چھپن مگروں اوہرے تے بڑی لمی چوڑی گل بات
 چلی تے پیٹھ ورجیوں ہارے اک ہو رناول لکھن دی منگ کیتی جانڈی رہی۔ ۱۹۷۳ء وچ
 بھارتی پنجاب دی اک پنجابی یونیورسٹی وٹوں وی مینوں اک اجیہا ناول لکھ کے دین
 لئی اکیہا گیا۔ ایہرا اپنے دل وی فلم دی کہانیاں تے کے ٹیل ویشن آتے تھو وار
 ڈرامائی سلسلہ لکھن ٹیک لئی کھیا بائدا رہیا۔ میرے انکار وچ سرمایہ تے ”دیواتے
 دریا“ نوں انی نوہرے مروڑ کے فلم تے ٹیل ویشن لئی ”کچھ“ بنا دین لئی وی بہت نور
 ماریا گیا۔ پر میں ”دیواتے دریا“ دا خون اپنی تھیں کھنچ کر سکھاساں ! ایہہ گل کر کے
 میں فلم تے ٹیلی ویژن مے معیار آتے انگلی رکھنا نہیں چاہندا سگوں ایہہ متنا چاہندا اں
 جے میں فلم تے ٹیلی ویژن دے ادبی تے فنی معیار توں بہت تلے اں۔ فلم نے نہ لکھی نہ
 لکھنی لے پر اپنے ریڈیو ٹیلی ویشن ٹول تے میں بہت سارے ڈرامے دتے۔۔۔۔۔
 انج اپنی من مرضی تے اپنے طریقے دے ، تے اوہ سارے نشر تے ٹیلی کاسٹ وی انج ای
 ہونڈے رہے جہج میں لکھ کے دیندا ساں۔ قلم دا سفر بھاویں جاری رہیا پر ناول میں نہ
 لکھ سکيا۔ اکر تے شے بنا دین والی استادی تے مستری پنا میرے جیسے بے بہرے
 وچ کتے ؟ فروئی تخلیق دیاں راہواں دا تعین ”اڈر“ نہیں کر دے ، کچھ ہو
 شیواں کر دیاں میں !! اوہندا ای کچھ ہو رشیواں نے ۱۹۷۹ء وچ مینوں ”دوا بہ“

رکھن تے مجبور کر دتا۔ پر اوسا لکھیا مسودہ کدھرے گواچ گیا تے کئی ورے اوہرے لہجن تے اوہرے اُٹے تہوریاں لنگھ گئے تے اخیر لہجن تے تہورن دا ویل وی نہ رہیا۔ غیر پچھلے ورے سیال وچ "دواہ" لکھ گھتا تے پنجابن ادبی بورڈ لاہور دے سیکرٹری سید سبط الحسن نعیم کول چلا گیا۔ جنتوں اوہدی اک کاپی ڈاکٹر کرنیل سنگھ تھنڈ بھارت وچ چھاپن لئی لے گئے تے دوسری کاپی میں پورے ورے پچھوں ڈھیر منتاں ترلیاں نال شاہجی توں واگذار کرائی:

"دواہ" دی تکنیک، پلاٹ، کردار نگاری، زبان تے ایہدے وچ اٹھائے گئے مسئلے مسائل بارے میں کچھ نہیں کہنا چاہندا۔ میں ایہدے علاقے (LOCALE) تے وقت (TIME) بارے دو اک گلاں کرنیاں ضروری سمجداں۔ اُنچ تے دوہناں پنجاباں دی ویتوں دا بہتا وڈا حقہ چارو دواہیاں وچ کھلایا وسدا لے۔ پر ایس ناول دا علاقہ میرے پنڈے دے نیڑے جیٹڑ سٹیشن توں دکھن پات وسدا پنڈے دواہ لے، جیہدے نال بسنتر نالہ تے پراخہ راوی دریا وگدا لے۔ ایہہ ناول ادھناں پنڈاں دے رہن والیاں دیاں رساں، ریتاں، رواجیاں، جتھیں محنت کرن لے شوقی، دوجیاں دے بھار وڈا دوناں والے گھلیاں وٹھیاں دلاں تے حیاتی ٹوں مانن توں وودھ حیاتی نوں نہدیاں مہدیاں بھوگن والے لوکاں دی کہانی لے۔۔۔۔۔

۔۔۔۔۔ کہانی دے کردار بھاویں سکھ نہیں پر ایہہ کردار مہور مہور ناواں نال ایڈھرتے اوہرے پنجاب دے ہر پنڈے وچ وسدے رسدے جیون بھوگتے نظر آوندے میں۔۔۔۔۔

ناول دی کہانی داساں (وقت)، بجادیں اچ توں پینٹی چالی ورے پہلوں دا معاشرہ لے پر ایہہ کہانی اچ دی وی لے تے اچ توں چالی ورے بعد دی وی۔ کیوں جے پنجاب

دے پنڈاں دی دتوں دیاں لہیاں جیتی جیتی نہیں پاٹیاں۔ ساڈے بہتے پنڈاں
 تے شہراں وچ اج دی بیٹھ سزار سال دی ورت لے۔ ساڈے بہتے پنڈاں
 تے شہراں دی دتوں وچ اج دی ادنا ای فرق لے جتا فیصل آباد شہر تے پیرس
 شہر دی دتوں وچ لے۔ بہتی ترقی ساڈے شہراں دے حصے آئی، ساڈے
 بہتے پنڈاں وچ اج دی ہل، پنجابی، سہاگ، گڈا، واہی بجی دے طریقے
 تے دتوں دے ڈھنگ صدیاں پرانے والے نیں۔ ترقی دی ایس دوڑ وچ شہراں
 توں صدیاں پچھے رہ جان تاہنڈاں توں اک فائدہ دی ہویا کہ شہراں دیاں مشیناں شہر دے
 انسان کوں انسانیت دا جیہڑا جوہر تے رس کھوہ لیا اود پنڈاں دے سبھیں محنت
 مشقت کرن تے حیاتی جیوگن والے طاقت وراثتاں وچ وافر موجود لے۔ شہراں وچ
 انساناں تے سوسائٹی دیاں بہتیاں مثبت قدراں مشینی ترقی دے ویلے وچ پیٹیاں
 گئیاں۔ ہچے چراتے پھوک رہ گیا۔ پر پنڈاں وچ اود ساریاں مثبت قدراں
 جیوندیاں جاگیاں نیں جیہڑیاں انسان، انسانیت تے اک چٹھی تے اخلاقی مور تے
 مضبوط سوسائٹی داریں تے جوہر ہونڈیاں نیں۔ تے دواہ "ایناں ای طاقت وراثتاں
 پھیاں سُچیاں تے مثبت قدراں دانول لے۔
 اک بڑی جیتی توں جگ جیتی بنا کے دکھاوون لئی کچھ اوہلا تے رکھنا ای پیندا
 لے۔ ناول دے کچھ کردار سکھ تے سماں چالی ورھے پہلوں دا لکھنا اک اجیہی
 لوڑ سی۔

افضل حسن رضاوا

افضل حسن رضاوا

۱۳ نومبر ۱۹۶۶ء

ہے انسانے سوسائٹی کے دا مطالعو کرے تاں اوہنوں پتہ
 چلے گا پئی اوہ کیہڑی شے لے جیہڑی اک دھبے نوں نیڑے
 لیاوندی لے، میدی لے۔ سوسائٹی تے جھگلے داراز اک
 گہرے مطالعے دے بعد کھلا لے۔ محبت نال انسانے تے رُکھ
 دانیٹر الیجا لے۔

ایہناں وچ کیہڑیاں شیواں اک جیہیائے میں تے کیہڑیاں
 ہر طرح دیاں؟

چہرے، رنگ، اکھاں، زندگی نامہ
 رگھو دا اک زندگی نامہ ہوندا لے !
 تے انسان دا وی

میل اس کر نو
 چیکو سلا وکیہ

یار جینا گلی دا پھیرا
پتیاں دے توبت بدلے

اوہا چنڈ سو سو سو پئے، دوپٹے گھلن دا بنیا ہویا اک پنڈی نہیں سی۔ اوہا پنڈی راوی دیا
والہ اتھ زور اور پالی سی جیہڑا کدے تے اکل دواں دی زمین تے بھل پا کے اوہوں ہور زور اور
تے زرخیز کر جاندے تے کدے ساریاں کھلوتیاں ہوئیاں فصللاں تے کچے کندھاں کوٹھے روڑہ کے
لے جاندے۔ گہرے مٹیالے رنگ دا جھنگ والا اوہ پانی ٹھنڈا، جاتی تے موت دا دھڑا دھڑا روپ
سی۔ اوہا پنڈی بستر نالے دے لٹے چڑے ریتے بچھے وچ رکتے رکتے پئے ہوئے اوہ دھم سن
جیہناں دے رگلے رگلے کندھیاں تے ریت کھوتر کھوتر کے تریجائے مالی، پانی تے راہی سوئے
کدھ۔ کیے اوہناں دائرے تیریا ہویا صاف۔ تے ٹھنڈا پانی پی کے اپنی ڈنڈی بند دے.....
دھم جیہناں دے ڈھل بستر نالے سک جان تے دی پانی نال بھرے رہندے..... دھم
جیہناں وچ پالی منڈے سرخیاں بلدیاں شکر دوپہاں وچ کتے چورسنگاں والیاں جھاں مل کل
کے نہاوندے، جند و جندی جھاں دے پنڈے لٹکاوندے، تے آپ جیہیاں مانے
نہاوندے۔ اوہا پنڈی پڑے دی اوہ واسی جیہڑی شماں ٹوں جیہڑی تے سپ کیڑے

رُٹھاں چوں نکل کے سوہنیاں ، پتلیاں ڈنڈیاں وچ بے خوف ہو کے لتے پئے رہیندے ۔
 (اوہا پنڈ پٹھ ہاڑ دیاں اوہ کتیاں ، سُنجیاں دوسراں سن جہنناں وچ کو ارے مُٹھے ،
 چھڑے خوشبو لا کے باہر نکلن توں ڈر دے سن ، مُتے ڈیناں کلیجہ نہ کدھ لین)
 شکر دوسراں جہنناں وچ پالی تسمیر د مل ڈنگر نوں مانواں دُرگیاں مہرباں ٹاہلیاں ہیڈ ہک کے
 اوہناں نوں اگالی کر دیاں چھڑ کے ، کول بیٹھے یاں اڈی کھڈا کھیڈ دے یاں بولیاں پاوندے تے
 نچے گاؤں گاؤندے ۔

اوہا پنڈ سون بھادروں دے اوہ ٹرلا ٹے سن چھڑے امہاں نوں بُد تے بُد نوں
 امہیاں بنا دیندے ہن امہاں دے بُٹے جہنناں تھلے مُٹھے کھنڈے دوسراں
 گزار دے ، کمرستیاں کمر دے یاں چوہی چڑا کھڈ کھیڈن دے بہانے اُتے چڑھ کے کتیاں تے
 کھٹیاں امہیاں کھاؤندے تے سی سی کردے ۔

اوہا پنڈ وارے دی اوہ رونق سی جیہڑی دن رات جاگدی تسمیران رہندی ۔ دائرہ
 جیہدے وچ بیٹھے پڑے تھیرے پھلے وقتاں تے چٹکے گھرے دناں ، تے گھبرو
 مُٹھے آون والے دناں دے سُفنے دیکھدے رہندے ۔

اوہا پنڈ پوہ ماگہ دیاں اوہ ٹنڈیاں ٹھار لیاں تے کالیاں راتاں نوں دوسرے تے
 حویلیاں وچ بن والے پچ تے دھوئیں سن ، جہنناں دوالے بہہ کے سیانے گھبرو تے ایانے
 ہر طرح دیاں گلاں کردے ۔

اوہا پنڈ رات نوں دگدے ہوئے کھوہ داگوں کدو دے پکدے ہوئے
 دُصور دی مہک ہنکدے گھوڑے ، گھوڑیاں دی ڈراولی تے رعب والی سوہنی
 واج تاریاں دی اوہ تھئی تھئی مٹی ، جیہدے وچ ہالی ہنڈالی لے کے ستے پنڈ
 چوں بھلدا تے دڈے تارے دی اوہ چانٹی سی جیہدے وچ مٹیاراں اپنے بچناں دے
 چہرے دیکھدیاں دن چاڑھ دیندیاں ۔

اوہلا پنڈ رات دا اوہ پودا کی چہرے وچ چور، یار، سب ڈھکے کھلے ٹک
پھوے۔ رات، چہرے وچ اُتو بولنا تے گتے مارو ناہش سمجھا جائدا۔

اوہلا پنڈ کدے کدھار چڑھن والی اوہ لال ہنیری سی چہڑی کسے بے گناہ دے
قتل تے چڑھدی۔۔۔۔۔ اتھی بولی ہنیری چہڑی کھڑیاں فصلان توں تاناں پا دیندی،
ڈھاریاں دے چھت اڈا کے لے جاندی، تے آکڑے، مٹھور اُچے مراں والیاں رگھان
دے لک توڑ دیندی۔

اوہلا پنڈ رگھان دی حیاتی دہ کی چھاں تے دور تیک چار چوہیرے کھلریاں ہویاں
فسدن دی ہریالی تے اوہناں توں دی چلن والی فقیراں دی مستی تے بے پرواہی دہ کی
ہوا سی۔

اوہلا پنڈ زمین دی چار چوہیرے کھلری ہوئی مہک سی، مہک چہڑی زہنگی دی
مہک ہندی ہے۔

اوہلا پنڈ اوہ مانواں سن چہڑیاں سو سو سکھناں مگروں پت جمہریاں تے
اوہناں توں پورا دھو پیوئیاں۔

(اوہلا پنڈ سورج دے چہریاں، توت یاں گلن دہریاں پتلیاں تگاں، تے
کچ دیاں چڑیاں وانگ نازک مٹیاں سن تے لوسے دیاں ہاتھواں، پتھر دیاں سخت
چھاتیاں، گلہری دی پوشل دہریاں اُٹھانہ توں اُٹھیاں مچھاں والے گھبرو جوان سن،
جیہناں وچوں گھٹ ہی بڑھے ہو کے مودے سگوں آپنی آن توں دلیری تال قرآن ہو کے
جوانی وچ ای بھریا میلہ چھڈ جائدے۔)

اوہلا پنڈ مودے ہوئے پیو دی اوہریاں یاریاں نیجاون تے دشمنیاں دا
پالن کرن دی چھیکڑ والی گل سی۔

اوہلا پنڈ سورے دا آپنی ماں کولوں مرن توں پہلوں جی دھاراں بنجھاون دی

ریت سی ۔

اوپا پنڈ کپاناں ، کھاٹیاں ، گھوے ، ٹوکے ، واٹر ، برچیاں ، بلان تے پھوٹیاں
دی تیز تیز وال نالوں باریک دھار سی ۔

اوپا پنڈ ہوا نالوں تیز جھج وایاں گھوٹیاں دیاں ناساں چوں نکلن والی اک دی شوکر ۔
۔۔۔ اوہناں دے مڑے نال بجتے ہوئے پنڈیاں چوں نکلن والی جگ تے پوڑاں نل
اڈن والی دھوڑ سی ۔ گھوڑیاں جیہڑیاں کڑیاں وانگ نکلتے تے شرم دایاں مہنیاں
نہیں ۔ گھوڑیاں جہناں دا سارا سریر بھانے ہنڈ لگدیاں ہی غصے تے شرم نہں مڑھکو
مڑھکی ہو جاندا لے ۔

اوپا پنڈ یار دی یاری ، دشمن دی دشمنی ۔۔۔۔۔۔ وڈے دی عزت ۔۔۔۔
ماڈے دا لحاظ ۔۔۔۔۔۔ گھوے نال ٹکڑ ۔۔۔۔۔۔ پنڈ دی دھی بھین دی راکھی تے
سادھو سنت ، پیر فقیر دی دُعا لین لئی سارا جتن کرنا سی ۔

اوپا پنڈ زمین تے انسان دا ادھ پیار ہے جیہڑا جتن توں لے کے مرن تک
سدا جوان رہندا لے ۔

اوپا پنڈ سو سوا توں کچے تے دو پچے گھراں دا بنیا ہویا اک پنڈ ای نہیں سی ۔
لکھی جھنڈ توں وچھڑے ہوئے بگیاڑ وانگوں اداس سی ۔

آپنے سارے پنڈ باجوں !!!

پوہ ماگھ دسے اک ٹھنڈے دن سویر دیلے نکلتے تے مہربان
سورج دل ٹوٹہ کر کے بیل دی کندھ نال دھوڑ لائی بیٹھا ۔ اودھا ماف نیلے اسمان تے
اڈویاں پھردیاں بدل دیں ٹکڑیاں تے اڈوے آزاد کھیر دیکھ رہیا سی ۔ سامنے احاطے
وچ پھلن تے سبزیاں دیاں کیریاں تے پیا ہویا گلر ، چٹھڑے سورج دی نقی نٹلی گرمی
نال پگھرا جاندا سی ۔ اوہرے سامنے اگلی ہوئی دھریک دے جوان بوٹے توں ساویاں

تو پیلے بندے پتر تیر ہوا نال جھڑوے تے ڈگ کے ہو رُو رہتے جانے۔ اودہ
 بڑے دھیان نال دھریک توں ڈگتے، ہوا نال اُلوے پتر اں دل دیکھدا تے کدے پرا تہہ آسمان
 تے اُلوے پکھیراں تے لگن مٹی کھیڈیاں بل دیاں لکھڑیاں تے وگدی ہوئی ہوا توں دیکھ کے
 جیویں اوہے اندوں اک نٹا ٹھنڈا ہوکا اُٹھدا۔ بِل آزاد، ہوا آزاد، پکھیر آزاد، پتر آزاد
 تے اودہ قید۔ ! ہا حکم سنگھ سماں ٹھیک ہی آگھدا سی ”آزادی دا اک پل، غلامی دی ساری
 عمر نالوں چٹکالے“ |

”ٹھیک اے“ ! لکھی اُچی ساری سوچیا ”میرے نالوں تے بِل، ہوا تے پکھیر
 چنگے میں چہرے قید نہیں“۔

جیل وچ رہندیاں جیویں لکھی توں عمارت بیت گتیاں سن۔

لے جانے والے نال ریڑھ رازد کے

★

دن ڈہن ای والا سی۔ لکھی دائرے والے بوہڑ تھتے پٹے ہوتے پتھر نال نوٹھے
ویٹے دا گھٹن ڈیہا ہویا سی۔ پچلے دو ترن مہینیاں توں ایہہ ادھار روز دا کم سی۔ اُنچ تے پٹہ
دے ہو روی ساہ سٹیا والے گھبراوے پتھر نال ٹل مار بیٹھے سن پر اود پتھر کسے کوہوں وی نہیں
چکیا گیا۔ آل دولے دے کئی منٹل موٹہ ہیں بھار چکن دلے حراں وی اوس پتھر نال متھ مار گئے پر اود
پتھر تے کسے کوہوں چھاتی تے وی نہ چاڑھیا گیا، لکھی نوں خورے رکھ ہو گیا جے اود روز اوس پتھر
نال زور ماردا، اوہنوں دائرے وچ بہن دلے کئی سیانیاں بندیاں اوس پتھر نال گھٹن توں
موڑیا وی۔ اوہناں دے قیامے موجب لکھی اچے اوس پتھر لئی بڑا ہولاسی پر لکھی کن لوصیٹ کے
اوس پتھر نال جٹ جاندا۔

اودن دی نوٹھے ویٹے توں اوس پتھر نال گھل گھل کے لکھی مرھکو مرھکی ہو یا پیاسی۔ سیال دے
دن سن پر لکھی دے ننگے پٹے اُستے مرھکا انچ پیلا اسی جیویں۔ سیال دے نہیں جیہڑا ہاڑ دے
تے دن ہون۔ دائرے وچ بہن والے سیانے لک، گھبراوے تے ایانے لکھی دے
آل دولے کسے ہوئے لوس بھارے پتھر تے جواتی چڑھدے اک گھبراوے تے دا تماشہ

دیکھ رہے تھے سن۔ پر انہیں کوئی مٹھی اُتے بیٹھے فوجا سنگھ تے نواب خان لمبڑا ایہہ تماشا
 دیکھ کے انچ بس پئے جیویں کوئی سیانا بندہ کسے بال نوں سہاگہ چکن دا پارہ مار دیاں دیکھ کے
 ہس پئے۔ ایہو جیہے ویلے فوجا سنگھ کدے چپ نہیں سی رہندا۔ اوہ جہوں کسے گھرو جوان
 نوں اوس پتھر نال گھدیاں یاں اوہی گل کر دیاں سندا، اکھدا !

”او منڈیو ! تاسا ایہہ پتھر کیہ چکنا ہے، بھائی دیرو ! ایہہ پتھر چکن
 والے نہ گئے اوئے !“

تے ایہہ گل کر دیاں سدا ای اوہیاں اکھں بھج جانیاں تے اوہ کچھ پانی درج دہچا آندا :
 ”اوئے ایس پتھر نوں بھرا میا سنگھ ایہراں چک لیندا سی جہراں پھل چک
 مئی دالے۔ اوئے بن ایس پتھر نوں چکن والا ساہس کیہڑی مل جھٹے گی
 جوانو !“

فوجا سنگھ جھوٹھ دی کہیہ آندا : ”میا سنگھ درگا زور اور تے جان والا گھرو ساہس
 باہرے دچ کوئی نہیں سی۔ جہوں کدے دا پند آباد ہو یا سی اوہ پتھر ایٹھای پیاسی تے
 کدے وی کسے نے ادھالا نہیں سی کھیا تے میا سنگھ جہوں پنچیاں درھیاں دا پورا جوان سی
 اوس پتھر پک دی لیا تے ادھالا دی کدھ چٹیا جیہٹوں کدے فیر کوئی چھاتی تے وی نہ چاٹھ سہی۔
 تے لکھی جیہڑا اودوں دھتیاں درھیاں داسی اپنے زور اور پاؤ دی ریس پیا کر داسی۔“

”میا سنگھ دا پتھر جے بڑے حوصلے والا جوان“

اوس نواب نوں آگیا تے فیر لکھی نوں واج مار کے کہن لگا :

”جان دے پتھر ! ابے توں بڑا ہولا ایس ایویں سٹ نہ لوا لئیں۔ اجے تیرے

وس دی گل نہیں۔“

پر لکھی نے پتھر کے دی نہ دیکھا، اوہ پتھر نال جھٹیا رہیا۔ فیر کوئی جیویں کھپ پے گئی
 لکھی پتھر نوں چھاتی تے چاٹھ گیا سی پر بعدا پتھر اوہے کوں سانجھا گیا تے اوہنے پتھر زور

ہٹا کے سٹ دیا۔ فوجا تے نواب پریوں اٹھ کے اندر سنگھ کول آکھوتے چہڑا ہٹی لوکاں
نال کھلوتا کتھی نوں پتھر ٹپکدیاں پیا ویکھد راسی۔

”عد مٹکا دتی اے منڈے۔ نے بھی اُتار کھیں دی بجل گٹھ کے مار دیاں
فوجے تے نواب ول دیکھ کے اکیا۔

”شادا بخوانا“

نواب کتھی نوں ہلا شیری دتی۔

کتھی مڑھکو مڑھکی ہویا پتھر تے نظر اگتھی ادھب چار چو فیرے پھریاں کہن گہا۔

”میں ایہدا بھیت پگیا آں دھرم نال!“

تے جھٹ کوساہ لے کے ادھ فیر پتھر نال چمڑ گیا۔ مڑھکے نال بھیاں ملیاں گھٹے وچ ن کے
اوس پتھر نوں زور مایا۔ پتھر ادھبے پتاں تے سی، او تے پتھر نوں اک ڈوپل توں کے اوس
مٹھدا مار کے پتھر چاتی تے چاڑھ لیا۔ چاتی تے پتھر نوں گھڑی کوک کے اوس ساہ سواہرا
کیتا۔ ادھبے ڈولیاں دیاں مھیاں کاناں وانگ ن گئیاں۔ ادھبے مونہہ تے دھون
دیاں ناڑاں رسیاں وانگ ٹھل کے پاٹن تے آگئیاں۔ ادھبے مونہہ انج تے ایسوں لال سوہا ہو گیا
ہویا سی جے لگدا ہئے لہو گیا کو گیا۔ اوہنے ”یا علی“ دا نعرہ مایا تے پتھر دابالا کڈھ دیا۔ گھڑپ ملیاں تے
پتھر نوں دگ کے اوس ہتھوں کنڈیاں لٹاں جائیاں۔ تے فیر پتھر نوں دھ سارے سٹ کے پتھر
رے اے دوالے پھرن لگے پیا۔ کنڈیاں لٹاں بانہواں نوں قائم کرن لئی ادھناں نوں ہلا دیا جلا دیا
تے ساہ سواہرا کمر دیاں ادھ چار چو فیرے کھلوتے تے میٹھے پتھر مٹے لوکاں ول دیکھیا۔ ساہے
دائے وچ بڑی چپ چان سی۔ بس لوکاں مے ساہ لین دی واج پئی آؤندی سی۔ دولے میٹھے کھلوتے
جیرانگی نال گوتے ہوئے لک لکے پتھر ول دیکھدے تے کدے کتھی دے مڑھکو مڑھکی ہوئے سریر
ول ادھناں دیاں نظر اں وچ بڑی بے لگنی سی تے اخیر فوجا سنگھ بویا پر ایسوں جیراں اوس کوئی
سمناد دیکھیا ہووے، ڈرا دین، حیران کردین تے نہ منن والا۔ مسلاں ای اوس کہیا :

”بھئی! بڑی وڈی ساری گل لے۔“

فیر لک وی ہوئی ہوئی اک دوجے نال گلاں کرن لگ پٹ، پھر وچ وچ اچے دی اک ٹھری
 سہمی ہوئی بے یقینی سی۔ قوجا سنگھ ٹونہ وچ کچھ بڑاون ڈیہا ہویا سی۔ اوہرے موٹھوں وچ
 کوئی نہیں سی بکھری۔ بس اوہری داڑھی ہاری نظریں آوندی سی۔ اصل وچ خورے ادھوں اچے
 رتیک ایہہ یقین نہیں آیا سی جے ویام ورگا سارے باہرے وچ منیا پرمینا شہر زور جیڑا پتھر
 ٹوں پچھیاں ورھیاں دا پورا جوان ہو کے چکن نگا سی۔ ویساں دھیاں دے لکھی نے کیوں چک لیا
 لکھی وچ اپنا زور تے اپنا ہنر کھٹوں آگیا؛ جیڑا سارے باہرے وچ ویام ترن پیلوں تے
 پچھوں کے پورا جوان ٹوں نصیب دھویا۔ ایہہ سچدیاں اوس اپنی لٹی چٹی تے کھری داڑھی وچ
 اُگلاں پیر دیاں آگیاں۔

”سو نہ گورو دی! بڑی ساری وڈی گل لے۔“

”جیہنوں پتے پادشاہ سچے سرکار دیوے۔“

اندر نے کہیں دی بٹل پور گھٹ کے ماریاں نواب دل دیکھ کے آگیا۔

”رب سوہنے دیاں کھیڈاں نیں بھراؤ۔“ نواب لکھی دل دیکھ کے کہیا۔

سورج ٹوں ڈھیاں دا ہوا چر بو گیا سی۔ جھنڈے ہنیرا ہوئی ہوئی دھرتی آتے

اُتری آ رہے سن۔ پریوں مکھن تے جھنڈا دھڑے وچ ایسے بندے کھٹے ہون دیکھ کے

ایدھرائی تڑے آوندے سن۔ جھنڈا لکھی ٹوں مڑھکے نال بچے دیکھ کے بویا،

”تیٹوں کٹی دار آگیا لے لکھی! پتھر ٹوں اچے ہتھ نہایا کر۔ اچے ٹوں بوہت

ہولا ایں۔“

”لکھی نہیں اوئے پتھر جھنڈا سیٹاں! قوجا جھنڈے ٹوں کہن لگا: ”ہن لکھا سنگھ

آگیا کر جوان ٹوں۔“

”لکھا سنگھ نے پتھر دا بالا کدھ دکھایا لے جوانو! اندر جھنڈے تے مکھن ٹوں دتن

وچ پہل کیتی۔

”سیتی؟“ متھن تے جھنڈے نے بے اعتباری نال پچھیا۔

”دھرم نال: حٹی پتھی بھی!“ اندر فیرا لکھیا

”آہو! آہو! کئی داجاں اندر سنگھ دی گواہی توں اُتھیاں۔

جھنڈے نے لکھی دل دیکھیا۔ لکھی نہتا بیہوشیا۔ دوسرے سر پہ دے

سارے پختے تن کئے۔ اوہی چھاتی ہو چڑھی ہو گئی تے اوہی دھون اکیل لکڑ دنگر تھی سر کے اکڑ

گئی تے جھنڈا دی خوشی نال چوڑا ہو گیا۔

”دھرم نال! راج بھل دیاں سنگھ بڑا یاد اے جو انو!“ دجا سنگھ دی داج کتے دھڑوں

اوندی لگی۔

جھنڈے تے لکھی دے سر پر دھڑے پئے گئے۔

جگا وڈیا بوہڑ دی چھاویں
تے کوں من ریت بیج گئی

★

دریام سنگھ بڑا سوہنا، سلکھنا تے مہاراجوان سی، اوہ پنڈا موٹھہ منھا سی وان ایہ
بے کول ادمنوں دُوروں دُوروں دیکھن اُونسے۔ ساڈا ایڈا بے کسے کٹیں پائیہیں سی دکھدا۔
سوہنا ایسراں دے ساری عمر کل پریری دی شریاں توں نہ بھیا۔ دریام بنیا ہویا ای ساراں دے
لوہے دا کی جے اوہ لہف نہیں سی سکدا، ٹیٹ سکدا سی۔ وہ صلح سلوک دی مٹھی ل گھڑیا سی
تے ہر کسے ناں پتا کے مکھدا، ہر ادا کے سوکھے ویلے پنڈیاں پنہی تیرہم ڈانگھو رہے ناں
کھنڈیاں۔ یاراں راہیاری تے دشمنان دا دشمن، ساڈا دشمن تے ساڈا جمن۔ وہ دیاں دشمنیاں
دی بھایاں سن۔ سوداگر سنگھ بڑا کھرا، چلدا پُندہ تے بوہت سارے بندیاں
والا بتمہ سی۔ دد بھرا، چھ پتر، بھتیجے، بھتیویں دی اوتھے ای تے ہور کئی
چھریار۔ پر دریام بیلے وچ آگے ہوئے دن دے وانگوں کلا سی۔ پوچھوچھو تے
بڑی سدا صفاکے سائے پر فیراک گھوڑی توں رتے کئی اکھدے نیں اک رن تپاڑ پئے،
تے اک دوجے دی رت دے تر پھائے ہو گئے۔ جمل وچ دشمنی دی دلائی آگے دے وانگ

دوسری لے ، دوسری رہی ۔

دھڑاتے دریاں سنگھ داوی مارا نہیں س۔ اندر سنگھ ، تو اب خاں لمبر تے فوجا سنگھ اوہیے
یار سن ۔ سگوں فوجیہ تے دریاں نے پگلاں ڈٹائیں مویاں سن تے دکھ سکھ وچ ادھناں لے
گھر کوئی رو نہیں سن سمجھے جانڈے ۔ تے جیوں بندہ آپ دی چنگا بھلا ہووے فوجیہ
دا نگر واپاسے دے سونے دا بلیا ہو یا بندہ یار ہووے نے فیر بھلا کیوں دریاں سوداگر مہاں
دے تھلے لگ جانڈا؟

تھے لکنا تے دوروی گل جھنڈی لے سگوں دریاں جنا پڑوی جیوندا رہیا ۔ اوس سدا سوداگر
ٹوں کت تھلیوں دی تنگیاں بر کم وچ تے سربان وچ ۔ دریاں کسے اوہیے پیر ہی لگن
نہیں سن دتے ۔ تے اخیر جیوں سوداگر مہاں دیکھیا جے دریاں دریاں نال ادھناں ترن مرداں
تے دہتھ نال تے فیر ادھناں اوہیے تھریے مار نے شروع کر دتے ۔ ایہہ ٹھیک لے تھریے
مارنا بڑا نال واکم نہیں مہنا پر سوداگر کہہ دل جان آدمی سی ۔ اوہ تے لگ کے مارن والا سی ۔
تے دریاں قتل ہو گیا ۔ اوہوں مارن لئی پتہ نہیں کڈا ڈکڑا اکٹھ ہر دے گانے کتھوں کتھوں
کیہرے کیہرے بندے آئے ۔ ہون گے ؟ پر ایہہ گل تے ہر کوئی آکھدا جے اوہوں مارن
والے کئی بندے باہر دے وی ہون گے ۔ کتھے سوداگر مہاں توں دریاں مارن والا نہیں
سی ۔ دشمنناں اوہوں مارا الیساں بھی آدمی لاکھن ای کسے نہ لکھی ۔ پتر ادھناں جتھے دریاں
ٹوں دڈمیا ، اوہ تھلاں ڈیرے والے پن توں وچیلیاں تھلے والے داسی ۔ بیاویں دریاں
دی لاش دے ٹوٹے راوی دے پانی نے نکالے پر کتھ تے بھی تہن چار دے ریتہ چوں دیاں
دی مہک تے اوہا رنگ دکھ ڈکھ دیکھ دیکھ لاسی ۔ اوہوں کیہڑا پانی نکالیندا ؟

پکس ٹوں لے کے پٹھ دے ہور بندیاں نال جیوں فوجیہ ہوری او تھے اٹھ دے سن تے
فوجا مسال ای اپنے اتھرو دکھ کیا لوس لگ والا سر تے مونہہ اپنی موڈھے دی چادر وچ لکھایا
ہویا سی ۔ جوان ٹوں اتھرو دکھادن دی منہا سی بندی لے ۔

اب پنے اتھرو ڈوگن دا چارہ پیا کروا سی بولیا۔
 ”بھین! ایہہ پہاڑ چڈی جیاتی توں شریکاں دِچ کشتی ایس، سوانی بن کے
 نہیہ، دِبن کے، حوصلے نال، جرات نال، بہاوی نال.....
 داگورہ پچھے پادشاہ دیاں رکھاں تیرے پتران توں، ایہہ دناں وِچ جوان
 ہو جان گئے۔“

تے ہوو فوجا کج دی نہ آگوسیا۔ بس جھنڈے تے لکھی دے سراں اُتے ہتھ پھیرا
 رہا۔ جھنڈا اوووں یاراں دُریاں داتے لکھی چرنبہ دھیاں داسی۔ ایانے گم سم، سہے،
 ٹھٹھبرے ہوئے پئی روڈی ماں ول دیکھی جائدے۔ فوجا سٹکھ نے دوواں توں گھٹ کے
 اپنی پنج وِرگی پڑی چھاتی نال آیا۔ اوہدیاں اکھاں ہن دو موٹے تے اتھرو نکلے
 تے ٹھانہ ڈگ کے اوہی کالی سنگنی داڑھی دِچ گواچ گئے۔

”اؤر پکیو! چلیے کسوہ تے!“ اوہی داچ بھاری ہوئی جاڈی تے اوہ اپنے وگدے
 اتھرو سکون داما، چھستی نال لکھی توں موڑے چارہ کے تے جھنڈے توں اسٹکل لہ کے
 باہر نکل گیا۔

اُج تے کہنس نے مونا۔ توں طلبے (طاخٹے) تے ہراں توں سلاں تے
 ایس طرں فوجا سٹکھ وریام دا کج دی نہیں سی لگدا۔ بس یارسن تے یاری دودھی دودھی
 گوٹری ہونڈی تے بھرا بندی بن گئی۔ یاری تے بھائی چارہ کچھ تندر ہونڈی لے۔ سمجھئے
 تے بڑی پچی، نہ سمجھئے تے کج دی نہ۔ تے دنیا وِچ تے یاری کچھ تندای جا پیا لے۔
 جیوں کسے توں یار گوچری سوڑ پی لے۔ پر جیوں وریام ہوو عرج دا بندہ سی اوس طرح
 اسی فوجا دی ہوو طرح دا بندہ سی۔ وریام دے مگروں اوہی جیٹری پنڈ فوجے چک لئی سی اوہ
 تے سکیاں بھراواں پڑن دی کوئی کوئی چکد لے تے اُج دی فوجا کلم کلاسی۔ نہ کوئی بھرانہ جوان
 پتر اپتر ادا ہا ہے سی مکھن جیٹرا جھنڈے دی عمر داسی۔ ایہے اوووں ہتھ وِچ ادن جوگا

تنہیں سی تے دھی دیو لکھی دی ہانن تے فوجا بھئی مچی کلاسی۔ سیانے اگھ گئے نیں کٹے بندے
 دی واہی کہیہ؟ پر فوجا تے دیو سی دیو! اوہ جدہ تھوڑا سی۔ اوس اپنی واہی نال وریام دی واہی
 دی سانجھ لئی۔ اپنی پیل اوہ مگر دس واہوندا تے وریام کی پیلوں۔ اپنے بوبے تے بھہر ہووے
 یاں نہ ہووے وریام کے اوہ لویری بھقہ آوندا۔ اپنے مکھن دے مرتے اوس کدے
 ہمتہ دی تنہیں پھیریا سی پر لکھی نوں سارا سارا دن موڈھے چکی پھروا۔ فوجا سارا دن کم کار وچ
 گھبراہندا پر ترکا میں ہر روز ان پانی کھا کے اوہ وریام کے جاندے۔ جھنڈے لکھی نوں پیار
 کردا۔ اوہناں نال بالال وانگ گلّاں کردا تے اوہناں نوں باتاں سناوندا تے اُٹھن لگا
 بنداں نوں اکھدا: ”بھین واگور وُسٹھ رکھے، پتر جوان ہو جان تے چار دن اسیں
 دی دُسیا دا مہراج میلہ دیکھ لیئے۔“

”اُوئے بھائی سرور جی! مونہہ تے دڈیوں دی گل نہیں، پر سوئہ گورو دی
 بڑا حوصلہ دیکھیا اے تیرا۔ نہیں تے کلا بندہ کیہ اکھ تے واہی کیہ اکھ؟“
 اندر سنگھ پالے ہتھوں بڑا چار ہویا بولی جان ڈیہا سی۔

”توں واہی دی گل کروا ایں۔ میں آکھاں کلے بندے توں تے دونہ
 گھراں دے مال ڈنگر توں پیٹھ دتھا ہی نہیں پایا جاٹا۔“
 نواب کھیس دی بٹل ہور گھٹ کے مارلی تے پرانہہ بیٹھے جھٹکے تے مکھن ول دیجھ
 کے بولیا:

”اوجڑو! اک بالو۔ کیہ اڈیکدے پئے او؟ ٹھنڈ تے تہاں وچ کڑی
 جانہی لے پئی؟“

نوجوان سنگھ دا جیویں دھیاں ایدھر پلے گیا اپنے کھیس دی بٹل مواہری کر کے
 مکھن تے چڑھوگ، ”اٹھ اُوئے مکھنا! اک بال جوان! تیرے چاچے پالے ہتھوں پئے ٹھروں ٹھروں
 کرے نیں۔ کجھ چوں منچھٹی دی پوہی کدھ لے اک تے گ سکا سائوں!“
 مکھن مٹھ کے منچھٹی کدھن ٹر پیا۔
 نواب کھیس دی بٹل چوں سری کدھ کے کہن لگا:

”بھال میریو! پوہ لے پوہ! پالے من نہیں تے کدوں زور کرنا ایں؟
 تے ہور کیہ؟ سولان آنے گل کدو لے لمبر۔“ اندر ہنگورا بھریا۔

مکھن گدھ چوں منچھٹی دیاں دو پولیاں کدھ ایایا۔ منچھٹی دیاں سوئیاں دے چار چار ٹوٹے کر کے
 اوہناں توں ہینڈ اُتے رکھ کے اوس تیلی لاوٹی۔ منچھٹی سگلی سی اک پل وچ چٹخ چٹخ کے چم پئی۔
 ”اٹھ کے پم سیک لے بھی بھرا اندر سیاں!“ فوجے اٹھ کے چم دے کول ہندیاں
 آگیا۔ پر اندر سنگھ تے نواب لمبر پہلوں ای جھٹکے تے مکھن کول جانیٹھے، بیہڑے
 آگ دوالے بیٹھے سن۔

اوه پوہ دی اک ٹھنڈی ٹھار راستی ! حویلی وچ آگ دے چرخ دوالے پہنچ بندے پیٹھے
 ہوئے سن ۔ پتہ نہیں پڑے بنمیاں توں پالا ایڈا کیوں گد لے ؟ فوجا ، اندر ، نواب تے لگدا
 جیویں آگ دے وچ ہی ولا جان گے ۔ مکھن دے کھیس دی جتکل کدوں دی مھٹی ہو گئی ہوں
 سی تے جھنڈا اُچلے پر واہ جیہا ہو کے بیٹھاسی جیویں آگدا ہووے ۔ میٹوں آگ دی آگ پر واہ
 نہیں ! جھنڈا کسے سٹے سمندر والوں چپ سی ۔ اوه اُچ دی بڑا چپ چان رہے تے گھٹ
 گھٹاں کرتن والا جران سی ۔ پچھلے دو تین دھیاں توں اوں اپنا پیل پتہ تے واہی بھی داکم سانجھ
 لیا ہر باسی ۔ سگوں اوه کدے کدھار مکھن نال جو تڑدی نوادیندا تے کم کار وچ اوہرے نال
 ہتھ دی پوا دیندا لگدی واہے ۔ مکھن دے بجائے نے کاما بن کے کتے ورھے اوہناں
 دی کاریگرتی سی ۔ اوه فوجا سنگھ داحمان داحمان تے لاه نہیں سن سکدے پر واہ اپنا کم وگھڑا
 چھڈ کے وی فوجا سنگھ ہوراں واسنوار دیندا ۔ اُچلے تے فوجا ابھے وی کھیریں میریں سی پہاڑ
 وا پہاڑ ۔ بس جرا اوہی وارھی جٹی ہو گئی ہوئی سی ۔ پتہ منڈے گبھرو ہوں تے اپنا کم کاج سانجھ
 لیندے نیں تے مکھن جھنڈے نے وی اپنا کم کار سانجھ لیا سی ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ فیرو دی کدے کدھار
 فوجا سنگھ اپنی موج نال کسے کم توں ہتھ پوا دیندا ، نہیں تے اوہوں چھٹی سی کتوں منڈے کھنڈے
 گبھرو ہوجان تے پڑھیاں توں کم کار توں چھٹی لہرای جاندی ۔

جھنڈا سنگھ اُچلے تے ہتھال پیراں والا گبھرو سی پر غمی ہو رای طرح دہجران سی ۔ جھنڈے توں
 واہی بھی تے ایدھر اوہر دے ہو کر کئی کم ہندے تے سرگھر کن داویل دی دنگارا ۔ تے اوہدا
 یار اندہ وی تہا چڑا کوئی نہیں سی ۔ بس آجا کے مکھن ای اوہدا یار سی ۔ اُچ دی مکھن تے اوه کٹھے ہی
 پلے تے جران ہوئے سن ۔ تے مکھن دا گھر نکلیاں ہوں توں ای جھنڈے توں سدا اپنا ای گھر
 لگدا ۔ اوه جران دی ساہ ستیا دالاسی پر پاؤ دے قتل دا دکھ اوہوں مکھن وانگوں اندہ و اندر
 ای کھائی جاندی سی ۔ خودے ایس ای پاروں اوه بڑا چپ تے گم گم رہندا ۔ منڈیاں کھنڈیاں والے
 شونق دوڑ بچ ، میلہ ٹھیلہ ، ہلاکٹا ، خراب پی کے اکھاں تے پگ سٹ کے آگڑا اوکڑ کے

گھرنا تے ہر ایجھے کم نہ ای اوس یکتے تے نہ ای اوہا دل مندا۔ اوہ سد ایل وچ باپو دے قتل دا بدلہ
لیں دامتھا پکا وندار ہندا۔ اوہنوں اڈیک سی، چنگیں دتاں دی! تے اوہ دل ای دل وچ لکھے
پہر و عاواں کردار ہندا:

”سچھی، کار! کدی ساڈے دی دن پھیر!“

یاں، وہ اپنی بے بے کول بہہ کے رات لے منیریاں وچ ویکھدا پچھا:

”بے بے! کدے ساڈے دن دی پھرن گے؟“

تے ادھی بے بے پھرن ویام لے قتل توں نے کے مہتن دی جاچ ای بھل گئی ہوئی سی۔ لیکن
دل ویکھ لے ہوئی جیہی اکھدی:

”وے جھنڈا! تیرا دیر جوان ہو جائے تے ساڈے دن پھرن گے۔“

تے جھنڈے نے نکھی نوں انج پائیا جیویں پالن ماحی ہوندا لے۔ کم نہ کار نے گھٹا کھان پین ہتھا ای
گھٹا۔ نکھی جوان دی دتاں وچ ہو گیا۔ کھٹے کھٹے ہڈ پیر، پورا قد، جھج وانگوں چوڑی چھاتی، بامی
آٹھاں، لوکا اکھدے اوہ اکھا ای مریم سنگھ لکھا۔ اوہن جیویں نکھی وانرے والا پتھر چک لیتے
جیویں چار چوڑے ساسے باہرے وچ اپنے گھبر دہون دا اعلان کردتا۔ اوہن جھنڈا دل ای
دل وچ نہال سی تے ائمہ فائدہ ای کہندا:

”ہن ساڈے دن پھر گئے نیں، آہو پھر گئے نیں۔ ہن باپو دا بدلہ لے کے پنڈ

وچ آگے کیہ پھراں گے۔“

اہیہ سوچ کے ادھے ڈولیاں دیں مچیاں پھوکن لگ پٹیاں۔ اوہی دھون اکر گئی تے اوہ ساسے
سریر دے پٹھے دھول وانگ کتے گئے۔ اوہیاں تھڑاں وچ وگدا تھتا لہو ”بدلہ، بدلہ“ گوکن
لگ پیا تے ادھے موشوں نکلیا:

”واگور دی مہرے۔ لال گے۔“

آگ دواں چوڑہ بندیاں حیران ہو کے جھنڈے دل وکیہا۔ قہار سنگھ ادھے اندر نوں جانا اسی

آکھن گے :

” اہو مہرے واگورو دی تے بدلو دی لں گے ۔ پر کھی بکتھے ؟

” لکھی ؟ جہڑا جیویں اپنی تیندر تے سُفنے تر جاگیا ” گھر ہو دے گا

تے اوس ویلے لکھی تے جنڈاں اپنے پسار وچ بھڑوٹے دے کور کوڑے تیل
دے دیوے دی نمتی نمتی نوچ ، آمنے سانے بت بے کھوت سن ۔

جنڈاں تیں کے ڈانگ وانگوں سدھی کھوتی سی ۔ اوہا لک وڈھے بھڑوٹے دے مونہ

فل تے مونہ لکھی فل سی ، اوہا لک ۔ ” ان جہ اذن وچ جھریاں نال بھر گیا سی تے اوہی

میلی خاکی کھدر دی پادریوں اوہدے کچھیاں وچ اہر جاکدے وال سارے چاندی دے

گارے ، تے دیوے دی نوچ لشکدے : ” دن دہرے چہرے تے اکا نوں شان ،

تے اوہیاں سوہنیاں ، سدا مہراں ، تے رون والیاں سا اترواں نال بھریاں رہندیاں

اکھاں سکیاں تے چمک رہیاں سن ۔ اوس بت بے کھوتے لکھی دی دھون نرم ہتھاں وچ پھر کے

ہتھاں کر کے اوہا متھاپچھا تے بڑی مضبوط پرٹھری بونی واج وچ آگیا :

” لکھی اچ توں آہنے وچوں دھکا سوہ کوئی بوت نہیں ، کچھ نال پورا کھجور جان ایں

میری گل دھیان نال سن تے پلے بھٹے ”

جنڈاں ساہ لے کے ساہنے کھوتے لکھی ول دیکھا ، جہدے منٹھے تے مڑھکے ریاں نکلیاں

نکیں کنیاں شکدیاں تھریں اونیاں ۔ اوہیاں اکھاں پُریاں گھٹیاں سن غورے پتی بے بے توں

اک نوں روپ وچ دیکھ کے ۔ پسار وچ بڑی چپ سی ۔ دیوے دی ماڑی جیہی نمتی جیہی لو توں

وڈے پسار دا ہلیرا گڈا گڈا سی ۔ جنڈاں اک وار اپنے دو ٹہیں پاسے دیکھا ۔ جیویں اپنے کول

کھوتی کسے تھریں نہ آون والی ، حتیٰ توں دیکھدی ہو دے ۔ ساہنے کھوتی دی واج لکھی توں

بڑی ہی دوروں آوندی لکھی پر اوہ واج لکھی دے چادر فیرے سی تے اوہدے سریر دا لوں توں

اوس واج توں سُندا پیا سی ۔

چند دن کہیں ڈیسی سی :

”پہلی گل ایسہ پلے بٹھ لے بھائی دیر سرور لکھا سنگھ جی ! بھرا فوجا ہنگہ دی گت (مرزت)
دی راکھی کریں انجی، جیوس نوئے بھانپے دی پک دی کسے مدان
وچ اوسدی کٹھن لگن دیوں اوس تہاڈے تال جو کیتا تے تے جتنا
کیتا تے، تہاڈا کوئی ستکا چا پالما وی ہوندا تے نہ کر سکدا۔“

چند دن بھڑولے دی بھتی کھوں کے اندر بہتہ پایا تے اک پوٹلی جیہی جیہدے وچ یڑے دی کوئی شے
نہی لکدی، لکھسی۔ دیوے ول توں کول کسے اوس پوٹلی توں درجیاں دا پیا گٹا جھاڑیا۔ اومہنوں
کھول کے اک پرنی کیسری جیسے رنگ دی پک لکھسی۔ اوسنوں جھاڑ کے اکھاں تال دیا فیر چمیا تے اوہ
پک جیہدا رہے تے ہرک اپنی چمک چمک گیا لکھسی۔ لکھی نے سرتوں اوہی پک لاوے کے چند دن
وہدے برتے لوسیٹ دتی۔ چند دن فیر بھڑولے وچ بہتہ پایا تے ایہ مرادوہر سندا مار کے رک
چھوی باہر لکھسی۔ چھوی دی ڈانگ چھری مٹی تے گردے نال بھری تھنسی بڑی بھاری گھر کالی
اکسی تے چھوی دا نخل جھنگل نال بھریا ہویا سی۔ چند دن بڑے پریم نال پنے سردی چادر نال چھوی دی
انگ تے پھل توں گٹا تے گردا بھائی صاف کیتا تے لکھی توں پھر ادتی۔
تے چند دن کہیں لکھی :

”ایہہ پک تے چھوی تیرے بھائیے دی لے۔ آج توں ایہناں دو ٹہاں سفیراں
دا وارٹاں ہیں آج توں توں ایہناں راہواں آتے ٹرناں ایہناں آتے
اوہ ٹرنا۔ اوہیاں یاریاں تے ڈھٹیاں نجاوون دا قول اک مرادوہر
تے اپنے چوہے پتر دانگ توں مینوں دینا ہیں۔“

چند دن گھڑی گھرک لکھی، فیر ملی :

”ایہہ چھوی تے پک تیرے بھائیے دی آن سی، تیرے تیری آن لے۔ ایہہ توں جیونہی جاگدی
رکھیں۔ ایہہ جیونہی اوہ ہی رہندا لے جیہدی آن جیونہی ہوجے۔“

جنداں لکھی ہے ہونٹ پر ہو گئی۔ اپنے سرتوں چلا رہے کے لکھی ٹوں اکھن لگی :

”وے ! اپنا ہتھ میرے سرتے رکھ کے میوں قول ہے !“

لکھی اپنا ہتھ ماں دے سرتے رکھ کے ادھنوں قول دیا۔ جنداں پھیر کھن لگی :

”تے نالے ابھ دی سن لے۔ جدوں تیک سو دگرے دادیا دے کنڈھے اُٹے

اوس ای تھاں تے اوٹاں ای ٹھوٹہ ڈالھیا، میٹوں چین نہیں آواتے ج توں

مگروں چھ دن سو دگرے چوٹا رہیا، اوہناں قاتاں دا ہمار تیرے اُتے ہو دے گم۔“

لکھی دیاں ڈاڈاں نکل جاندیاں پرادہ ماں دے سامنے آکر کے کھلوتا رہیا۔ پسار

دے اندر چپ کر کے آمنے سامنے کھلوتے ماں پست اک دُوبے دیاں نظریں وچ نظریں

پا کے خیری وار دیکھیا تے جنداں لکھی ٹوں او تھے کھوتیاں چھڈا سر دھڑے وچ نکل گئی۔

تیری میری اک چٹائی
تینوں تاپ چڑھے میں ہونگاں

دیپو بھانڈے مانچ کے چڑھنا چلتا صاف کیتا تے دیپڑے وچ بوکر پھیرن ڈیہی سی
جسوں لکھی دیپڑے ڈریاں کھنگھورا ماریا۔ دیپو بوکر چھڑ کے دیپڑے دھپ وچ منجی
ڈاہ دتی۔

”نوں بہہ ہا لکھی! میری تھوڑی بوکر پھیرن والی رہ گئی اے۔“ دیپو کہن لگی۔

”چاچی کتے اے؟“ لکھی کھوتے کھوتے بچھیا۔

”بے بے حیل گئی اے گوسہ لین۔ پر توں بہہ تے جا اڑیا۔“ دیپو بوکر چھڑی کھوتی
سی تے لکھی ابے دی کھوتا سی۔

”نیں چلنا آں! لکھی پچھا نہہ نوں مڑیا۔“

دیپو نے مگر دل اوہے کھیس داپہ پھڑ کے اوہوں کھلایا۔ فرادہ ہوں دھکا دے کے
منجی اُسے بھاڑتا

”تیرے پیراں نوں بلیاں بڑھیاں نیں؟“

”اوہ کیوں؟ نکلی چکیا۔

”ہُسنے آیا اس تے ہُسنے ٹرچیا سیں! تیرا کر کے تے میں بُرودی چھڈ دئی تے
اوہ وچ: ”دیو ذرا دوسے نال بولی۔

”میں تینوں کدوں بوکر چھٹن لئی آکھ سی؟ نکلی نے صفائی دتی۔
”تے غیر موغہ وٹ کے کیوں ٹرچیا سیں! دیو نکلی فل دیکھ کے کہن گئی:
”پرہن توں داسے والا پتھر ٹیک لیا تے۔ ہن توں کدور دزیاں نال
گل کرنا ایں؟

”نکو ہور سُن لو!“ نکلی ساں ای آکھ تے چپ کر کے دُور بکے مور پاسے
دیکھن لگ پیا۔

”راتیں توں رکھتے سیں؟ دیو سدا سوال جڑوتا۔

”راتیں تے میں ایستے ای ساں!“ نکلی دیری نال جھوٹا ماریا۔

”وے توں ایستے ہندوں تے تینوں بھانکھن تے جھٹھ۔۔۔ پند وچ
کیوں بعدے پھر دے ادھی راتیں!“ دیو اپنی گل داڑ نکلی تے دیکھ کے اگوں
پچکیا: ”چھی دس توں رات کتنے سیں تے ایہ صرکیوں نہیں آیا؟

”ایہ صر! کدھر؟“

”ساڈے دل سمجھ کدھر؟“

”آپ ای تے آکھدی ایں میں رات پند ہے نہیں ساں، آپ ہی پچھدی

ایں میں آیا کیوں نہیں!“ نکلی ہنس کے کہیا:

”شدینے! جے میں پند جوند تے ایہ صر آؤندا؟“

”فیر توں کتنے سیں؟“

”جہوں پتیر بکھل جیونڈے ہوں فیر دھیاں دھیانیاں لوں بدلہ لین دی نوڑ
نہیں پیندی“

لکھی جیہڑا پتھر سہیا بیٹھا سی۔ بالوں دا انگ فوجے دے گل لگ کے بھس پیا۔
”خیر اوئے پتھر! بدلہ جو رلاں گے، سو تھہ گور و دی! اودہ ویلا آن دھکا
اے“ فوجے دیری نال آکھیا۔

قبرداں اڈیکوئیاں بیوں پتران ٹوں ماواں

راگ پیرات ٹپ گئی سی پر فوجے دی توں وچ ابجے دی چارے بندے دھوئیں دوالے ہر
جوڑی دیٹھے سن۔ انج لگدا اوواگ نہیں سیک رہے سن۔ جیوندے کوئیاں دی وچ اوہناں نے
سوہنے چہرے بٹ ڈراونے جیسے لگدے۔ اوہ ہرناں سر جوڑی کوئی ٹہرے پردے دی گل
پٹے کردے چلے سن۔ کہے کہے فوجے دے کنگن لاکے منٹے دے کھگورے نال
رات وی چپ دے جتے اُتے تریڑ جیہی پے جاندی۔ فوجا سنگھ کھگور مار کے سنگھ سمات کیتا
تے بنی جیہی پر چھرتے لیک درگی وچ لکھی دل موہہ کہے کہن لگا :

”کیوں پتر لکھیاں ! توں کیہ آگدا ایں ؟“

”میں کیہ آگھاں چاچا ! تیں سارے آپ سیانے او ؟“ لکھی پتر لکھی دی منکھی نال کوئے
پھول کے کہن لگا۔

”دے فیر دی پتر ! توں اپنی صلاح تے دس ! فوجے فیر پتھیا۔“

”بوتھیاں صلاحوں دا کیہ قیدہ ؟ میں تے راگوں جالدا آں ! لکھی کیا۔“

”تیس ساسے جے پھاپے گنتوں ڈروے لوتے پٹھل اگانہ پچا نہہ مہوہو
 گجہ دیہاڑے۔ میں اپنی کھیڈ دکھایاں ایہناں توں تے مگروں میں جے پھٹے دی
 لگ گیا تے مگر میرے کپڑے بال رونے میں؟ اک بندے داکیر ہوندا لے؟ سمجھ
 چھڈیا جے لکھی جیا ای نہیں۔“

گل لکھی، ہوں بوہتی وڈھی سی۔ جٹ ہر گل سن سکدا لے، تھوہڑی تے ڈر د مینہ
 شہیں؟ مکھن بھرک پیا۔

”اوئے بھائی ویر! ساڈے کپڑے بال ایانے رونے میں مگروں۔ جٹ
 ایہہ تیرا دکھ لے اونا ای ساڈا لے۔ پرہ جہائی گلاں کرن داکیر لے؟ ایہیں
 تیئوں مدان وچ بترکے دکھال گے۔“
 ”چھڈ مکھنا! لکھی ایجے بے سمجھ لے! بال؟ جھنڈا مکھن توں ٹھنڈا کردیاں آکھن گا۔
 ”اوئے کیہ باتاں پادنا ایں مکھنا! ایہہ کیہڑی آکھن والی گل اے جہاں! اوہ لکھی
 دا باپو دی تے میا بھرا دی جہاں اوہے مگروں میں وے توں دھکے دے دے
 کے گذاریا لے اوہ میں ای جانتا آں۔۔۔۔۔ اوئے میں کوئی جیوندا پھرواں؟
 اوئے میں تے اودن ای مر گیا ساں جڈن ہیا م وڈھیا گیا سی۔“

فوجا سٹک بلیا۔

”لکھی مورکھ لے چاچا!“

جھنڈے فیر لکھی دی صفائی دتی۔

”نہیں لکھی بے سمجھ نہیں، مورکھ نہیں، نہ میں اوہ بال لے۔۔۔۔۔

تے گل دی جیہڑی کردا لے مولان آنے ٹھیک لے۔“

فوجا سٹک تلی چہی سوئی نال سوندے جانمے کولیاں توں چھیڑا، پھولدا تے گجہ سوچدا
 آکھن لگا: ”لکھی پتر! سچ پکے سو مٹھا ہو۔“

”فیر سو دگرے نال کدوں بھل ست کر یے؟“ مکھن پُچھیا۔

”جدوں کتے موقعہ لگ جائے، چک لٹو سو دودھ دے گلاس وانگوں۔۔۔۔“

لاش کتے گواچ جائے تے چنگا لے بوہتا۔ جان نیڑیوں ہی چھٹ جائیگی؟ فوجا سنگھ
جیویں گل مکھاوٹی۔

”ڈیرے دلے میلے تے نہ ٹنگر جائے سو؟“ جھنڈے پُچھیا۔

”ڈیرے والا میلہ تے ایسے دُورے جاناو؟ فوجا بویا۔“ کم جتنی چھیتی مکھے

اونا ای چنگا بھڑا لے۔

”چنگا بھائی!“ مکھن جیویں فوجا سنگھ دی پوری گل سمجھ کے بویا۔

”پر سارا کم سوچ وچار نال کریا جے، منڈ پے توں دلایا جے؟“

”وہے آکھیا تے نکھی دی مانیہ پھر کے گھر توں گھر پیا۔“

جھنڈا تے مکھن دوٹویں روف مال ڈنگر کول حویلی سونڈے جھنڈے سن۔

۴ چتاوے تیری چانسی
تدیاوے تیری لو

اپنے چاچے فوجے نوں گھر چھڈ کے جدوں نکلی اپنے ویہڑے وریا۔ رات اڈھوں
وہی شپ گئی ہوئی سی۔ ویہڑے والا بولہ ادمے گھر آون تیک کھلا ہی رہندا۔ پسار دا بولہ
وہو یا ہوئی سی۔ اوس نہولی جیہی بولہ نوں دھکا دتا۔ چرہ چراوندا بولہ کھل گیا۔
” نکلی اے؟“ ادمہی بے بے پھکیا۔
” آہو! بے بے!“

سارے پسار وچ کوڑے تیل دے دیوے دی ننھی ننھی لوکھری ہوئی سی۔ پسار دی لیہڑے
والی کندھ نال نکھی دی مٹی وچھی ہوئی سی۔ چڑھدے بنے بھڑولیاں اگے دو چہرے ڈٹھے ہوئے
سی۔ اڈھی کٹی ہوئی پوٹی چرے دے تنکے تے چڑھی ہوئی موٹی ٹھکی پھٹی تلی پٹی لکدی سی۔ کدلی
پل پل پھکیاں نال بھریا بولہ لکدا سی تے دو جا چرہ خا خالم خالی پیا، تنکلا دیہلاتے کول پیا چھکو

دی پھنپیاں نال بھریا سی۔ گلداسی اوس چرخے والی نے جیوں دا چرخہ داہیا اک نہ دی نہ کتھی سی
 "ایہہ چرخا کہہ اے بے بے؟ لکھی خالی چہ نہ دی مابل توں چھیڑیاں پھپھیا۔"

"پتی وپو نا! ہور کہہ: جنڈاں پریوں پونیاں تے کے آؤری ہوں۔" تاہاں
 وچاری میرے کتے ہوں راگر کے گل دیندی تے پتی توں: "جنڈاں توں فیر جیوں یاد گیا
 کہن لگی: "وے کا کا! دودھ تے ویسے نال پی لیا کر آن کے۔ پیا پیا ٹھنڈا ٹھنڈا ہو گیا ہوں
 ایں۔ پر بے توں آکھیں تے میں تینوں تیا کر دیاں؟
 "اگ ہے وے؟ ایس ویلے: "لکھی پھپھیا۔"

"لے بھئی سوار جی! چرے دی آگ بائیں گیں بنا کو چر گدے؟" جنڈاں دودھ دی کاڑھی
 سے کے روٹی ول ٹہری۔

"وپیو بگھنے تے بے بے، کتے دسی نہیں؟"

"وپیو؟" جنڈاں ٹریاں جانیاں کھی وں دیکھ کے کہیا: "اڑیا کتے ایسے ای سی؟"
 لکھی چار چو فیرے جھاتی مادی۔ پسارے نال دیاں دو ٹہاں کو ٹھریاں وچ ہنیر کھپ سی۔
 "کہہ مرے باہر کل گئی ہووے گی؟" لکھی سوچیا تے جیوں اپنے آپ توں آکھیا تے
 بے خیالی نال اپنی منہی تے بہہ گیا، پر فیرانی تر بک کے اٹھ کھڑا جیوں اوہ کے دیکھن دے
 چوڑیاں نال بھرے ہوئے ٹوکے اُتے بہہ گیا ہووے تے اوہ بے غتے کے ساریاں چوڑیاں
 مٹ گئیاں ہوں۔ اوس بستر توں رشتاں پرانہ کچھ، شعلے گھٹو گھٹو ہوئی دیو پٹی سی۔ اوہ
 بھڑک کے چال مار کے منہی توں اتری، میردی چادر سواہری کردیاں مجھوٹو موٹھ ٹھنک کے
 بولی:

"وے اٹیا! توں تے میری مہای کڈ دتی اے؟"

"توں میرے بچے وچ کیہ لہدی سیں ہی؟" لکھی نوشی جیہی نال پر رعب نال آگیا۔
 "چاچی کہندی سی، ادھی رات ہو گئی اے۔ لکھی توں لہہ کے لیا؟"

”مانہہ“

”پھڑنے! نہیں تے میں اُتے روڑھ دیوں گا۔“ لکھی دودھ دا گلاس ادا دے بہ
دے اُتے کر کے ڈراوا دتا۔

”روڑھ دے پتا شک (بے شک) دیو کدوں دُن والی سی۔
”پہلے میری دھی“۔ جنڈاں سفاشل کیتی۔

”لیا اُراں“ دیو گلاس پھڑلایا۔ فیر ہس کے اوس جنڈاں دل دیکھ کے آکھیا:
”لے تائی! تیرے آکھے پی مینی آں نہیں تے لکھی تے بھاویں میرے اُتے پوری
کار دھنی سووی کر دیندا، میں کوئی مٹن لگی ساں؟“

لکھی نے دودھ پی کے ڈکار مارا۔ برتنوں پگ لہ کے منجی دے پاوے تے مٹک وٹی۔ بیکل والا کھیس
لہ کے اوس گورسٹ وٹا تے جتے وچ وڑ گیا۔

”ساون نگا ایں سچہ!“ جنڈاں پچھیا۔
”اہو بے بے!“ لکھی جتے چوں موقعہ کدھ کے پچھیا:
”کیہ گل لے؟“

”کلمہ نہیں پچھا! میری دھی کت لے تے ایہنوں گھر چھڑاویں!“ جنڈاں کہیا۔
”ہتھ جانا ایں دیو نے؟“ لکھی اکتھن دی تیاری کر دیاں جھڈ لہ دتا۔

”اچھے نہیں!“ دیو ہل

”جدل جانا ہووی مینوں جگائیں“

تے چرخیاں دی گھو گھو وچ ادا پتہ نہیں کدوں سوں گیا۔
جدوں مات دی کار تے سفیدی چڑھن لگ پئی۔ کتھن والیاں نے چرے

چھڑ وٹے۔

”اچ تے اسان بھوڑے والیاں وانگوں کیتا لے تائی!“ دیو اٹھ دیاں چہنہ کھڑا کر کے کیا

”ابو پتر“

”چنگ تائی ! میں چلدی ہاں مہن : دیو چلیاں والا چکو پٹر کے چادر سواہری کر کے
مار دیاں ہو یا کہیا۔“

”کھلو جا دھئے : میں نکھی ٹوں جگاوندی آں۔ ایس ویٹے کلیاں نہیں جانا !“
”ناں تائی : راتیں چرکا ستا لے۔ نالے اکٹوں دن دی چڑھا لے پیا۔ مہن
کا ہڈوڑ لے ہ
”ناں دھئے ناں“

تے جنٹل نکھی ٹوں جگاوندی۔ جیہڑا بڑی گہری مٹھی نیند ستا ہو یا سی۔ نکھی پگ
کے بگل ماری کھیس دی، بھر لے دے نال پیا گھوٹ پھریا تے اکھن لگا :
”چل کر کیے۔“

”ایویں تینوں بے آرام کیتا تائی نہیے“ مگر مگر ٹریاں جاندیاں دیو کہیا۔
”میں کاہا بے آرام ہو یاں ؟“
”ہچھا جا کے نیند پوری کروں“
”ہچھا“ نکھی اباسی لے کے بولیا۔
”مے کل توں جوبلی چوں گھر جڑا نوکھتے آجایا کر“ اپنے بوہے وڑدی دیو کہن لگی۔
”اوہ کیوں ؟ نکھی ٹوں سچی سچی سمجھ دائی۔“
”تائی وچاری گھر کئی جو ہوندی اسے“
دیو آگھ کے اندر جاوڑی تے نکھی پلاہنگاں ماردا پچھا نہہ پریت ٹیا۔

جنگنی اوہدے مونہوں پہ بھجے
جیہٹوں سٹ عشق دی لگے

★

جھنڈے تے مکھن گھوٹیاں کس لہیاں - مہندا عیسائی ڈنگراں نوں کما دتر گتر کے
پاون ڈیہا سی - لکھی ڈاچی والی کھری دی کندھ تے بہہ کے دھپ سیکھا گتا چھوپی جاب
لگا ہویا سی -

”لکھی! ڈنگراں نوں پتھہ دھتھہ دھیان نال پاویں تے کرکاں نوں مچھاں
ویاں دھاراں دی کھریاں آپ - سھانوں خورے کھ کوہا ہوجاویں“ - جھنڈے
لکھی نوں کہیا -

”قہاں کدھر نوں چڑھیاں میں“ لکھی پھینوں نہ رہ سکیا -
”جرا شہر تیک“ - مکھن ہس کے اگھیا -

”شہر؟“

”شہر تے فیر پانہہ اک پتھہ“ - جھنڈے جواب دتا -
”کھیر نال؟“

”آہو! شہر کمرے تے پراخہر اک گھوڑی دی دس پٹی اسے۔ اسیں خندے حرکالیں
پر تے آئیے تے خورے نہ آئیے“ جھنڈے اداکاری مل آگیا: ”پر توں کیہ پئس
وا توں تقشیش پیا کروا اس؟“

”کوئی سوٹا سا تے ہتھ دچ نئے جایا کروا کیہ خالی ہتھیں ٹر پیندے اد ہنر
جی کرے“ لکھی اوہناں توں مت دے کے خوش ہویا۔ ایہو جیہی مت ادہ دیے
لکھیے لکھی توں دیندے ہونڈے سن۔

”جیہڑا بولے اوہو ای بولہا کھولے، بجائی سردار جی“ ممکن ہس کے کہیا۔
”اٹھ کے کھم چل کپان تے پرچی پھڑا دے“

لکھی اٹھ کے کھم چل کپان ممکن توں تے برچی جھنڈے توں پھڑا دتی۔ جھنڈے برچی
سے پیچ کھول کے پھل ڈب دچ دے لیا۔ پھال مار کے گھوڑی تے چڑھیا تے لکھی
توں کہن لگا:

”جے اسیں راتیں نہ پرتے تے مال ڈنگر کول جیلی دچ سول رہویں“
”ہچھا“ لکھی کہیا تے جھنڈے ممکن دے جان مگروں لو کے آگے پئے کما
سول چن کے اک گٹا کٹھیا تے چڑپن لگ پیا۔
”اوتے مستدیا! چاچا کتھے اے؟“

”وڈھے سردار ہوسی“۔ مھندے اکوں دند کٹھے“ اوہیلے ول گئے ہیں سرکار“
”ہچھا“ پرفیر لکھی توں جیویں کوئی گل یاد آگئی۔ کہن لگا: ”اوتے بلداں

آگے دی گھم پایا ای کہ سویر دا گلیاں ہی چوپی جان ڈیہا اس؟“
”بلداں لئی تے سرکار! ایجے کھوہ توں میں ہرا لیا دانا اس“ مھندے فیر دند کٹھے۔
”اوتے کہوں لیا دانا ای ہرا؟ اوتں تے روٹی دیا ہو گیا اے۔ ایہ تیرے کچھ لگے
کھان گے نہ تے وگن گے کیوں؟ چاچا آگیا تے چاڑھے گاتینوں سوہڑ پترا!“

توں چوپی جا گئے۔“

لکھی دی جھاڑ کھا کے یاں خورے مٹندے یاں اکھاں اگے فوجا سنگھ دی مکھل اگئی۔ سردار فوجا سنگھ
نچھے دا بیڑا سی تے اُنج وی اوہ گھڑی وچ بھڑک وٹھویں پار ہو جاتا۔ تے بلداں وچ تے
اوہی جان سی۔

”وگن والے ڈنگراں توں سب توں ودھ سیوا دینی چاہیدی لے“ اوہ اُکھیا کر دے۔
مٹندا داری کھیس پھڑکے اگواری اٹھ بھجیا تے لکھی اوہی چھوہل تے ہس پیا۔
”بٹے اوئے تیریاں پھرتیاں“

تے لکھی کما دچوں اک ہو رگتا چھل کے چوہن لگ پیا۔

”وے لکھی! تینوں گئے چوہن توں سوا ہو ر کوئی کم نہیں اڈیا“ دیوہ لکھی دے
کول اکھوتی سی۔ چھیٹ دے سنگھن کڑتے اُتے کاسنی جیتی لئی بڑی پھدی پئی سی۔
رب نے دیوہوں دیہلیاں بہہ کے بنایا لگدا سی۔ اوہیاں موٹیاں اکھاں شکر دے شربت
دے رنگ دیاں سن۔ اوہا جھرا دھپ وچ پے چکدے پتل دے تھال دا لگوں چکدا تے
اوہر سہ جرن دی چانلی لوہن بن کے بیڑیاں چوں پئی ڈھکاں مار دی سی۔ اُنج تے روپ جانی دی
اک بہار ہونہی لے پر دیوہ نے اوہ بہار سدائی قید کر لئی لگدی۔ دیا وچ ہو ر دی لکھاں سوہلیاں
گڑیاں ہون گیاں پر دیوہ وچ کوئی شے دودھ سی ہرک نالوں۔ لکھی اوہوں نظر بھر کے دیکھیا
تے گت دور ساسے سٹے دتا۔ کھیس نال ہتھ پونجھ کے ہس پیا۔
”چڑیل“

”وے میں چڑیل آں؟“

”تے ہمد کیہ“ لکھی پیراں توں سرتائیں دیوہوں دیکھ کے بویا:

”مکینہ تے نقشہ تے ساما اوہی لے پر پیر چھتے نہیں“

”تیرے جو پیر چھتے نیں۔“ دیوہ اگوں اُکھیا۔ ”نالے سروی پٹھا لے“

”سرای پٹھا لے۔ پر میں تیرے وانگ لوکاں دے کیجے تے نہیں کڑھدا
پھردا؟“

”جولا ہے دیاں مشکیاں مل بھین نال اسب ویہلے رہن دیاں کھڑستیاں
نیں؟“ دیو پو کہیا۔

”میں ویہل رہتاں؟“

”تے ہو۔ کیہ؟ نہ کم نہ کار! چنگا کھا پھٹیا تے متا بل چھٹیا“ دیو ڈھا کاں
تے ہتھ رکھی کھلوتی تصویر لگدی سی۔

”ایہہ توں اپنی گل کرنی ایں۔ میں تے دن وچ سو کم سوانا آں“
”بٹلے! کوئی لکھا لے“

”میں نہ ہوندا تے تینوں گھر چھڑن ہی کوئی نہ جانتا“

”دے جا! رات دو پیرا گانہہ کسے آیں تے ہن مہنا دی مار لیا ای؟
گل لوں لستی وانگ دھالینا تے تیرا کم لے۔ اہجے ماسی اگھدی لے، میرا
لکھی تے گلاں لے گاں بے جہان“

”بے جہان تے میں نہیں بھاویں! ہر تیرے وانگوں منن والے دے کتاں دے
کیڑے دی نہیں کڑھدا“ لکھی ہس کے آکھیا

”ستے میں کتاں دے کیڑے کڑھتی آں؟ دیو پو ہس کے غھٹے نال کہن لگی۔
”تے ہمد نا؟“

”جا فیرا لیا! تیرے نال گل ای نہیں کریا کرنی“ دیو لکھی لکھی۔

”ایہہ گل تینوں وارا نہیں کھاتی“

”اوہ کیوں؟“

”کڑیاں چتا پر ڈھڈھ بھر کے گلاں نہ کرہن اوہناں دا کھال، جہم نہیں ہوندا“ لکھی

ہس کے کہیں لگا: "اٹوں تیریاں تے گن وی سُنن والا میرے سوا کوں نہیں! اوچا۔ یہ دے دے
 دیو پُغھہ کرن دی تھاں کھڑ کھڑا کے ہس پئی۔ اوہ دے موتیاں ورگے سوئے چٹے نہ چکے
 "یرا چلاک ہو گیا ایس بکھی! کیہا موموں ٹھگلیں دِریاں گلاں کرن لگ پیاں!"
 "موموں ٹھگنی تے جناں سی" لکھی جواب دتا۔

"بھیا بیڈاٹ سہی؟"

"حق لے" لکھی اپنا نعرو ماریا۔

تے ادو دونوں ہس پئے۔ اوہناں دے ہسن ناں آباد حیل ہوا آباد تے سوہنی گن لگ پئی۔ بکھی
 کما دیاں بھریاں کھول کے وچوں چنگے چنگے گئے کدوے۔ جہل کے مٹھی تے رکھ دتے تے دیو
 رُں کہیں لگا:

"گھر تے جائیں!"

"بھیا! پر میں تے گھروں منھٹی لین آئی سہ!"

فرجیوں کوئی بھلی ہونڈ گل یاد آگئی بروے بیکھن لگی:

"بھاؤ جھنڈا تے مکن آج کدوے گئے نیں؟"

"لٹی ماہ تے" لکھی بات دا منکر بنایا۔

"کیہے اڈایا؟"

"شہروں پرانہ مالک اک پنڈ دتی والے" لکھی کہیں لگا۔

"کیہے لین؟" دیو پوچھیا

"تیرے لئی ورت لیتیں۔"

منڈا روہی دی لگرتوں کالا

باپو نوں پسند آ گیا

لکھی ٹھٹھی کہتا۔

بہرہ و دسویں ۔ توں گڑی گڑے دی پگھلے والے سارے رنگ کو واری اڈتے ۔ وہریاں
 موندی ۔ تہتی کھن جیویں ڈنال ہو رکھل گئیں ۔ اودے پتھر دابٹ جی اک تک کھن دل دیکھی نامی ۔
 پسوں تے کھی شرمندہ جیسا ہویا ہسیا پیراودے ۔ اندھوں دی ڈرتے خوف دی اک ہرنگہ گئی ۔ خوف
 دی لہر جھڑی نکلے ہونڈیاں ۔ سیالیاں ۔ آتے گرمیاں دیاں شکر د وپہراں وچ مڑھیاں
 واسے پکے کھوہ کول دی شلمن لگیاں دے بے جھکے چوں دی لنگھ باندی ہونڈی سی ۔
 سارے سریر نوں ہلا دیندی ہونڈی سی ۔

دیپونے وے دے تے کوریاں گزیاں ونگ نہ تے جتی وچ موند لکایا لے
 نہ اودے وکھوے دی شرم تے جیاناں لال سوہی ہون ۔ اودے تے بس اک گڑی سہی کبوتری دانک
 لکھی دل دیکھدی سی ۔ اوہراں اٹھاں وچ پاں دے ہڑے ہڑے سنے ہار لکھ پٹے ۔ اودے چپ چاپ
 کچھ نہہ ٹوٹوڑی ۔ لکھی اوہٹوں منادوں لئی کاتھہ موسے ادب دی راہ پھڑی ۔ پردیو اگوں دوجے ہنڈ
 تال لکھی دی دیتی نوں پھرے جھوہ مایا ۔ لکھی اوس جھوہ کے نال پیراں تیکہ مل گیا تے سہم کے
 پچھانہ نہویں ۔ دیو اوسراں ای پتھر جی گم نم حیری چوں کل گئی ۔

لکھی کنب گیا ۔ وے دے دے گل تے دس ہارے کر دتی ۔ جے اوہٹوں ایہہ تھوہ
 ہونڈ جے دیو اوس گل دا ایڑا غتہ کرنا ایں اودے دی ایہہ گل ذکر دا ۔ پردیو نے اوہٹوں
 سعادتی منگن کی دی مہلت نہ دتی ۔ لکھی دیو دے مگر اوہناں دے گھوٹوں ٹر پیا ۔

اودے چاچی تاباں دیہڑے وچ بیٹھی ہوئی سی ۔

”مگھ ٹیکنا آں جی“

”آیترا جیویں ! بہہ جا“

”دیو رکھتے لے چاچی ؟“ لکھی کامل نال پچھیا ۔

”گھنٹی وٹی اندر جاوڑی لے پتھر !“ تاباں ہس کے کہن لگی ۔ ”میرے نال

تے کوئی برن نہیں ۔ کچھ تہاڑی فیڑا لاتی تے نہیں ہو گئی ؟“ اوس پسار ول اشارہ کیتا ۔

”گل تے کوئی نہیں ہوئی چاچی۔ اینویں گتہ کر گئی اے!“ نکھی اکھ کے پسار وچ جا ڈریا۔ دیپو پسار وچ تے رکتے نہیں سی پچھلی کوٹھری وچ دیپو منجی اُتے مُودھی پئی ہوئی سی۔ کوٹھری دے پھت ولے مگھ چوں دی نو نے ہنیری کوٹھری وچ دن چاڑھیا لگد پیا سی۔

”دیپو“ نکھی پیار نال ہتھ دیپو دے سر تے پھیر کے کیا۔

دیپو رون ڈس رہی سی۔ اوہا رون ہور تیز ہو گیا تے رون نال اوہا سارا سر پر زور زور دی پٹن لگ پیا۔

”ماچھ کروے! بھل ہو گئی اے میٹھوں!“ نکھی آپ دی نھٹے تے نموشی نال رون ہاکا ہو گیا۔

پر دیپو روندی رہی۔ نکھی توں بڑا دکھ ہويا

”میٹھوں مارے دھرم نال، پر رو نہ نکھی کشیدی واج وچ کیا۔“

دیپو سر پچھلیا۔ اوہیاں اکھاں رو رو کے لال پھلکاری دانگ لگیاں

”ایتھوں پلا جا“ اوس آگیا۔ اوہیاں گتھاں انھرواں نال بھیاں سن۔

”پر دیپو.....“ اکوں نکھی توں گل نہ ہوئی۔

”فر جا نکھی“ روندی واج اپتی ہو گئی۔

سمیاں ہويا نکھی پھیتی نال باہر گل گیا۔ تاباں مگھروں اوہوئے بہر جان لٹی واجاں ای مار دی رہی۔ پر نکھی اُتھو بھریاں اکھاں نال تر کھٹکھٹا ٹرا حویلی جا ڈریا۔ اوہیاں اکھاں وچ کھٹے ہونڈے جاندے اُتھو باہر ڈکھ پئے۔ دوا تھرو اوہیاں اکھاں چوں گل کے ڈگے، فیرو ہو، فیرو ہو، فیرو ہو تے ہور، تے نکھی رون لگ پیا۔ اوس دن پہلی وار نکھی کے نکھی جیہی گل تر رويا۔ روندنا تے اوہ پہلوں وی ہوندا سی پر اپنے بھائیے توں یاد کر کے اپنے مارے ہون تے اپنے بھائیے دا بدلہ نہ لے سکے دی شکست نہ ہون پاوے کہ گھر تے کدے ریا اُتے جا کے اوس تھاں تے بہر کے اوہ روندنا لگے اوہا بھائیو ڈھیا گیا سی۔ پر دیپو توں ناراض کر کے

ادہ پہلی در روپا۔ لکھی دیو نوں ٹھٹھا ضرور کیتا پر اوہ نوں ٹھٹھا تے ادہ وی کر لیندی ہوئی سی۔ تے ادہ گل لکھی دی سمجھ موجب ہو رو کے ہکان جو جان والی تے نہیں سی۔ تے فیر دیو جے بوہست ٹھٹھا کر کے روپی تے آپ ادہ چھڑا جو ان جہان سی کیوں بالوں وانگوں روئی جائدا سی۔ تے لکھی اُٹھ کے کھیس نال مرنہ پوچھیا تے پنڈوں باہر کھوہ دل ٹر پیا۔
 شام ہئی نال لکھی کھوہ توں پرتیا آگے فوجا سنگھ حویلی بیٹھا مارھی دچ آنکلاں پھیرن ڈیہہ نواب خاں نال گڈاں کر رہیا سی۔

”آپتر ادے! کہہ روں آیا ایں؟ فوجا لکھی توں وچھ کے پیار نال بویا۔ لکھی دے کو فہم تے براں دے اوہ نوں نہ لیجے۔
 ”جرا کھوہ تے گیا ساں چاہا! پچھے ویکھن“ لکھی فوجے دی مٹی تے پینداں ول بہہ کے کہن لگا۔

”تا فہم ہو کے سمجھو جو ان، پینداں تے کیوں بیٹھا ایں؟ فوجا آپ مٹی دے ہیرا نئے دل کھسک کے بویا۔
 لکھی جھٹی لہ کے مٹی تے ہو گیا تے اوس کھیس دی شکل مار لئی۔
 ”ایٹکیں میلے تے تیل جپتا دینے تنگی والے نال ویکھا اے لکھا سیان“
 نواب لیٹر لکھی توں کہیا۔

”سٹیا اے بڑا بھلا جو ان لے ادہ تے کوڑی دا بڑا کھڈکار لے“
 ”آہو چاچا! چنگی ستھری کوڑی کھڈوا اے دینا“
 ”توں دی تیاری تیوری پھڑتا“ نواب کہیا۔
 ”تیاری کاہی چاچا! میں تیاری آں! جیروں مرجی کوڑی پالو تنگی نال“
 ”اوار لکھی آگیا۔“

”ایہہ ہونی نال جو ناں والی! گھوڑے وانگ جو ان توں وی ہر ویلے تیار ہونا

چاہیذا اے۔ پُٹھتے تے ہتھ رکھوتے سر پُٹ۔ "نواب مہس کے کہن لگا۔
 "اے تے میلہ کتے دُور لے نواب۔" فوجا مہس کے کہن لگا۔

"جوان نول ہنلے تیاری داستھیا دے قتا ای۔ ایہہ ای سکوکہ دریا تے
 سسٹن موڈھے تے والی گل۔"

اگوں نواب مہس پیا۔

"پتھر وی چکلیا ای کہ نہیں پھیر؟" فوجے دادھیان پتھر ول جاپیا۔

"روح ای چکنا چاچا! اے تے کل دی چکلیا سی۔"

"چکنا ای چاہیذا لے روح؟" فوجے کہیا۔

"سریر نگڑا تے تیار رہندا اے؟" نواب آکھن لگا۔

"مَنتدے کدوں دے شہر گئے نیں؟" فوجے نکھی نوں پچھیا۔

"روٹی ویلے دے؟" نکھی دسیا۔ "راتیں پرت آون گے۔"

"گھٹ ای پرتن گے راتیں۔ کئی دناں دے جان جان کر دے سن۔" فوجا سنگھ

آکھن لگا۔

"اندر سنگھ گچھو گچھو ہویا تریا آوندا سی۔ ست سری اکال کہہ کے نواب لمبڑ والی

منجی تے بہہ گیا۔

"چار کونسل لگی اے لمبڑا؟" اندر لمبڑ نوں کہیا۔

"توں کیہڑا جوترا لا کے آیا ایں اندر سیان؟" نواب محل موڑی۔

"اوئے جوترا لدن جو گئے مہن اسیں رکھتے آں لمبڑا! ایہہ ماں بھاوا بڑھیا

لے بیٹھا اے مہن تے پالا ای مڈاں چوں نہیں نکلا۔ ایس عمرے تے بندا

بہکل ڈھکے والوں نہ رکسے کم دانہ کاروا۔ جیہا بکے بڑھایا تہا چوڑا کھڑیا۔" اندر

رونا رویا۔

”ساری عمر تھوڑی کار کیتی اسے توں بھرا اندسا؟“ فرجے اُکھیا :

”ہس، تنداں کھنڈیاں کم ہار سا فہد لیا ای۔ بندیاں والا اس مویاں لٹا ایں، ہمد

کریہ لینا ای؟

”ساری عمر ایہہ کیہڑے پھٹے پھٹا رہیا ای۔“ لمبر نواب نے ہنس کے اندر توں چھیڑیا۔

”اساں تے یوں سدا آج ای گچھو مچھو ہو یا ٹھڑوں ٹھڑوں کردا دیکھیا اے بھرا

فوجیا! سدا نہیں اوں، اندر ورگا اک بندہ کھال ٹپن لگا۔ پھال چھڑے دجائے۔

اک ہیر کھال وچ پے لیا تے سودا کرے موندے ہوئیں تے لٹا آیا۔ اٹھ کے اُکھن لگا :

”باٹے، دھڑھکیا! تیری ماں بھیں توں“ فیر چرے دیج کے ہس پیاتے بولہ :

”جوانی وچ کیہڑے اتہا پائندے ساں۔ ایہہ کل ہی اندر دی۔“ ہس بڑھیا

ہتھوں روٹا اے۔ ایسٹوں ایہدے دھرم نال کچھ پٹی ایہہ جونی وچ کیہڑے دیا

لاٹھ بھر کے ٹپ لیندا سی؟“

داکر کے تندر بھڑا پے گیا، بولیا :

”مندا ایٹھا اے، تینوں آگوں کبہ آگیاں۔ پر بھائی ترے فلان تھوک توں ٹنڈ۔

چھٹے لیرے پا چھٹے تے نھانے لچھری پھر چھڑیا۔ اوئے بھائی، ہاٹی تے چڑھیاں

توں دو دوا دی دسدے نیں۔ توں ساری عمر جھٹے تے دے کے امن نال کھادی۔

نکتنے آپ ڈا ہی وچ پیا بندوں تے لیر تینوں پھدے۔ ہس تے تیرا سٹی وہیں

مرو اے، جوتوں آگیاں ٹھیک اے۔ تینوں گلاں پھریاں نیں۔“ اندر نواب دی تسلی

کیتی۔ نکھی اٹھ کے گھر توں ٹر پیا۔

پسار وچ نکھی کھیں اُتے لے کے گچھو مچھو ہو کے منجی تے پے گیا۔ جنڈاں اوہوں

کھلی مٹی واہ لا چھڑی پر نکھی آگوں سولہ چھڑیا۔ جنڈاں بھیا منڈے توں ٹھنڈ لگ گئی اے۔ اوہ

تندر وچ گھبرا پے لیا تی۔

”پتھر! ایہہ کوسا دھوپنی لے۔ تیل جی ٹھیک ہو جاؤ۔“ جنداں آکھیا پر نکھی آگوں فیہ
سرمہ چھٹیا۔ جنداں نوں منٹھ دی چلتا لگ گئی پر منڈا ڈھار کے پیا رہیا تے کھوپینے
پہنئے اٹھ کے حویلی چلا گیا۔

حویلی دھوئیں دولے ابے رونقداں لگیاں ہویاں سن۔ نکھی دی چپ کر کے دھوئیں تے
بہہ کے آگ سیکن لگ پیا۔

”ان پانی ورت آیا ایں جانا؟“ فوجے پچھیا۔

”آہو چاچا!“ نکھی کہیا۔

”اج توں حویلی سونا ایں؟“ فوجے نکھی نوں پچھیا۔

”آہو!“

”جے توں آکھیں تے میں دی تیرے کول پ رہاں۔ کلا ہنڈی ای نہ چاویں؟“ فوجے پیار
نال کہیا۔

”نہیں چاچا!“ نکھی تمنا جیہا ہنس کے آکھن لگا: ”میں ہاں اں کوئی جے

کلا ہنڈی ہاں گاتے نالے منڈا جوا یہ تے ای ہودے گا۔“

”چنگا تیری مچی!“ فوجے کہیا۔

پہر رات ٹپتی تے اندر دھوئیں توں اٹھ کے کل لٹی آگڑ لٹی جیویں پڑھے ہاں نوں
کھولدا ہووے۔ تے فیر کیس دی ٹکل گھٹ کے مار کے بویا:

”چلو یار چلیے۔“

”چلو!“ فوجا سٹھک آکھیا۔

تے جتنے بڑھے اٹھ کے گھراں نوں چلے گئے۔ دھوئیں دے کولے سواہ ہو گئے ہوئے سن

بس رکتے رکتے کوئی چنگیاڑی بھکدی بھیدی پراوہ وی رات دا ہنیرا کر کے۔

”پھا کھک واکنڈا مارویاں سوار جی؟“ منڈے پچھیا۔

”مار دے ! تے جاتوں ؟ نکئی مھندے نوں پھٹی چا دئی ۔

نکئی گڑھ وچ جھنڈے دے بسترے وچ جاوڑیا۔ گڑھ وچ مٹی دے تیل دا دیوا جدا بچڈ کے اوس مونہہ سر تھکے وچ لوصیٹ لیا پر فیندر کھٹے ؟ اوہ دوپہر والی گل دے تانے پیٹے وچ ای پھسیا ہویا سی ۔ بے اوس دیو پتل ور لھین والا ٹٹھکیا کر لیا تے اوہ رو رو کے پھودی کیوں ہو گئی ؟ لوک سدا توں گڑیاں چڑیاں لئی ور بھدے ای آئے نیں تے گڑیاں اوس ول مٹی تھننے ویکھدیاں ای آئیاں نیں ۔ پردہ پوتے گڑیاں وانگ نہ ہی سنگا مال لال ہوئی ، نہ ہی پچھی وچ مونہہ سکا کے ڈوڑ گئی سگوں پتھر دے بت وانگ کھلو کے روئی رہی تے بے فیر دیو روں لگ پٹی تے اوہ کیوں بالوں وانگ روں لگ پیا تے دیو دے ناراض ہون نال ایہنوں کیوں لگا جویں اوہا رب رُس گیا ہووے ؟ تے فیر راج کیوں لگدا جویں اوہا ول کے نے مٹھ وچ پھر کے گھٹ دتا ہووے ؟ ایہہ گل اوہے موٹے دماغ وچ نہیں سی نکلی ۔ اوہی سوچ دا تانا پینا اوہوں مٹا جیوں حویلی دا پھانک تیسری وار کھڑکیا ۔ اوس مٹھ کے کھیس دی بگل ماسی تے باہر ویکھن تر پیا پھانک ول ۔

”کیہرا ، اے ؟ نکئی بوبا کھولن توں پہلوں بھگیا ۔

”میں !

وہے سر پر دے سارے نوں کندھے کھلو گئے ۔ واج دیو دی سی ۔ اک وار تے اوہ حیران رہ گیا اوس ویلے دیو پت آون تے ۔ پر فرد دیو دے مٹھ وچ روئی تے ددھ والی کر مٹھل دیکھ کے دل وچ خوش ہو گیا ۔

”ایس ویلے“ نکئی نوں گل نہیں شجھ رہی سی ۔ دیو چپ کر کے نکئی دے پچھے ٹردی گڑھ وچ آگئی ۔ روئی مٹھی اُٹے اوہے آگے رکھ کے دودھ دی کر مٹھلی پرانہ رکھ کے پینداں تے بہہ گئی ۔

نکئی چپ کر کے بیٹھا رہیا ۔

”روٹی نہیں کھاؤ۔ میرے دل کیہ دیکھی جانا اس؟“ دیکھ کیا۔ اوہ دیاں آکھاں اے وی لال
سن تے رو رو کے سچیاں ہویاں سن۔

”نہیں کھانی!“

”کیوں؟“

”تھکے نہیں“

”دوہ پی لے“

”نہیں پینا“

”کیوں؟“

”طلب نہیں“

”لکھی“ دیکھ پہلی وار نظراں چمک کے اوہ دیاں آکھاں وچ دیکھ دیاں ہویاں آکھاں؛

”لڑیا تے میرے دل ایں، روٹی کیوں نہیں کھاؤ؟“

”میں تے نہیں لڑیا۔ توں ای ایویں گئے ہو گئی ایں؟“ لکھی دل دی دسی۔

”میں ایویں ای گئے ہو گئی اُن؟“

”تے ہور کیہ؟“

”چمکا ایویں ای سہی۔ توں روٹی تے کھا“

”نہیں کھانی“ لکھی سٹڈے وانگ سر ملایا۔

”نہیں کھانی؟“ دیکھ ادھی گل دوہرا کے بڑے من، بیار تے کچھ سبب نہ آکھاں؛

”وے لکھی! توں ایہہ روٹی وی کھانی تے ایہہ دیکھ وی پینا ایں“

”ایہہ وی دھکا ہویا“ لکھی آگوں ترلہ ملیا۔

”دھکا ہی سہی“ بڑے آکھ دیاں دیکھ دیاں آکھاں ہتھیاں۔

”بچھا موتیاں والیو؟“ لکھی نواب لمبر دی نقل لابی، جیہڑا مپلس وایاں توں سرکار۔

تے موتیں والیو آکھدا ہوتا ۔

وچو اوہے نقل لاوے تے ہس پئی۔ تے کئی ساگ مکتھن جوار دیاں تن روٹیاں بھجکھے
 پھگیاڑ واٹگوں پھٹکی و جاون دی دیروچ کھا گیا۔ وچوٹوں اوہری بھگہ واپتہ سی۔ اوہ سدا توں
 اسی بھگہ واپتہ سی۔ اوہوں کاہل نال روٹی کھائیاں ویکھ کے وچوہس پئی۔ گگھاں کڑھ کے
 لکھی دھڑا کر منڈل اندر سٹیا تے بھرے ڈھڈ والا اک بھگہ واپتہ ساہ لے کے بولیا :
 ”دھرم ناں ایجے توں روٹی نہ لے کے آوندیوں میں کسے وی روٹی نہیں سی کھانی۔“
 ”وہے جاوڑا کاسن“ وچوہس کے بولی : ”جے مینوں تانی نہ گھدی میں
 کسے روٹی نہ لے کے نہیں سی آونا۔“

۹: تیری رگٹی اسے دے دھول میرا پتی
اُسے پاؤنی اُن میں ریشم دیاں پٹریاں

پرو لنگو گیا ماگھ چڑھے تیخ دیہاڑے ہو گئے سن۔ ماگھ چڑھیاں ای بدل ورسن
لگ پیا۔ بستر وچ ہڑم آکے پھیرا مار کے لیسہ وی گیا پڑ دیا اسے تیک شوکریں چٹھیا ہویا
سی۔ اوہ تے ٹنکر ہویا بھئی دیا دا ہڑم باہر نکلیا تے ایسراں گچہ بھت ہو گئی۔ نہہیں تے جدوں
سیا تے بستر واپس باہر نکل کے رل جانڈے سن۔ اُل دوالے دے پنڈاں وچ دھرونی
پے ہاندی تے ہڑم وازو راوڑ تے اٹھا پانی ہر شے خداوانی روڑھ کے کے جانڈا۔ جھڑی پھیلے
پنجاں دناں قوں لگی ہوئی سی۔ کسے بدل زور مال دھن لگس پینڈا تے کدے کن مرن ہون لگ
پنڈی پھنڈل کسے جیوں دی پاشن ول نہ آوندا۔

اوہ ماگھ دی اک کالی رات سی۔ بدل خدائی قہروا تگوں دھرتی اُسے نیوں کے تن کے
ہولی ہولی پے ورسدے سن۔ ہٹیری رات بڑی چسپویتی سی۔ کنیاں دھن دی ننھی ننھی
واج آوندی۔ یاں جدوں بدل گدا۔ پنڈ دی کسے حویلی وچ سکے چڑے دے دھیر تے پی
کوئی گتا تریہہہ کے بھونک پینڈا۔ پنڈ دے اک بستے چار پیلیاں دی وتھ تے مٹھیاں

وچ پتل دے بُڈھے رُکھ دے چھاوے وچ دو گھوڑ سوار مُونہہ سر مٹاٹھیاں وچ تے پُٹھے
 کیسل وچ نکالی پُٹھ ول مُونہہ کیتی کھوتے سن۔ اوہناں دے مٹھاں وچ پھوہیاں سن جیناں
 دے پتل کدے بجلی لشکری تے چمک پیندے۔ اوہناں دے لیڑے میٹھہ وچ بھیج کے
 پالی وانگ لگے ہو گئے ہوئے سن تے جیہ وی کئی اوہناں دے لیڑیاں تے پیندی لگے لیڑیاں
 چوں دی لشکری اوہناں دے پینڈیاں تیک اپڑ جاندی۔ بدل گیا تے بجلی لشکری، اک گھوڑی
 تہیہ لگتی۔

”ٹھٹ کے ہتھ رُکھ وانگاں تے“ اک سار نے دوجے سوار توں آکھیا۔ دوجا سوار
 مُونہوں کھدے بریا۔ بس اک وار اوہیے دندوڑے دُڑن دی واج آئی۔
 ”پالا گدا ای؟ پہلے سوار بچیا۔“

”نہیں، نہیں“ دوجے ذرا بڑکے جواب دتا۔
 بجلی فیو جلی۔ دُور تیک پالی دیاں پھپھڑیاں بشکیاں۔ پُٹھ دے کندھاں کوٹھے لگے تے
 مٹھرے ہوئے سن۔ سوداگر لشکری حویلی آگے کوئی گتا میٹھہ توں بچن لئی کوئی تھا ہر لہجدا،
 تانہہ نوں مُونہہ کر کے رویا۔ اک مٹی بیک کدھی تے چُپ کر گیا۔

”کوئی ایہ مر نہ آہلے؟“ دوجا سوار بولی جیہی دُڑاں وچ ای بریا۔
 ”ایہو جیہی ات وچ ایہ مر کھنہ آؤنا ایں ادھی راتیں؟“ پہلے آکھیا۔
 ”پہ سوداگر کالے اج حویلی؟“

”نہیں“ ایہی ساٹی کاما دی لے۔
 ”اوہا کئی پُٹھ دی حویلی نہیں؟“
 ”نہیں، بجائی میاں سارے گھر میں؟“

”سارے؟“
 ”آہو سارے؟“

”گل سمجھ نہیں آؤندی۔ منڈے سارے گھرتے پیو کلا حویلی؟“
 ”تینوں کہیہ؟ چپ کر توں۔“ پہلے سوار دو بجے نوں ترکھا جو کے کہیہ۔
 ”بھنا۔“

”میری گھوڑی پھڑ + میں ہو آواں :- پہلا سوار پھرتی نال گھوڑی توں اُتریا تے
 لگام دو بجے دے مہتہ پھڑا کے اوس چادر والنگوٹا کتیا تے کھیس دی بگل ہو رگھٹ کے
 مار لئی۔ چھوی دی دھار تے انگلی پھیریاں اوس دوجے نوں اکھیاں بایتے ای ہوویں !
 تے بھاویں کہیہ ہو جائے۔ میرے مگر نہ آئیں۔“

”چنگا۔“

”مڑھیاں وچ کلیں ڈرتے نہ آؤ۔“ پہلا ذرا بس کے بچپن لگا۔
 ”ڈر کا ہوا۔“

تے پہلا سوار اپنا آپ گنج کے چیتی چھنتی سوداگر سنگھ دی حویلی نوں ٹرپیا۔ اوہ پانی توں
 بچدا بچاؤندا ننگے پیریں تھیا جانداسی۔ اوہ دے پیر سنگھلی زمین نوں جوہر دانگ پئے بھڑے سن۔
 اوہ سوداگر سنگھ دی حویلی آگے ہلکے کھو گیا۔ حویلی دا پچا لکھ بندھی۔ حویلی دی مک مک کندھ
 اوس کے پیچھے وانگراں پئی تے اندر بلی وانگر پیر جالائے۔ اک وار اوس ٹھاٹھ گھٹ کے
 بھنیا تے کھیس دی بگل ذرا گھٹ کے مار لئی۔ بدل اک وار زور دی گیتا تے مینہ زور دی ورسن
 لگ پیا۔ بلی دے پیراں نال مڑا اوہ کڑھ نوں فرسپا جیہڑی اوہنوں دستی گئی سی۔ بوجھے
 نوں ہوئی جیہی اندر ول دھوکے کے اوس جاچ لیا جیہی بوجھا اندرول بنداسے۔ اوس چھوی نوں
 گھٹ کے بھڑپا تے ہوئی جیہی بوجھے نوں کھڑکایا۔ اک وار، دو وار تے تیسری وار کھڑکرتے
 کڑھ اندر آئے سوداگر سنگھ دی نیند تے نختے وچ بھری واج آئی :- ”کون اسے؟“

”میں سوار جیہی ہوا۔“

اوس سوداگر دے کاسے بنگے عیسائی دی واج بنا کے کہیا :- ”خوبے ایہہ دا پھرے گایاں نہیں۔“

بابر والے سوچیا۔ پھر اوس ڈبئی نال تیلی دے رگڑن دی واج سُنی۔ سوداگر دیا بالرائے نے اُن ماں بھین دیاں گالوں دین لگ پیا۔

”کہ گل لے ایس ویلے، تیئوں کیہڑی بلا پئے گئی اسے ماں دیا یارا؟“ فختے وچ اندرون سوداگر سنگھ بچھیا۔

”گھوڑا کھل گیا ہے سرکار۔۔۔۔۔ خور سے چور“ بابر والے فرنگوی واج بنائی۔
 ”توں کیہڑی ماں نال ستاسیں؟ بے ہوشا“ بوبا کھول کے سردار نکوتے دھریا۔
 بدل کشیا تے سوداگر سنگھ نے کنگے عیسائی دی تھاں لک لہا چوڑا بندہ ٹھائے وچ
 ”کیا سامنے کھوتا وکیا۔ جہدے ہتھ وچ چھوی سی۔ سوداگر سنگھ دے کیس نوھیں دے
 ہتھ اوختے ای رک گئے۔

”کون ایں توں؟“ سوداگر سنگھ بڑے حوصلے نال پچھیا۔
 ”چپ کر کے باہر نوں چل؟“ اُون والا بھگیا بواگ گھر کیا تے چھوی اودھری وکھی
 وچ دے کے بولیا: ”بھے بولیں تے ڈٹے کر دوں۔“
 سوداگر سنگھ گدڑو رگا تھوڑ دلاتے کال دنگا سیانا آدمی سی۔ چپ کر کے باہر نوں ٹر پیا۔ اوس
 سمجیا کوئی پور اے کھپ پاواں گاتے خوشی پٹے وڈھ ہی سیئے۔ اُنچ حویلی پھل کدھر کے مال ڈنگر
 کھول لے جانے گاتے اودھ لہاں گئے۔ تے ایس تسلی نال سوداگر سنگھ سر اُگوڑتے چاھ وچ
 بہر نوں ٹر پیا۔ چھوی دا پھل اودھ لے مک وچ پیا کھبدا سی۔

”بوبا کھول تے باہر نکل۔“ چھوی والا فرسپ واگوں ٹوکیا۔ سوداگر تے اودھ بوبا کھول
 کے باہر نکل آئے تے چھوی والے نے حویلی دا پچا مک ڈھوک کے باہر نوں گنڈا چاڑھ وٹا۔
 ”مردمیاں توں تے پانی دے وچوں دی“ چھوی والے چھوی دی کچھ مار کے کہیا
 تے اودھ چپ چاپ مڑھیاں نوں ٹر پٹے۔ بدل لک وار ہور زور دی گیتا تے کشیا۔ سوداگر
 سنگھ پچا نہ پرت کے وکیا تے حوصلے نال کہیا:

”توں ہیں کون؟“

”میں؟“ چھوی والے پٹوں باہر کے ہولی پر ذرا کھل کے ہسیا، کہن لگا:

”کالا چور اے! پد تینوں اپنا مونہہ دکھا کے ماراں گا۔“

پہلی وار سوداگر دی ریڑھ دی ہڈی چوں دی خوف دی اک ٹھنڈی لہر لنگھی۔

گل تے بجاویں اوہٹوں ساری سمجھ وچ آگئی ہودے پر بڑی چر کے۔ اوہٹوں اپنے
مور کو پٹے تے پڑا غتہ آیا۔ اوس حویلی وچ ای رکھا کیوں نہ پا دتا؟ جسے مزایا سی تے گھر
تے مردانے بجاویں وچ ای رہندا؟ کھپ نکلا س کے کوئی نہ کوئی تے اپڑدا۔

سوداگر سنگھ کون سیال سے میٹھ دی اوس ٹھنڈی رات وچ تریلی آگئی تے اوہ
چھوی والے دے آگے لگ ٹھرن توں اپنے آپ توں دل ای دل وچ گال مندا کرن
لگ پیا۔

”توں مکھن ایہ یا جھنڈا؟“ سوداگر بنیرے وچ تیر چلایا۔

”اگانہہ پل کے دسناں؟“ چھوی والا ہس کے کہن لگا۔ ”پہل تھلے۔“

اوہ مریخیاں والے پہل تھلے آ کے کھو گئے۔ گھوڑیاں جتنے اوہ چھڑ گیا سی،

اوتھے ای کھوتیاں سن۔ اوس دوجے سوار سٹھوں اپنی گھوڑی دی واگ پھڑکی۔ سوداگر سنگھ

اگھل پاڑ پاڑ کے گھوڑیاں تے سوار دل دیکھا سیمان دا چارہ کرا پیا سی۔

”گھوڑی تے کاٹھی ہالیاں دو جتنے چڑھنے اوکھے ہونڈے میں؟“ چھوی والے آگید

اوہے چٹے دند تے ٹھاٹھ چوں لہجیاں لال سومیاں اگھل پھلی دی لشک وچ سوداگر سنگھ

توں کے گھیاڑ دے دند تے اگھل جا پیاں۔

”توں آپ چڑھیں گایاں میں چک کے چاڑھاں سوداگرا؟“

سوداگر پھلا کی مار کے گھوڑی تے چڑھ گیا جیہدی نگام چھوی والے دے ہتھ سی۔

تے چھوی سوداگر دی چھاتی دے کول۔ پھوی وڈا گام تے چھوی کھتے ہنڈ وچ پھڑ کے چھال مار کے
 سوداگر دے چھپے چڑھ گیا۔ گھوڑی دریاں وڈن اوس سوداگر دی کھتی وکھی چوں دی کھڑے کے پھڑ لٹیاں
 تے سچے ہنڈ وچ پھڑ چھوی سوداگر دی تھی وکھی وچ وڈا ہتی۔ گھوڑیاں دے مونہہ جیے دل کر کے اوہ
 پنڈوں باہر و باہر گھوڑیاں نوں پانی چوں دی ٹی بانہے ٹوڑے گئے۔ بے آباد اجاڑا وچ نہ کوئی ڈیر سی
 تے نہ کوئی پنڈ۔ پرفرو دی اوہ راہوں وادھا بہت کے لگے جانہے سن۔ بسنڈا لک لک پانی وڈن بڑے
 آرم نہ لنگھتے اوہ جیے دی جود وچ وڈے کانیاں وڈے تے سڑے چوں دی لنگھ دے دیر تے
 جانکلے۔ فیر اوہ دیرا دے کنڈھے کنڈھے پٹیاں نوں ٹر پئے۔ ڈیہے دل پٹن توں اراں لک
 ٹیہے جیہے تے وڈن گھوڑیاں لک لٹیاں۔ سوداگر دے پھڈ گھبر وچھال نہ۔ کے گھوڑیوں اُتیا۔
 سوداگر دی بانہہ جھوڑے وگی کڑکی وچ مروڑ کے اوس سوداگر نوں گھوڑیوں لہیا تے وگ دوسرے لہن
 پھڑا کے اوہنوں کہن گا :

”گھوڑیاں پرانہہ کسے کروٹے نال اڑ دے۔“

فیر ساہنے کھوت سوداگر دل ویکھ کے بولیا :

”ایہہ تھاں اے نا : رحمت تھرا مار کے شاس ویرام سینگو نوں ماریا سی“

سوداگر سینگے گلے دلاں ہنڈ کے جوڑا کیتا۔ اوہرے کڑے دا گلا کھلا ہو یا سی۔ موت کول

کھوتی ویکھ کے اوہنوں خود دے پال دی لگنوں مہٹ گیا ہو یا سی۔

”ساں دہے راہ وچ تھرا نہ پیا سی ماریا۔ اوہنوں لکڑے ماریا سی“ سوداگر سینگھ

بھاری داچ وچ اگھیا۔

”لکڑے پیاں چوڑاں واکھ لک کے“ چھوی والا بڑے دوناں بولیا : اک ہنڈے

نوں لکے جڑے بس ہنڈے مگروں دی پئے کے ماریا۔ ایہہ سودیاں والا

کم لے ؟

سوداگر سینگھ دے پھلے بنے شوکراں مارا دھا بھیکیں چڑھیا دیا تے ساہنے چھویاں ولے دو

بند سسٹاں کول تہ کھیاں گھوڑیاں سن۔ نس جانیاں پک رہیں دانہ کوئی راوسی تے نہ سی پڑے لگ سکدا سی۔ میٹھہ ابھے وی پھین ڈیبا سی۔ سوداگر اہتہ دو توں کچھاں وچ دے کے تے آکر دے کھوٹیا۔ جے دتا ہی اسے تے ٹھرا ہو کے مرے۔ اوس سوچیا۔

”توں ایسوں کسے بے بیج نہیں سکدا سوداگر!“ چھوی دے پہے سوار کھیا۔
 ”میٹھوں پتہ س“ سوداگر کہیں لے۔ ”پہ توں میرے نال جاتاں و لا کہ نہیں کیلتا۔
 پہہروں لئی تے فیضان وچوں بھناکیہ؟“

سوداگر ابھے وی ساہنے کھوٹے موت دے روپ وچ اوس گھبر وٹوں سیھان دا چارہ پیا کروا۔ ساہنے کھتا گھر و اگنی ساری ہسیا۔ اوہدے متھن وچ روٹن درگ پیرتے دد سی۔
 اپنے نال مے کوں چھوی پھڑ کے دوس سوداگر نوں پھڑائی تے آپ چھیتی نال پچھانہ ہو کے اپنی پیوی تولد ہو یا کہن نکا :

”اڈیاں ریکھاں لاہ لے تے دل مے ہر کہہ کدھ لے۔ جے میٹھوں ماروں
 تے میری گھوڑی وی لے جاویں۔“

”پہ تیرے نالدا؟“ سوداگر بے یقینی نال چھوی پھڑوایاں آکھیا۔ چھوی پھڑ کے اوہرا
 بڑھادل حوصلے وچ سی۔

”میرے نالدا لڑائی وچ نہیں وڑا۔ ایہہ وریام سنگھ دے پتر دا قول اسے۔“
 ”توں حنا ایں۔ گھوڑیاں تے میں ویکھدیاں ای سیھان لیاں سن پر توں میری
 سیھانے نہیں لیا سیں۔“ سوداگر بے یقینی نال پوچیاں اکھ کھول کے ساہنے
 ”تے لہر دال دیلیا۔ اوہوں پک سی جے ایہہ بندے باہرے میں۔ جیہڑے وہر
 ی جھٹکے ہور اں سدے میں۔ قدیام دے پتر اں دی ایڑی جمت کیوں جے اوہ
 سندھیاں وانگر پلے ہوئے سوداگر دے چھ پتر اں دے ہونڈیاں آپ اوہوں مہو پوندے۔
 ”میں جھٹکے نہیں۔ نکھی آن سوداگر۔“

بدل شکلیا تے سوداگر سنگھ حیرانی نال لبھن لکھی :

"توں نکھی ایس ؟"

"آہو ! تے چل سُن تگوا ہو۔ ایویں پینڈ نہ کھوٹا کر۔ تے لے پہلا دار دی

توں کرے ؟" نکھی چھوی شہاں وچ تولی تے پینڈ تے بچہ کے کہن لگا۔۔۔

"چھیتی کر سوداگر ! بڑے پرچھپوں ایہہ سوداگر دی گھڑی ائی اے۔ ایویں

ہاں پاپا کے نہ گنو چھنڈے چل تگوا ہو۔"

سوداگر کچھ نہ بولے چھوی سانجھی تے اپنا سا راز دہاں وچ کھارے چھوی اگری۔

فیر کچھ سوچ کے چھوی نیویں کرئی تے اپنی ہاتھ کھڑکے اوس نکھی توں اکیا۔

"کھو جا جانا۔ میری اک گل سُنے۔"

نکھی ورس ای تن کے کھوتا رہیا۔ بویں۔

"دس۔"

سوداگر بویا :

"اساں تے نہتھے ویام توں لولی ہتھیا نہہی سی دتا۔ اوہیے متھ دچ میرے

دنگ چھون ہونڈی تے خور۔ سا تھوں۔ مردانہ سے وں اپنی چھوی پرانہ سٹ

پوٹی۔" توں پئی بیکور دے ؟ سوداگر آہیا۔

"مکڑا دی قسہ بید وچوں ایہہ دے والا نکھی ؟" نکھی دے ہاں والے مگروں اکیا۔

نکھی دہوتے گئے نہ قبر دے نعتے نال ناز وچ دھول پیا جوتا سی۔ اوس

چھوی آئری، پرے نال ماری تے سوداگر توں برتوں پچیاں تیک دو ٹوٹے کر دتا۔

سوداگر سنگھ دنگ توں پہوں ای مچکھیا سی۔

"مریا اے ؟" نکھی دے نال والے بچھیا۔

"پچھانہ نہہی جاتوں ؟" نکھی دند کر پیچ کے کہن لگا :

”ٹو کے پھڑا دے دونوں“

دو جا سوار سہم کے چھانٹہ ہٹ گیا۔ نکھی سوداگر دی لاش پیراں توں پھر کے دیا دے
 کندھے۔ گے گسیٹ نئی تے ٹو کے ناں اوہوں یلاں کترن لگ پیا۔ جڈاں بدیاں نئی بائیک
 ہل اتر دا پیا سووے۔ گتروا تے دیا وچ روٹھلا، نکھی اپنے کم وچ رتھا سی تے وہرے ہند
 اٹھاس پاڑے اوہوں ویکھی جانا سی۔ بدل زور دی گچھا تے بجلی لٹک کے جیوں بن
 چاڑھ وٹا۔ مینہ ہور تیز ہو گیا پر نکھی پنہ کم لگا رہا۔ اخیر اوس دیہلیاں ہو کے ٹوکہ دیا دے
 پانی وچ دھوتا۔ فیر اپنی چھوی پانی وچ دھوتی تے ہتھ مل تل کے دھونڈیاں اوس پانی دی
 اک چلی بھر کے روہے سوار تے سٹی۔ اسمل دل دیکھیا تے اُچھی ساری کہن لگا
 ”نہ بھائیو، راج تیری نت دے بے اوئی رت ایس دیا وچ گھول رتی آ“
 ”اج جواں والا کم کیتا سی نکھی۔ اج تائے دا بھلا تیرے سروں لیہہ گیا اے“ دینو
 ڈری سہمی پھی نکھی دے نال لگ کے ہنسن لگ پئی

(۱۵) سارے جٹ قرضائی پکیتے
 بائیاں نے آت چک لئی

سوار مرٹی دی ہٹی دائرے دے ساہنے ای سی۔ اُنچ تے پنڈ دیچ اُٹلی پتی دھرتے باہن
 دی ہٹی وی سی پر سب توں پرانی دڈھی تے بوہتی چلن والی ہٹی، سوار مرٹی دی ای سی۔ کچھ ایس
 پاروں جے ایہ ہٹی پنڈ دے وچکاری تے دائرے کوں ہون سب سارا دن دائرے وچ
 بہن واسے ہٹی توں کچھ لیتے رہندے تے کچھ ایس پاروں جے بھی سوار ساریاں توں اُدھار
 کس دیندا۔ اُنچ وی ہر طرح دی چیز وست تے سودا سودا وہی ہٹی وچ لے کے کسے
 سمے دے سمحال اوہ گڑا یاں جلیبیاں یاں پکوڑے کھدیندا تے لہو جیجے دیہاڑے تے
 سوار دی ہٹی تے گامسار دایڑا زور رہندا۔ دکلن آگے تھراتے یک نکا جیہا برا تڈہ سی جیہدے
 وچ وچھی ہوئی دب دی صفت تے ہر دیلے دوچار بندے سوار دی کوڑے تما کو والی ہاہری
 کوں بیٹھے چنگھدے رہندے۔ سوار دی عمر کوئی سٹھ ورے ہووے گی تے جوانی وچ اوہ
 داہوا تگرہ جوان ہووے گا۔ پر بڈھا ہووے تے اوہ کوڑی داوی نہیں سی رہیا۔ اوہ توں سر میں دی
 داوی سی تے اوہ اسر ہر ویلے کہتے جتے ہلدا رہندا جیویں ”ہے نہیں، ہے نہیں“ کردا

رہنڈا ہر دے ۔ اوہا رنگ کالے چہ دیکھاتے سرگھاسی ۔ پنڈوے لوک بھاسے اوہ
 پیسے دھیلے والاسی ۔ موغبہ دا بڑا میٹھاتے پنڈو اکتیس ہون پاروں ای غوسے دہر ورتا ۔
 ہر کسے نال چنگھاسی ۔ لوکاں دے دکھ سکھ دیکھاوون دا ہر دے یان نہ پرگلاں باتاں وچ
 اوہ سب دا گھر پورا کیتی رکھدا ۔ جٹاں توں ہر چاہیادی کیہ لے ؟ میٹھی زبان تے نرم بولاں
 ناں بھابھیاں او مناں توں کھاوون جاڈ ۔ میٹھے وٹ نہ پاوون گے ۔ پنڈو وچ کدھر دھڑے
 بازی دی سی پر سردار مرانی نئی دونوں جھان تے بھٹا درسن ۔

اودن سردار مرانی خالص گھوڑیاں چلیا کر بھیاں سن ۔ نئی جڑی لگ بھئی سی تے دڑہ بھیاں
 نال بھراسی ۔ سردار دی مہنج اگے وچھی صفت تے دی پنج سنت جھٹھ میٹھے سن ۔ لکھی گھوڑوں دانرے فل
 ای ٹہرا کوڈر سی ۔ سردار الہ وارے ٹرے نوب کھی دل دکھیا تے روجی وار بھئی دے اندر اپنے
 منڈے فل ، چیرا سودا گھٹ رہنڈا تے گاسکاں ال گھلاں بونٹیاں کر دیاں پاسی ۔ او دھیاں نال سود
 توں بد دیا پتڑا ، اوی اندر توں موغبہ کر کے منڈے توں مت وٹی ۔ فیر کر معالی وچ ناں ہونڈیاں
 جیہیاں توں چھٹے ال پرتا کے لکھی توں کہن لگا :

”سردار لکھی سیان ! اج اوہ مال بنایا لے جے کھاکے سودا دے تے میرا سر
 وڈو دیویں“

”جیلر سردار دی بجائے پرہلوں نہیں بھٹا راوا“ احمد خاں آگیا جیہڑا صفت تے
 بیٹھا جیہیاں کھان ڈیہا سی ۔ سارے ایانے سارے احمد خاں دی گل تے ہس پئے ۔ لکھی
 احمد خاں دے نہرے بہہ گیا ۔

”کھا بھا“ احمد خاں تھال لکھی آگے کریاں آگیا ،
 ”اک میر پکا ہور سٹ ایہرا راوا“

سردار نے میر پکا تول کے تھیاں گرم جلیہیاں تھال وچ پادتیاں تے لکھی ول دیکھیا جیہڑ
 اک جلیہی کھا کے نیک چار من ڈیہا سی

”کیہ گلے سرور لکھا سناں ! چنگیاں نہیں؟“ سرور بچپیا۔

”بلے بھٹی بڑیاں سوا دی نہیں“ لکھی مجھوٹا مار کے سرور دا دل رکھیا۔ ”پر دیسی گھیریاں ہوں
سوا دیور و دھر گنا لے“

”دیسی گھیرو ! سرور اُچی ساری ہتیا“ بھاگاں والیا ! بے ایہہ دیسی گھیریاں ہوں
تے میں لکھوں اور کسراں دیواں؟“

”دیسی گھیریاں بلے پیل ردا اور دن کسے گا جتن دا دی سروسے گی۔ احمد خاں ٹھٹھا کیتا۔
سارے ایانے پیانے فیڑس پئے سرور بی تی کر دا اپنے کم گنا بیٹا۔ احمد اور ہنوں بڑے محوں
کر دا ریند سی تے سرور اکوں بس چھو دا سی۔ سرور چنگے سماتے مٹھی زبان والا سی۔
”امد اک تٹی چلیسی ٹونہ دوج ہاکے ٹونہ لکھی دے نیڑے کر کے ہونی جیسی کہن کتا۔
”اک اچرج گل سنی آجھا؟“

”کیہ؟“ لکھی بچپیا۔

”راجند دے کا باپو گواچ گیا لے۔ احمد لکھی نوں رستیا۔ ! جندہ سرور سوا اگر سٹک دا
ٹونہ پٹٹ منہ چھٹ بڑا بھارا گھرو جوان، ساریاں نوں نکا پٹری جیہڑا احمد تے لکھی کاہالی سی۔
”نہیں؟“ لکھی دا قموڑا جیہڑا رنگ برلیا پر احمد و نہ دیکھا۔

”آجہ بھا ! ٹونہ رب دی ! سوا اگر سٹک گواچ گیا لے“

”اوئے جان مے بھا“ لکھی، بس کے احمد نوں کہن لے ”کیہ بکھیرے کر دا ایس؟“
”بکھیرا نہیں اکوں، ایہہ سچ ای لکھی ! بے نا اچرج گل لوکاں دے پتر گواچ دے نہیں
اور بناں ہاں دیاں یاراں دا چیر گواچ گیا لے“ احمد خاں کہن لگا۔

”کدوں؟“ لکھی بویا

”ایس جھڑی وچ“

”کسے ساک انگ ول چلا گیا ہونا ایں۔“ لکھی احمد نوں کہیا۔

”اوتے سارا تھر پھل چوتے والیو لہجہ کے پھاوا ہو گیا ہے۔ چار چوہرے کوں
 سلک انگ کوئی صاحب سلامت وال بندہ اوہناں نہیں چھڈا۔ پر اوہا کوئی شر پتہ
 ہی نہیں چلدا۔ خورے کھڑے ہڑوچ ای نہیں دس رڑو گیا ہا احمدناں دسیا۔
 ”اوہ کوئی جڑی داوٹ لے جیہڑا ہڑوچ رڑو گیا جوانو اتال میٹھا اندر سٹک رہ نہ
 سلیا۔ احمدو تے لکھی دھوئیں چپ رگئے۔ پریوں سو اگر دے بھائی داں تھرے
 آونرے سن۔ سو اگر سٹک دے دُکے رو سٹکے دی گھوڑاں تے پڑھے چٹھنے
 لٹکے کئے جیویں اوہناں توں داسے چ بہن دا ویسل دے دوس۔ یاں فیر اوہ
 لکھی نے نہ، توں دیکھ کے دلا گئے تے کھوتے نہ۔

احمد خاں لے منٹے نال وی پھرن لگ پیا۔ ویہی تے انجی اوہدے نال کے کہیہ
 پھڑنی سی : کوڑوں تے ویہی دچ اوہ اپنیاں آل دال دے پنڈاں وچ سب توں بھارسی۔
 بیور فل پتہ، کھان توں داختر۔ نواب خاں دھنوں بڑیاں ریکھاں نال پایا سی۔ جوان دی پنکھا مگر
 تے بھارا ہویا۔ ویہلا جیٹھا منٹریاں کھنڈر توں ویہی چھلی سکھا دلا رھدا۔

”راتیں میرے دل آئیں بھا“ لکھی اُٹھن۔ ”تے احمد خاں سولی جیہی اوہوں آکھیا
 ”ہلا“ لکھی آدے کے مھڑوں تھر پیا۔ احمد و خورے کے جواہ توں چھیر دن لگ پیا۔

لکھی دے کٹیں دھن دج پئی۔۔۔۔۔۔

”جواہیاں دی کھڑی دچ جن وٹیا

پنجاں روڑا میں پھریا

(۴۱) تیل والی کھال چپ لگئی نہ
لوہنگ والے نے بہتا لے گوٹ

سوداگر سنگھ توں دڑو کے لکھی کچھ اکھڑا اکھڑا سی۔ بدلے کے جڈا اوہتوں خوش راضی
مہوٹا چا مہیا سی اوڈا ای قہار۔ چپ چپیتا جیبا لگدا۔ خورے اوہ دل نہیں یا اچل سمیا مہیا سی باوریں دی
بلکہ دڑو دیتا تے اوکھ کم نہیں پر بندہ دیر کے پچا رینا دا ہوا اوکا ہوندا لے۔ لکھی بیا توں تھو لیر تے
بچھ چھٹے سی پر بے سنڈا اکھڑا سی۔ قتل کرتے بے اک کم ہوندا لے تے خٹی بلیں کم توں رکھتے ورھے
سچیا سی۔ ہوش سنہیا سن توں قتل دی اوں رات تیک اوس لکھاں نہیں حزاراں وار سوداگر توں قتل
کلاں دے منسوبے بنائے سن۔ بدلہ میں دی اک سنے اوہوں نتیجے توں اسکا بے پرواہ کر دیا مہیا سی۔
سوداگر سنگھ دے قتل دچ جتی عقل تے سیانت کووں کوس کم یا سی چنگے سیانے لوک دی سلسلے
تے دھنگ رہ جاندا۔ گلاں ساریاں ہی ٹیک سن پر ایس سارے وقتے دچ دیو داوی مل مل
سی۔ کلا لکھی ایہہ کم خورے ایسراں نہ کر سکا۔ دھک تے خورے لکھی دے باپو داوی دیو توں ہودے گا
کہ اصل دچ اوہتوں مرن والے توں ہوتا دھک جیوندے لکھی داسی۔ اوہ کہے کہے اکھدی ہوندا سی:
”مریاں نالوں جیونیاں دا دھک کو جتا ہوندا لے“

دیو نکھی ٹوں سڑیاں گڑھیاں نہیں سی ویچ سکدی تے نکھی ٹوں موت دے مؤخبہ وچ
 دے وین داوی اوہے وچ حوصلہ نہیں سی۔ اُنچ تے وکھن ٹوں دیو پاک بے سمجھ الہڑ کڑن
 سی پر نال ای فوجا سٹنگ دی دھی دی سی تے اپنے باپ دی اوی سیانف دیو اوں عمرے ہی
 لئی بیٹھی سی۔ نکھی مُنڈا کھنڈا تے ہوڑ مست سی جے دیو اوہی گام کچ کے نہ رکھدی تے اود
 نکے چھتے دن سو اگر مے گل لگ جائدا تے اوہنوں سر کے آپ پھاسے لب جائدا۔ پہ دیو
 دی عقل اوہنوں راو دکھائی تے سیانیاں مے کہن وانگر اوں سپ وی ماریا تے ڈانگ دی
 بچائی۔ ایڈے وڈے کم چوں دی سنگھ کے دی دیو اگے درگی سی۔ ہمدی، کھید دی، آکھڑ
 بانجی، گلاب مے پھل وانگن کھڑی ہوئی، شہد وانگن مٹھی تے مٹھے وانگن کوئی
 اوہی کسے گل توں نہیں سی جا پدے اود اک وڈی ساری گل ڈھنڈ وچ پالی پھ دی لے۔ تے نکھی
 جیہڑا اپنے توں وڈا ساہن تے سوراہور کے ٹوں نہیں سی سندا۔ اندروں کچھ ڈریا، سہمیہ
 تے اتوں کچھ اکھڑیا جیہا سی۔

اودن نکھی کلاں تیلی وچ سی۔ سارے غورے کدھر کدھر ٹرا گئے ہوئے سن۔ د-
 کھیں دی پھل وچ مونہہ کھا کے اکھاں مٹی کسے ڈونٹھے دھیان وچ پٹے ہوئے بندے وانگن
 دپے مٹی اُٹے کھا ہویا پیاسی، دھو سرتے اُکے کھو مار کے نکھی دی نقل لاہی۔ نکھی اکو وار تریہہ
 کے اُٹ کھوتا، فیر دیو ٹوں دیکھ کے اپنے تر بس جان تے سرنندہ جیہا ہو گیا۔
 ”او توں ایں شہینے“ رخصتا جیہا ہس کے نوشی ہال مکھی بویا۔
 ”آہو مہراج“ دیو کدھر کدھر کے ہس پٹی تے ہتھ جوڑ کے کہن لگی۔
 ”کدھر آئی سیں؟“ نکھی اکھڑی گل کیتی۔

”بالن لین“

”جیہا“ نکھی کول گلاں تک گئیں اود نعلی خالی نظراں تال دیو ول دیندا رہیا۔
 ”میرے فل گھو گھو کے کیہ دیکھنا ایں؟“ دیو ٹھنک کہن لگی۔ ”ایسراں وکھنا ایں“

جیویں کھا جانا ہووے :-

”ہاں لے تے دوڑ گھر توں“ نکھی اواز سی۔ ”گھر جا۔ جویں وچ کٹیاں دا
کیہ کم؟“

”گھرتے میں چلی جاواں گی وے نکھی! پر توں اوون دا گم سٹم کیوں ایں؟۔
تیغوں تے سگوں راجی نکشی ہونا چاہیدا سی۔“ دیوڑھ دی گلی کیتی جیہڑی اوہ کئی دنوں توں
کرن کرن کردی سی۔ ”پر توں ڈیریا ڈیریا سہیا سہیا کیوں ایں اُلٹا؟“

نکھی کجھ نہ بولیا پر اپنے اندر دسے چروے پھڑے جان تے خوش نہیں سی۔
”وے نکھی میتھوں وی کاونا ایں؟“ دیوڑھ اخیر ادھری کوشل تے پیر رکھ دتا۔
نکھی ایں تہمت توں جھل دسکیا، پھٹ پیا۔ ”میتھوں کیہ نکا دنا لے؟ لک نکاتے اوتھے
ہوندا لے جیسے کوئی اوبلا ہووے پر میتھوں میرا کیہ لکیا ہیا لے؟“
”فیر؟“ ”دیوڑھیاں نظران نکھی دے وچوں دی نگھدیاں اوہرے دل تیک جاتی مددیاں۔“

جاپہ یاں سن۔

”فیر کیہ؟“ نکھی اواز دے بڑھل داچ وچ کہن لگا۔ ”اچ لگدا لے جیویں
کے دل نوں مسک وچ لے کے گھٹ چھٹیا ہووے؟“ نہ نکھی توں سمجھ آندی ہئی
اوہ کیہ آکھے، کیہ دتے؟ نہ دیوڑھ پتے کجھ پیا۔

”کوئی ڈر؟“

”نہیں“

”کوئی کھوف؟“

”نہیں“

”کوئی پھکر؟“

”نہیں“

”فیر ہو کر کہ“ دپو ماجو آکے پچیا۔

”نہیں پتہ کچھ..... میٹوں آپ نہیں پتہ کیہ لے؟ بس من کسے کار وچ
وچ نہیں گدا۔ تے سریر لہج اے جیویں کسے نے ڈاکٹار مار مار کے بھن
چھڑیا ہووے۔“ لکھی ٹوں سمجھ نہیں آرہی سی بھی اوہ کیہ دتے۔

”ب کوں خیر منگ دے لکھی! سریر بھن تیرے ویریاں دے: دپو تڑن کے
بولی۔“ تینوں سنے ای کھیراں نہیں۔ بس اودن دی تینوں منڈ لگ گئی لے۔ اٹھ کے ٹر پھر
دپو بالن لے کے گھر ٹر گئی تے لکھی سریر بھن بائو دے کے اکھاں میٹ لٹیاں۔

راتیں لکھی جدوں سستا اٹھا حوٹی وچ چچ۔ ایلا سی تے کتے ڈرے لکھ آل دوا لے آگ پٹے
سیکے سی۔ اوس کھیس دی بگل ماری تے چپکر کے جلیوں کسک گیا۔ سون ٹال اوہا سر
بھرا ہو گیا تے من ہور دی خراب گدا۔ اود احمد خاں دی حوٹی جاوڑیا۔ احمد خاں گڈو وچ دیوا بالی کلا
بیٹھا ہی شراب پین ڈیہا سی۔ لکھی ٹوں دیکھ کے نہال ہو گیا۔ سریر بھن کے مٹھی دیاں پینڈاں ول
ہوندا بولیا:

”امان نال لکھی! تیرے آون نال چن چرہ اوڈا لے“

اپنا گلاس اندر سٹ کے اوس ادھوای گلاس ادھا کو بھر کے لکھی ٹوں پھر مڑ دتا تے کہن لگا:

”تافہ ہو کے بہہ جا، سواہرا ہو کے بھائی میرا۔“

لکھی دو چار لمیاں گھٹاں نال گلاس واپی ساری شراب اندر سٹی تے گلاس احمد خاں ول کر دتا
جیسے فیر گلاس شراب نال ادھا بھر دتا۔

”کچھ ڈھلا ڈھلا گناں؟“ احمد خاں آگیا۔ ”چار گھٹ اندر سٹ تے

ٹوں برٹوں ہو جائیں گا۔“

لکھی فیر گلاس ویہلا کر کے احمد وٹوں پھر مڑ دتا:

”توں پی! میٹوں! اجے ہور نہیں وڑی دی۔“

”اک بوتل ہو پئی اسے سالم اجے، توں مگھی بوتل وچہ کے ہی بس کردتی اے۔“
 ”نہیں توں پی! اجے۔ جھٹ گوٹوں میں ہور تے یوں۔“ نکھی نکھیں سواہرا کر کے کہن لگا:
 ”توں آکھدا ہوندا ایں شراب پی کے بندے توں سدھ بدھ نہیں رہندی
 احمد خاں! نکھی پچھیا۔“

”آہو! پر ہر بندے دی سدھ بدھ نہیں ماری جاندی! احمد خاں نکھی توں سمجھاؤں لگا:
 ”اُچ دی ہر شے وانت ہوندا اے بھا۔“
 ”میٹوں پتہ اے۔“

”حدوں وود تے سفٹھے توں وی پیا دیو تے اوو دی ڈگ پھر۔“
 ”ہلا! نکھی آکیا۔“ بوہتی پین نال مت تے ماری ای جاندی اے۔ کمرے
 ڈگ کے وی دیکھنا چاہیدا اے! دو گھٹ کرایہ عمر پین۔“
 احمد خاں گلاس فیروا کر کے لوہوں پھراوٹا۔ نکھی پی کے لون دی چٹکی جیہ تے
 رکھی۔

”پہلے توڑ دی اے۔ پینے تیوں اپنا رنگ وکھوے گی۔“ احمد خاں نکھی دے
 کابل کابل نال پین تے کہیا۔

”اج ایہا دی آنت ویکھنا ایں احمد خاں! سٹے گلاس وچ ہور! نکھی جیہی واج
 وچ کہیا۔ احمد خاں ہو پادتی، کہن لگا:

”بھا شراب بڑی اے۔ ایہہ گل نہیں۔ پرتوں بوہتی پیتی جانا ایں۔ ایہہ کھراب کرے
 گی تیوں؟“

”میرا ایس کہ کھراب کرنا اے چن۔“ نکھی داسریر پین کھلایا تے سر ہولا ہوندا لگدا سی۔
 ”میں آگے ای کھراب آں۔“ نکھی آکیا

گل دی دھڑ احمد خاں نہ سیمانی بولیا :
 ”توں جہان آدمی ایس بھا ! ایہہ چار گلاسیاں تے تیرا کیہ کھراب کرنا ایس۔
 پر توں تھوڑی بین والا بندہ ایس نا“

”اوتے دنگاں دشمنیاں والے بندے توں تھوڑی ہی مہینی چامیدی لے تے
 روپیٹے اپنی سرت تے مت قائم رکھنی چامیدی لے۔ نکھی سیانیاں وولی گل کیتی :۔۔
 پکڑ گئے کسے اندر کون بھائیڑا اٹھائے تے بندے حاجی کردائے اودمت
 ماروے اپنی سرت گوالے اپنی“

”تیری گل میرے پتے نہیں پئی بھائی دیرا اپر بزدلی توں میرا پاراں ننگے بھلاواں
 توں دودھ جس کم وچ توں راجی ہو دس میٹوں دی نیچدا لے“ احمد خاں آکھیا :۔۔
 ”سنیا نہیں اوں اوتھاں والیاں ماں پاراں رکھنے ہون تے بوسے اُچھے
 رکھی دے نیں۔ بھائی جیڑی مر جی پی۔ میں تیرے مال آل سدہ ہر مدس وچ۔
 آگیا تیرا پکھا میرا“

”جی کشش کر دینا اس احمد خاں : گل کر کے دھرم نال اتوں میٹوں بھلاواں
 وانگ ایں۔ جیوتما وسطا زوہ“

احمد خاں اک گلاس نکھی توں سو دتا۔ اوس اندر سٹ لیا پر اوہ بڑاں آکھاں گئے۔
 ہن رنگ برنگے گل چڑچڑن لگ پئے س تے اوہ بے سروچ دیا چڑھدا، شامٹاں، رر
 گویا۔ پانی اوہ بے سروچوں چڑھی چٹھا سی اوس پوہیاں آکھاں کھول کے احمد خاں دل وکھب۔
 ”ہو داں ! احمد خاں پکھیا۔“

”آہو :۔ نکھی توں نشہ سی۔ اوس کھیس لاہ کے پرانہ سٹ دتا۔ وہ بویا نے اودن
 جہان نشہ وچ گدڑی :۔“ اک گل دس ہی : احمد :۔“

(۵) ڈونگی ٹھاپ دین دا ادبلا
رجھ جیونا ٹوڑ وڈیا

★

جیوں فوجا سنگھ مکھن تے جھنڈا لگ دھالے سر جڑی پیٹے سن۔ ایچ لگدا جیویں اوہ کے
گہری سوچ وچ ہوں۔

”میشن تے سودا گے دے گواچن وچ دی کوئی پال لگدی لے“ جھنڈا کہن لگا۔

”چل کدہری؟“ مکھن ٹھپیا۔

”سانوں پھاون دی ہود کاہدی“ جھنڈا بویا۔ ”پر چاچا اوہ ماں دا کسم گیا کتھے؟“

”کرناہ ای جسنے جواو!“ فوجا سنگھ کے گہری وچاں وچ سی۔ ”لوک رنگ برنگیاں

گلاں کر دے میں۔“

”کیہ بھائی!“

”کچھ نہیں! پیرو! پر ایہہ سمجھ نہیں آؤندی اوہ کچھ گیا کتھے؟“ فوجا بویا۔

”بھائی اوہ بکتے دی جاوے ساہنوں لگ نہیں سکدا، دھرم نال! جے اوہ اسمانے

چڑھے گا اوہ ہنوں پھوٹ کے کچھ لال گے تے جے زمین وچ وڑے گا تے

اوہنوں یو دیوں پھوڑ کے اناٹھہ کڑھلاں گے۔ " ممکن جوش ٹال بولیا۔

"توں تے نرا مود کہیں مکھنا۔" فوجا کہیں لگا۔ "سدا گرتوں ساڈے کولوں لگن دی کہیہ

لوڑے؟ اوہیہ جھ پتر، اکہ محل، ست اٹھ بھتیجے۔ تے سارے دے سارے

گھبرو۔ نیرا وہ پیسے دیلے وچ دی ساتوں کتے درہ! اوہ ساتوں لکے گا؟

اچرچ گل کیتی آجوانا! " فوجے کہہ نرم زبان وچ کہیا: "اوئے جواو! سدا گرتیں جہاں

وچ نہیں ہے۔ میرا دل اکھدا ہے اوہ لگھوگا کہیہ تے چت کر چٹیا لے۔ پر کیہنے؟

اوہ کیہڑ، سورا اے جیہنے ساڈا شکار کھد لیلے؟ کوئی سمجھ نہیں آویدی

دھرم نال! " فوجا جویں اپنے آپ نال گلاں بیا کردا سی۔

"ہور کیہنے اوہ لگھت بھر چٹیا چاچا؟ جھنڈے اپنی گل داہی۔" ہور کسے نال تے

اوہا پڑا لٹا پڑا دکھ دی نہیں سی۔

"دکھن دا کہیہ پتہ لگدا ہے بھائی؟ کئی دکھ گھجے برنڈے میں تے لوک اوہناں دا

بلہ دی کھجا ائی یقندے میں، کہپ رولا نہیں پاؤنہ۔" فوجے کہیا۔

ایسے چہ وچ بہروں " جاگ بھئی اوئے " دی کنبدی ہوئی ماری واج آئی۔ اوہ گاڑ

چوکیدار سی۔ پورا لوکوں توں اک دوداری جاکن واسنیہا دے کے آپ گھریا کے سول رہندا۔

"جرا ایس ماں دے یار توں واج مار جھنڈیا " فوجے کہیا۔ تے جھنڈے نے اوہناں

پیراں تے پٹھیاں ہی نعرہ ماریا:

"اوئے گاڑا اوئے!"

"جاگ بھئی اوئے" گھڑا ایس داری ہوکا اچھی دھاتے ٹھروں ٹھروں کردا حیل دے

انند آڈریا۔

"ست سری اکال سرکار!" ہنیا ہوا گلڑ سرور فوجا سنگھ دے پیراں وچ بہر گیا۔ ماٹا

کوڑا جیہا، کانے درگ پتلہ گاڑا آج بڑا ہوشیار، چست چاواک تے کچرا سی۔

”کچھ بیت نکا اس سوگرے دگاڑا؟ جو بے پیار ہاں گھاڑوں پچھیا۔“

”نہیں سردار جی! گھاڑ سے سوا برا کیتا جو بس دڈ دڈ کے تھکیا ہو دے۔“

”کیہ لگتا ایں سرکار؟ کمرے اُٹنے چوں دُکے بوٹ دی اُٹنے وچ پرست اُٹنے میں۔“

”فوجا سٹلک جس پیا۔“ ادھ بوٹ سی ماں دیا کھماں؟“

”بندہ بوٹ اں ہونڈا لے سرکار۔ بے سادہ کیا تے قائم راتم۔ سادہ آیا تے

بوٹوں وی مارا۔“ گھاڑ سنی سنائی سیالاف ورت چٹڈی۔

”بڑن سارن دڈی گل کیتی، گھاڑا سوں اُٹنے۔“ فوجا کہن لگا۔“ پراگھدے

کیہ میں؟“

”لوکاں بریاں گلار تے سرکار! طرح طرح ویاں ہنڈیاں میں پیر سوانی تہاڑا ناں بیڈی

اے۔“ گھاڑ دُروا دُروا دشن لگا۔

”پچھا: تے لوہے ٹنڈے؟“

”منڈیاں دی تے سردار جی گل ہی دکر و ادھ ماں دی گل نہیں منڈے۔“

”ادھ کیوں؟“ لوبے پچھیا۔

”ادھ ہنڈیاں دے فٹے وچ نے تے تئیں ہنڈیاں دے حساب ناں اوہناں

جوڑ دے نہیں سردار جی:۔ گھاڑ اپنی نہیں سوگا گردے پتاراں دے دھوڑ دی گل اوہناں

ٹوں دیتی، پر جنڈا تے مکھن گلاڑا ناں تے ٹنڈے ہو پئے۔ فوجا سٹلک جڑا سیانا تے جیلے

والا آدمی سی۔ ادس گھاڑ ٹوں دم دلا س دے کے پتر تھر کینوں بٹایا تے ہوڑ پھولیا۔

”سُتیا اے ادھ ٹھانے وی گئے سن؟“

”آہو بادشاہو! میں دی تال ساں۔“

”غیر؟“

”غیر سرکار قتل ما پھرچ نہیں ہویا۔ میں سپٹ لکھائی ٹھانے وار نے۔“ گھاڑ دسیا۔

”پرچہ قتل دے، اودہ کہہ دے تے؟“ جنڈے چھتی نال بچھیا۔

”تہاڈے ساریاں تے سرکار ہور کہہ دے تے؟“ گارڈ دتیا۔ ”پرچہ نیذار

نہ منیا۔ کہن لگا، دشمنی وچ کروے او! قتل دا ثبوت، گواہ لیاؤ تے پرچہ

چھکی وجلان وچ کٹیا جائے گا۔“

”بھیر کاٹہ؟“ فوجا سنگھ بٹسہ پریم نال دھڑوں پھولی جان ٹہیا ہویا سی۔

”پھیر پٹ کھوا کے آگئے پنڈتوں، سوداگر سنگھ دے گواچن دی؟“ گارڈ فوجا سنگھ دا

پرانا ٹک خوارسی اکھن لگا۔ پنج کے رہنا بادشاہو۔ ایہہ قتل تہاڈے تے پے جانا ہے؟

”سوداگر قتل ہو گیا اے گارڈ؟“ فوجے بچھیا

”ہتہ نہیں سرکار، اودہ آکھ دے نہیں۔“

تے گارڈ فوجا سنگھ دا دتا ہویا دساں رویاں دانوٹ پاٹی ہوئی گپ دے پئے ہتہ

کے ٹھروں ٹھروں کردا تیر ہو گیا۔

جنڈے مکھن نے اک دوسرے دل ویکھیا۔ ہر بندہ کہتے ہور اڑیا ہویا سی۔

”ٹھانیڈار پرچہ کہیں نہ لیا بھالیا؟“ مکھن بچھیا

”پنج بٹار روپیہ جوا؟“ فوجا مس کے دس لگا۔ ”جیہڑا میں فتح خاں زلیدار دی

مہتیں ٹھانیڈار توں دے کے لیا آئی“

”اودہ کاہے لئی؟“ مکھن فیر بچھیا۔

”مور کھا؟“ زجا کہن لگا۔ ”سوداگرے توں ملے لالہ لئی۔ پرساڈا کم کے

ہور اسی کر چھڈیا لگا لے۔“

(۱۳) مینوں مسیاج پین جلیکے تیری وے سندھوری پگے

بڑا ہر سہ سی۔ جیویں دریا تے بسترنائے واسارا پانی کنڈھیاں توں باہر نکل آیا ہر دے
چار چوہیرے گہرا، مٹی رنگا، جگن وال پانی چڑھ آیا۔ فصلاں، راہ تے ٹوٹے، پانی وچ
ڈبے ہوئے دریا ہی بن گئے ہوئے سن۔ پنڈ دے کنڈھاں کوٹھے چڑھ دے پانی وچ ڈیہہ ڈیہہ
کے ڈگن ڈٹے ہوئے سن۔ پانی وچ چار چوہیرے بندے، مال ڈنگر، چیر دست، دلے
ٹوڑی، منجیاں، بستری، لیڑے، رڑھ دے تردے چلے جانڈے نظریں آوندے۔
مجاں، گاداں، ڈھلے، کتے، کٹیاں، وچھے وچیاں، گھوڑیاں، اونٹ، کھوٹیاں، کتے
بٹے لگھاں وانگ پانی دیاں روراور ٹھلاں وچ رڑھ دے ادھ دے کول دی ڈب دے تردے
لنگے جانڈے سن۔ اوہ جیہڑے ڈنگر توں ہتھ پاوے چارہ کرا اوہ ہر دور ہو جاندا۔ کسے
مجھیاں ڈھلے دی پوٹل ادھ دے ہتھ آجانڈی تے اوہ خودے آتھے پانی کوں بچ رہندا تے
لکھی خورے کدھر توں غوطے کھاتا، ڈبدا پانی دے رورہ وچ مڑھیا جاندا سی۔ خوف تے
مٹھنے نے ادھ اسریر جیویں سن کر چٹیا سی۔

اوہ بے کولوں دی کٹی جالونڈے تے چیکمیاں کمر لاؤنیاں زانائیاں، چیکدے روندے
 بال ایانے، نوٹے کھاندے، ارٹھدے لگے جانے سن۔ پنڈ دے سارے دے سارے
 کوٹھے دھیسہ گئے جہے سن تے پنڈ دی تھاں وی بس ہڑھ ای ہڑھ سی۔ کچھ رکھاں دے
 سر پئے بعدے تے دائرے والا دڈا برہڑ پانی اُتے پھتری دا لگ پیا لگدا سی۔ پنڈ دی تھاں
 بس برہڑ دی پھتری توں ہی سمجانی جاسکدی سی۔ ہور پنڈ دا ناں تثن پانی نہیں رہن تاہو یاسی۔
 لکھی دے کول اک جانیابکچا نیاجہرا پانی چن اُتافہر اُجھڑا تے ٹٹاں تال دور ہوگی۔ اوہ
 کون سی؟ کون سی؟ اوہ موٹیاں بڑی اکھاں ڈر تال ہور چوٹیاں تے گھلیاں گھدیاں سن۔ کنک
 ونے چکے شکے چہرے تے ہڑھ دے پانی دی مٹی چڑھ کے اوہوں کچھ دھندلاؤنگی۔
 اوس جانو شکل دے اک دوالے اوہ دے لے وال کھلے کالی چادر دا لگ گھل کے تہ دے جانے
 سن۔ لکھی توں دور ہندی اوہ شکل اک وار فیرو پانی چن تاں نہ لکھی، اوہ دیو سی۔ تے لکھی اپنا پورا
 زور لاکے پانی توں چہرہ دا، دیو توں پھرن لئی اوہ بے فل توں تریا۔۔۔۔۔ زور ہور زور۔
 پانی دے زور اُتے بنے دے زور دی کہہ داہ چل دی لے؟ تاں وی لکھی اپنا سارا ٹل، سارا
 زور ماریا تے اخیر اوس دیو توں جا چڑھا۔ ڈبھی پتو کے ڈرے سہے ہاں دا لگ اوہ بے تال
 چہرہ لکھی۔ اوس دیو توں گھٹ کے اپنے تال لایا۔ اوس پیر زمین تے لاون دا چارہ ماریا۔
 زمین تے جیویں پیراں ہیٹھ ہے ای نہیں سی۔ دیو دیاں ہاتھوں اوہی دھون دوالے تنگ
 ہونڈیاں جاندیاں سی تے پانی تال گھل گھل کے اوہ بے نیں پران تے ساری طاقت جواب دیندی
 جاندی سی تے دیو دا بھار اوہوں پانی دے وچ، میٹھاں، میٹھاں توں کچھ پیا لگدا۔ اوہ اپنا
 پورا ٹل لاکے اک ہتھ تال دیو توں پھڑی ہڑھ تال گھلدا، تروا رہیا۔ اوہ بے کول ای اوہی بھوری
 مجھ داسرا بھریا۔ مجھ دیاں ناساں اکھاں تے رنگ پانی چن باہر سی باقی سارا جتھ پانی وچ کُٹا نظریں
 نہیں آؤندا سی۔ اس مجھ دے رنگ توں ہتھ پاؤں لئی جتن کیتا پر مجھ دے رنگ ہتھ نہ آیا تے روڑھ
 وچ تری مجھ دور ہوگی، ہور دور۔

لکھی دے کل دی اک کالی ڈانگ تردی جاندی اودھی نظریں ہی۔ اوس ڈانگ نوں پھرن لئی
 ہنبل ماریا تے ڈانگ اودھے ہتھ وچ آکے ہتھوں تک گئی پر اودھ ڈانگ پالی، نرم تے تلکنی سی۔
 دودھ ڈانگ نہیں کال ناگ سی۔ اوس تریہہ کے ہتھ پچھا غمہ نوں کچیا پرسپ جیہڑا ڈانگ وائے پانی
 اُتے تر دیا، پالی وچ رڑھیا جاندی سی۔ پھن اُچا کر کے پانی اُتے بہہ گیا۔ ناگ دیاں اکھاں اودھے
 اُتے کُریاں سن تے اودھی لال دوسا لکھی جیہڑی گھڑی مڑی پئی باہر نکلی تے اودھیاں شوکراں
 ہڑھ دیاں شوکراں توں دی تیز نکلیاں تے ڈراو دیاں سن۔ لکھی دے ٹھٹھے پانی نال جمدے
 تھکے ٹٹے سر پہ وچ دہشت تے ڈروی اک لہر اُٹھی۔ ناگ پالی نال رڑھ دوی اودھے چہرے
 توں ہتھ ڈیڑھ ہتھ دی وقتہ تے اودھے اُتے اپلیاں چکلاں اکھاں گڑی اودھے نال نال تریا
 جاندی سی فیر اوس ناگ دی شکل سوداگر سنگ دی شکل بن گئی پر دھڑناگ را ای رہیا۔۔۔۔۔ دھڑ جیہڑا
 رڑھ دے پانی تے کُندل مار کے ایسراں بیٹھا سی حیراں اودھ سخت جھوٹیں تے بیٹھا ہودے۔
 اودھیاں شوکراں دی وچ ہڑھ دیاں شوکراں توں دکھری تے بوہتی جاری تے ڈراولی سی۔ وچو
 چیک مارنے لکھی دے ہور نال چہڑ گئی۔ سوداگر سنگ اک واری لال دوسا لکھی جیہڑی کڈھ کے
 پھوں کیتا۔ لکھی پچھا نہہ بٹن لئی پورا مل لیا پر پانی نے اودھوں تے ناگ نوں اکو تھاں اکو وقتہ
 تے جھوپن بچھ چھڑیا ہودے۔ ڈرنال اودھ سارا سر پر سن ہو گیا۔ فیر کتوں اک تردی جاندی پھوی
 اودھے جتھ آگئی۔ اوس پانی چوں اتانہہ ہتھ کڈھ کے وکھیا اودھ اودھے پھاسیے والی کالی ڈانگ
 والی پھوی سی۔

”گٹھ کے میٹوں جیہڑی ماری رکھیں دپو!“

تے اوس جان بھیانے دلیری نال پھوی دہنیاں ہتھاں وچ پھڑی، اگر تے سرتوں دی
 کڈھ کے پورے زور نال سوداگر سنگ دے ننگے سرو وچ گڑ دتی۔ چھوی سوداگر دے سر مونہہ
 نوں چیر کے دو ٹوٹے کردی اودھی دھون تیک چلی گئی۔

اوس مل لا کے پھوی پئی پر سوداگر دازخم مل گیا تے لوہ برٹے زور نال ہسیا۔ اپنیاں لال لال

اگھیاں پوریاں کھول کے اوس نکھی قل دیکھیا تے کہن لگا :

”اوی تون مینوں نہیں مار سکدا۔ تے نہ میں تیرے کوں مر سکداں۔“

نکھی فیر چھوی اگھی، ماری پر فیر اگے وانگ اوہ ازخمل گیا۔ سوداگر فیر سیبا جیویں بدل گجدا ہووے۔ بولیا :

”میں ساری مہنت بن کے تیرے مگر مگر رہاں گا، لکھا سیاں ! تون مینوں

نہنچے تون مار کے کیہی سی بہادری کر لئی؟“

دیپو ہو گھٹ کے اوہے نال چمیر گئی۔ دہشت نال کئی دی چیک اوہی چھاتی

چوں نل کے اوہے سنگھ وچ پھس گئی جیویں اوہ دگٹیا یا ہووے۔ اوس دو تہاے

بہتیاں نال زور لاکے لیٹ تون پرانہ تیا تے اٹھ کے بہہ لیا۔ اوہا ساہرہ ریمڑھ کوڑھلی

ہوی، اک وار زور دی کھیا۔ اوس پوریاں اگھیاں کھول کے چار چیرے دیکھ تے اک

لکھا ساہ لے کے موٹہہ وادھکا پونجیا۔

”ہے سچے بادشاہ“ نکھی دے اندوں دا ج نکل۔

”اٹھا اے میرا شیر“ جنڈاں ہس کے کہن گئی۔ اوہے مگر سگ تباں، فوجا،

جھٹا، مگن ہدے ہدے اندر پساہ وچ اوڑے۔ کے شمشیر نکھی دا

مٹھا چیا، کے تھاپی دتی، نکے پیار نال سرتے ہتھ پھیرا۔

”لکھا سنگھ باجی کے گیا اے“ فوجا سنگھ خوشی نال اکڑ کے کہن لگا۔۔۔

”بھرا دریاں دے پتر سوداگر کی بھاجی موڑ دتی اسے۔ بھین تینوں دھائیوں“

”کسی وی دھوساے“

دریاں مگر جنڈاں پہلی واری کھل کے سی۔ پر میری دھی کتھے لے دیپو؟

”دیپو گھر اے“ تباں ہس کے کہن گئی۔

میرے نالوں تے دھوپ ای چنگی دھی ہوئی ساڈی، جیہنے سالوں ساری گل دسی۔
 توں تے ساتھوں وی ادھار کھیا لکھاسیاں ! سورے پو دیا سونیا ! چنڈاں
 فیر ہستی ۔

لکھی بت بنیا سنے دے دے سنگلاں وچ مکر دیا چپ چاپ سندا رہیا ۔

(۱۶) چار دن گھٹ جیونا
پر جیونا ٹک مے نال

★

لکھی بٹھاں وچ بہن کھنوں گک پیا۔ ویپر دے واسے ہولے گل دائرے دی لیک مپ
کے ادہ باہر کھلری ہوئی دُنیا وچ زل گیا۔ بوہڑی چاں سنگھنی تے ہڑی ہونڈی لے پر راتاں
توں ڈراوٹی وی بڑی ہونڈی لے تے نلے بوہڑ بیٹھ اُگلے کروٹے ودھ نہیں سکدے۔ ویپر
دے چرے دی گھکار سن کے سادون والا تے سفنیاں وچ مور ڈر کے اُٹھن والا نکھی راتاں دن
تے آوندیاں جانیاں رستاں دیاں سردیاں گرمیاں وچ جنگل بیلیاں وچ پھر پھر کے آپ ڈراون والا
بن گیا۔ واہی جوتی دتوں جان جھٹکے دے پاروں بھا کے نہاتا دھوتا، دودھ چٹے لیٹے
کدے میلے نہ ہون دیندا۔ اکھاں وچ دُنیا دے رنگ وڑ کے اکھاں توں ہور سوہنیاں تے
چمکن والیاں بنا گئے۔ ٹھوئیں دی پوٹل ورگیاں اُٹاٹھ توں اُٹھیاں مچھاں، ہتھ وچ جھٹ
مروں کدھ کے مارن والی چھوی، تھلے چچی گھوڑی جھمسن توں، ایہناں سدیاں شیواں مل کے
ادھنوں اک بانہا تے سوہنا گھرو بنا دتا۔ لڑائی جھگڑے وچ راضی رہن تے میلیاں ٹھیلیاں وچ
سدا ڈانگ سرٹاوا ہون تال اوہناں کچھ ہور وی نکل گیا۔ احمد خاں تے شیر سنگھ سنگھلی والا اوہرے

بوہتے ای نیڑے دے مڑھلے یار تے جوئی وار سن۔ احمد تے نکیاں ہون توں ای ویدایا رسی تے
 اودے مڑھلے دی تھاں اپنی رت روڑمن لئی پرویلے تیار۔ تے شیر بنگا سٹاں بھراواں دا کھواں لاڈ
 بھراسی۔ اٹھ دے اٹھ بھراسندھیاں وانگ پٹے ہوئے جد نہ توں نل جانڈ اُجالا کر دیندے۔
 بندیاں دا بڑا نشہ ہونالے تے ایہہ نشہ تنگی دے رات دے پیرن وائے شیرے دے بھراو
 نوں بڑاسی۔ شیر آپ وی ہتھ چھٹ، دلیر تے ہوڑ مت والا بندہ سی تے سورے دا عاشق۔
 ایس ای پاروں اوہ نکھی دا یار بن گیا۔ ایہہ یار نہ وودھارہا۔ شیر سنگھ جری چکاری وی کر لیندا
 ہوئدا سی۔ نکھی دے پنڈ دوا بے تے تنگی وچ بوہتی تھی وقتہ نہیں سی۔

نکھی دا پیار شیر سنگھ دے ساریاں ناں دے جہاں ریل سنگھ نال وی بڑاسی کرنیل سنگھ
 کدے آپ چنگا ہار اڈا کوئی پر سارا کچھ چھڈ چڈا کے پشرا لہن لگ پیا۔ پر اندر باہر دے بندے
 دوروں دوروں ابے وی اودے کول اوندے جانڈے۔ جوان واروہ دی عاشق سی تے نکھی
 نوں شیرے وانگ ای پیار کردا۔ لعل ڈکے مارن توں گل فردی تری دی جواناں فل آگئی۔ گھول
 کوڈی، بھار چکن دیاں گلن ہون لگ پیاں۔ کوڈی وچ تے بھار چکن وچ نکھی داوی بڑاناں سی
 پتھر چکن دی گل توں گل اگانہہ و دھی۔ کرنیل سنگھ دا دھی تے ہتھ پھیر دیاں اپنی حیل دی گھر وچ پنے
 ہوئے پتھر فل ویکھ کے کہن لگا،

”اوہ پتھر ویکھیا ای لکھاسیاں؟“

نکھی پتھر فل ویکھیا۔ فیر اوہ اٹھ کے پتھر دے کول چل گیا۔ اوس پتھر دے آل دوا یوں
 مٹی جھاڑ کے اوہو ہتھان نال ہلاون دا چارہ کیتا پر پتھر کئی ورھیاں نوں اوہ تھپا ہویا مٹی
 دے وچ جم گیا ہویا سی۔

”رہبانے کئی“ اوس شیرے نوں آگیا۔

شیر رہبانے کئی لے آیا۔ نکھی کئی نال آل دوا یوں مٹی وڈھی فیروز لا کے اک پاسے پتھر
 نوں ریھیا۔ جہاں پتھر تھوڑا جہاں کسک گیا۔ پتھر پڑی ہوئی مٹی چھڑ وئی۔ نکھی پتھر نوں نظر آں نال

مل کے پرت آیا۔

”بھا! ایہ پتھر کون چکڑا رہیا ہے؟“ لکھی کرنیل سگھ دے کول بہہ کچھ پھیا۔

”ایہ پتھر!“ کرنیل سگھ ہس کے کہن لگا۔ ”نہ اوئے پن! ساڈے وچوں

تے کسے وی نہ۔ ساڈے بھائی توں شوق سی پرچھاتی توں اتانہ تے بھائیے دی

کدے نہیں کھڑا سی!“

”جوہر کسے کدے چکيا؟“

”نہ ویر کسے وی نہ۔ اک دو وار تے پیر بھائیہ ویرام سگھ دی مل مار گیا ہے۔۔۔“

”پک پک اوس؟“ لکھی بھسے شوق نالہ پھیا۔

”نل بھائی!“ کرنیل سگھ جواب دتا۔

”میں ایہ پتھر چکڑاں گا!“ اپنے بھائیے دی گل سن کے لکھی وٹ کھا گیا۔ ”جیہڑا

پتھر بھائیے نہیں چکيا اوہ تے ضرور چکنا چاسی دالے!“ اوہرے پختے وچ لہو بھڑکن

س پیا۔

”نہ ویر!“ کرنیل سگھ لکھی دی گل سن کے کہن لگا: ”چل پورا م سگھ

ساڈے بھائیے دایا رسی تے اوہرے وچ ندی اٹھاسی۔ ساڈے قل اوہا

آکھن ہاں دی واہو اسی۔ ایس پتھر نل اوہ آوندا جاندا کئی وار مل مار گیا ہے ایہ پتھر

اوہرے توں چھاتی توں تانہہ کدے نہیں چڑھیا سی۔“

”میں ایہ پتھر پک کے دکھاں گا!“ لکھی کیہڑے پے گیا۔

”توں ایہ پتھر چک جاویں گا؟ کدے وی نہ ویر میرا!“ کرنیل سگھ آگیا۔

”چک لاں گا بھا! توں لا شرط میرے نل!“ لکھی غصے وچ کہیا۔

”نہ بھائی!“

”لا شرط“

”میرا گھوڑا لے جاؤں بھائی ویرا ! بے توں ایس پتھر د ہا کڈر جاہیں تے “ کہ
اپنے سوہنے سترے مٹھی گھوڑے قل و پچھ کے اکھیا۔
”سٹ ہتھ “

”پر جے نہ چکیا گیا ؟ “ شیرے پچھیا۔
”میں پتھر چکنا چٹ دیاں گا “ نکھی اپنے ذنوں بڑی فڈی ساری گل کہتی۔
”کدوں ؟ کرنیل سنگھ بولیا۔
”اجو ای ! ہننے “ نکھی بولیا۔
”گھوڑی کو کھلوا بھائی ویر “ کرنیل نکھی نوں اکھیا۔ فیرے شیرے د ہتھ
اکھیں تا “ چون دیاروں ۔ کے پنڈ وچ ہوکا دیوا ۔ لوک جوان نوں پتھر چکھ دیکھ
کہ ۔ بھلا اینویں ای پتھر چکھن دا کیہ سوہنہ ہویا ؟ کیوں جھی نکھی سیار “
”چنگا بھا ! “ شیرا باہروں گھریا۔
”تے جو نکھی دار شرط داوی نال ای دستے “ مگروں وچ مار کے کرنیل
نوں اکھیا۔

اینویں جٹ کو وچ ای کرنیل سنگھ دی حویلی تماشہ دیکھن آئے لوکاں نال بھر گئی
یاٹے، گبھرو، بڈھے۔ مگی وڈی سی لوکاں بھانے تے شر دی بوہت وڈی
لکھی دی چھوٹی پھری شیرا پوٹھلا کراون ڈیہا سی۔ لکھی یڑے لہ کے صاف بٹھ پتھر
آل دوالے پتھر تے نظراں گڈی پیا پھر داسی۔ ساسے پنڈ دے بندیاں وچ اک
نہیں سی جیہڑا اکھ ہودے لکھی پتھر چک جائے گا۔ لکھی پتھر نوں نظراں نال تولدا انگ
یا تہواں نوں ملوٹا بھلا وندا اندر و اندر اکھدا :

پتھر بجائے توں دی نہ چکیا گیا، میں چکاں گا جورو، بھائیوں مر جاؤں “

پہلیاں دو دو اٹھکڑیں زمین تے لاکے کٹاں نوں لادھیاں لکھی پیر استاد نوں یاد کیتا تے پتھر
 جھل کے زمین تے ایدھر اوھر ریڑھیا - گول - پدھرا - بھارا پتھر دھکڑا ریڑھ کے بل جھڑ کے
 جاچ یا - اونٹوں پک ہو گیا ، اوہ پتھر ٹپک جاوے گا -

”بھار کرنیل سیان ! لکھی پتھر کوں ای دلج ماری -“ شرط موڑے اے وی - میں
 پتھر اُنج ای چھکاں گا -

”اُنج آکھ چکنا ای نہیں ، شرط توں کیوں ڈرنا ای -“ کرنیل سمجھا بنی لکھی پتھر پکوں نہ سدا
 نہ پیا -

خلقت وچ کھونے کے ہڈے نوں غورے لکھی راجہ دیکھ کے اپنی جوانی یاد آگئی - اوس
 بادل باشہ کھڑی کر کے اوہوں ہلاشیری رندیاں کرنا :
 ”اوسے کھ جا ایس پتھر نوں جوتا -“

”جو کرے کرتار -“ لکھی سیان مٹی اُسے ملد بولیا - پتھر نوں چار چوہریں جاچ کے لکھی
 سٹے - ٹل ماریا - پتھر تھوڑا جھپا ہلایا - لکھی منہ بلامار کے پتھر نوں پٹیاں تے چاڑھ لیا - رنگ
 دیاں ہڈیاں لوبے دیاں لٹیاں بن گئیں تے لکھی داسلا لہو اوہ سے بھرے وچ آگیا - پتھر اوہ سے
 کھٹاؤں کتے توتہا بھارا سی - پٹیاں دیاں لٹیاں ابھان دے ڈرتوں اوس سر پہ داسلا زور بانٹوں
 دھک دھک اک ٹکڑا ماری تے منہ بلامار کے پتھر بک تے چاڑھ لیا - لوبے دیاں لٹیاں توں پتھر بن
 پھان اُسے چڑھ آیا سی - لہو مونہ دچوں وگن وگن کر داسی - اکھاں لہو دھو تے ہاڑاں موٹیاں
 وائنگ دھون تے پڑ پڑیاں تے دشن لگ پٹیاں - خلقت نوں چھوچ وچ جندرا وچ گیا
 لٹیاں اکھاں میٹ لٹیاں - دواہی بندے سرت وچ بپا دے سن -

”پتھر چکیا گیا اے !“ شیرا خوشی نال چکیا -

”اے کتھے ؟“ کرنیل بے یقینی نال کہیا -

”جنتا چر بالہ نہ کلاھے گا او ناچر پتھر کتھے چکیا گیا ؟“ غورے کس آکھیا -

پر لکھی مڑھکو مڑھکی ہو یا پتھر نوں چاتی اُتے تھتی آسمان دل وچھکے اپنا
 سواہر اکتا۔ اودھی وھون تے چہرے دیاں نائراں پائیں دے، گے سن۔ تن
 تے چاتی اٹھے ہمار تھلے اندر نوں وڑدی گدس۔ اوس کھپلی پتھر چاتی تے۔ کھ
 اچا لکرا مارا بچے خلقت تبریک گئی۔ پورے سر پر دی طاقت دے منجھے ناں لکھی
 بالا کھو کے پتھر دُور ست دتا۔ تے آپ اپنا تند ساہ سوہ آرن اک پیا۔

خلقت حیرانی نال جیویں سستی سوں گئی ہووے۔ گھر دے چہارے دیاں ہر
 کھلوتیاں سردار نیاں سہم کے اک دوجی دے ل لگ گہاں۔

کر نیل تے شیرے دی ساریاں توں بچی کنواری بھین ویر کور چھتری ہرنیاں
 اکھاں دے سول، موت تے گدڑی جیسی گدڑی، خوش ہوئے اپنی وڈی بھرنائی دی بات
 کے بولی۔

”بھائی! شیرے دایا، تے دیوے دیوے“

”ساڈا گھوڑا وی گہا۔ ابے پڑھوں تیل بھاؤ چار ہزار داساند ہر چوں بیا
 کر نیل دے گھروالی اکوں بلی“ بہ توں پیر وی گمش این
 ویر کور نھا جیہا بس کے کہن گی۔

”بھاؤ خرد کیوں لئی سی؟“

حویلی وچ کر نیل سب توں پہلوں جا گیا۔

”لکھی جت گیا لے“ کر نیل بوبہا

شیرا سداں توں پہلوں لکھی تیک اڑیا جیہا اپنا ساہ سوہا کرن مٹی بتن پیا کر دسی
 ”بڑی گل لے نکھاسیاں“

فیر اکا نہہ و دھ کے لکھی دوالے گھیرا پاں کھلوتی خاتمت نوں پچا نہہ پچا نہہ کردیاں بوبہا

”جان توں ساہ لین دیو۔ ہوا چھٹ دیو میراؤ“

”گھروں دوڑ کے دودھ دی بالٹی تے گھوڑے دی کاٹھی بیا“ کرنیل اپنے سوتے پتھر توں کہیں لگا۔

منقستہ جوں اک بندہ دی حویلی چوں بابہ نہ گیا۔ سارے لوک شرطوؤں پورا ہونڈیاں دیکھن لئی کھوتے سن۔ کرنیل اٹھ کے لکھی توں تھاپا دتی۔

”بڑی ساری وڈی گل لے لکھا بیاں! مینوں پاک سی پتھر تھتھوں نہیں چکھیا جانا پر توں سدھکا دتی تے دھرم نال“ کرنیل لکھی توں کہیا۔

لکھی ہنس کے بویا :

”مینوں پاک سی بھاؤ میں پتھر یک جانا میں۔ تال اٹھاتے میں آکھیا سی، شرط موڑے۔“
لکھی پنڈا سکا کے لیڑے پائے۔ دودھ والک گلاس پیتا۔ اپنے چروچ کرنیل سنگھ گھوڑے تے اپنے ہتھیں کاٹھی پاکے رتہ اوہرے گل لوصیٹ کے گھوڑے توں تھاپا دتی تے اوہری لگام لکھی ول دھاکے آکھن لگا :

”بڑا گھوڑا لے، چڑھیں گاتے یاد کریں گا“

”ایہہ گھوڑا!“ لکھی پچھا شہرہ ہونکے کہن لگا : ”تینوں ای چٹکا لگدے بھا“

”تینوں لینا پوے گا“ کرنیل آکھیا۔

”نا بھا! تیرے کول لے گھوڑا تے تاں وی میرے کول ای لے!“ لکھی بچی جتی گھوڑا لین لئی تیار نہیں سی۔

”پھر سو لگام بھاؤ! توں شرط جیتی لے“ شیر لکھی توں کہیا۔

”ناں بھائی!“ لکھی سنٹے والنگوں سر ہلایا۔

”پھر گھوڑا! نہیں تے دھرم نال میں رٹ پوند گا“ کرنیل شرط بار کے وی خوش سی۔

لکھی نے مشکے دی واگ پھڑکے شیرے توں پھڑا دتی۔ کرنیل سنگھ اپنے یاراں ورھیاں

وے نکلے بسکے ہوئے پتروں باغیہ نول پھڑکے ہستہ ہستہ آگن لگا :
 "نے بھئی سردار جی ! مَن نواں گھوڑا لیاواں گے ۔ ایدوں وی دوا ، ایدوں وی

سوہنا ۔ ایدوں وی ترکھا ۔"

"نہیں باپو ! میتوں تے ایہہ گھوڑا ای جڑھن نہیسی دیئدا ۔ میں تے ایدوں
 نتھا تے مٹھا گھوڑا لینا اے ۔" منڈا کہن لگا ۔

"نے بھئی شیریا ! میرے پتروں گامی کھیار دا کھوتا لے دے ۔ رتھا
 تے منٹا ۔"

کرنیل سنگھ شرط ہار کے وی لہر وچ سی تے لوک بڑے دھیان نال اوہریاں اوہرے
 پتروں نال لڑن باتاں مَن رستے سن تے خوش ہو رہے سن ۔
 "میں کھوتے تے نہیں پڑھنا " منڈا اُپسکيا ۔

"نے بھئی سردار جی ! ایہہ کریہ گل ہوئی " کرنیل مَن کے کہن لگا "جٹ

وے پتروں تے ہر شے تے سواری کرنی چاہی ۔" منڈا کہن لگا ۔
 کرنیل سنگھ دیکھیاں لوکاں دل دیکھ کے اک آگہ میٹھ پڑی تے پتہ کے آکھیا ۔

جٹ جٹی نوں لین نہ جاوے
تے ڈردا قبیل داریوں

★

فوجا سنگھ نوں پنٹاسی تے آجا کے منٹریاں دے ویاہ دی۔ تاہاں تے کہندی
ہئی دیہو دا۔ پہلوں جھنڈے تے ایہہ بھاروی سروں لیہہ جائے پھر فوجے دا دل سی
جے پہلوں جھنڈے تے پہلوں جھنڈے تے ویاہ ہو جان تے فیروزہ دو مگروں چار پیسے کھٹے
کر کے رہ پوتے پہلوں جھنڈے تے۔ تے اعدن وی رات گئے تک فوجا تے تاہاں ایہہ ہی
صلا حواں کر دے رہے سن۔ مکھن اُن پانی کھا کے حویلی چ سون چلا گیا تے دیہو چنڈاں کوں
چرہ کشن گئی ہوئی سی۔

”بھاگوانے! میری متیں تے اپنی بھین کو لوں دو نوں سک منگ بے۔“

”دونوں! کرھے کرھے لئی؟“ تاہاں نوں سمجھ نہ آئی۔

”جھنڈے تے مکھن لئی۔“

”پہلوں مکھن دا کر لئیے۔ دوڑاں ویاہوں جو گے پیسے کھٹوں آون گے؟“ تاہاں بولی۔

”جھنڈے دا پہلوں تے اپنے مکھن دا مگروں بختا ورے! لوک کہن گے

اینا ویاہ لیا سوتے یار دا پتر پھانہ رہ گیا۔ "فوبے آلیہ۔"

"پر پیسہ دھیلا؟" تاہاں فیر بھجوں کے ادھے ای اگھلوتی۔

"زمین وے چار بکے گئے پاریاں گے" فوجا بے فکری نال بویا۔

"کوٹھے چڑی دھی بوہے تے بیٹھی اے اوہ بے لٹی تے زمین نہیں پادنا گئے۔" تاہاں

زمین کہنے ہون واس کے نطریل کہہ کہن گئی "توں تے یاریاں بھادریاں ای مرجانا ہیں۔"

"چپ کر گئی رن! تینوں میریاں راریاں بھادون نال کیہ گئے؟ فوجا سنگھ نعتے وچ

گھراک وٹ کے کہیا "جے فیر میں ایہو جیہی گل تیرے مونہوں سن لئی تے گھروں

کدھ دواں پارسونہ گوردی" فوجا جھٹ جھڑک ڈنڈیوں پار ہوندا۔

تاہاں بس پٹی "ہائے ہائے وے لوڑھا! دپو دے بھایا! توں تے ساری عمر

ساٹوں گل ای نہیں کرن دتی۔"

"ایہہ گل ای نہیں کرن والی" فوجا نرم ہو کے کہن لگا "گل ای دپو دی ماسی

فل چلی جا۔ ایہہ پیرتے ڈیرا کھلوتا ہے۔ سویر جاتے شرکالاں توں پرست آدھل۔"

"چنگا" تاہاں ہتھیار سٹ دیتے۔

"دونوں ساک منگ بویں تے اگوا ای جیج نال دونوں منڈے ویاہ ہواں گے" فوجے

سکھ واساہ لیا۔

"پر دپو! تاہاں بولی" گھر جوان دھی بیٹھی ہووے تے نیندر کدوں ونڈی

لے بندے توں؟"

"آہو! تاں ای توں ساری رات سونڈی ای نہیں" فوجا بس کہن لگا بھیلے

رات تے بھادیں سارا گھر چور لے جان تیری اکھ کدے نہیں گھلدی۔"

تاہاں بس پٹی۔ فوجا دی اپنی گل تے ہن لک پیا "دپو دا توں اکتا پکرا ای نہ کیا کر۔"

دھرم نال! ایسا منڈا لے میری تھروچ، دیکھ دیکھ کے نہ جھیا کریں گی۔

”بچی!، تاہاں کچھ واسا لے کے کہن گلی۔“ بدکون لے؟
 ”وساں گے ویلا اون تے۔“ قوجا جس کے دشن لگا۔ ”اپنی دیپولی توں
 بھوادی چلتا زکریا کر۔“

تاہاں دے رتوں جیویں بھاریہہ گیا ہووے۔

اگلے دن سوکھتے ای تاہاں نویں یٹرسے پاک ساوی گھوڑی تے بچو چیارٹوں نال لے کے
 ڈیرے چلی گئی۔ دیپو جتندے لکھی توں چھا ویلا کھوا کے نیلے توں پرتی تے گھر جان دی پائی
 وہرے پہرے نال جوبلی توں مرگے۔ اوہٹوں امیدیں لکھی جوبلی وچ ہر دے تے اوہرے
 نال پھیر چھا کرے گی۔

اوہ بد جوبلی وڑی تے لکھی مشکی گھوڑے توں کھر گنا پیا کداسی۔ دیپو رتوں بھانڈے
 کے کھرئی وچ رھ دتے تے لکھی دے کول جاک کھد گئی۔

کچھ توں لکھی تے دیپو وچ کچھ وچ پے کی ہوئی سی۔ اوہ سہن ہر گل وچ اگے وانگوں
 دیپو توں صلاح دیندا، نہ ہر کم وچ اوہی اگلی پھرے گردا۔ تے نہ اگے جتھے پیار نال
 اوہٹوں کو اوندا بلاوندا۔ اُنج دی اوڈ گٹ ای پٹا منڈا دیپو دے دل وچ بڑے چراں
 واک شک مٹھو جتے ایاسی۔ پر اوہ دل توں سمجھاؤندی کہندی:
 ”لکھی انج نہیں کر سکدا۔“

پر فیروہی پتہ نہیں اوہ کدی کدی کیوں اوڈر جاندا؟

خودے ادھا شک بھیک ای ہووے؟ کدے اود سوچدی۔

لکھی نے اک وار پرت کے دیپو ول ویکھیا تے فیر اپنے دھیان کھر کھرا کر دیا۔
 ”وے لکھی؟“

”کیہ اے؟“

”اڑیا! پتہ ای بے بے ڈیرے کیہ لین گئی اے؟“

”ڈیرے؟“

”ہو۔“

”میتوں کیہ پتہ اے کیہ لین گئی اے؟“ نکھی جھوٹا ماریا، اوہنوں بڑا پتہ سی دیپو۔

بے بے ڈیرے کیہ کرن گئی اے۔

”دساں؟“ اوہ بااں وانہ بندہ منٹو وچ دو جے نوں کہندے، دس کیہ سے منٹو وچ؟

تے دوجا اگوں کھدا پتہ نہیں تے راجی ہر کے آکھتے دساں۔

”دس؟“

”دساں۔“

”دس۔“

”ٹریں گاتے نہ میرے نال؟“

”کیوں بھلا؟“

”گل ای ایسی اے۔“

”نہیں روتا، دس!“ نکھی کھر کھر کر رہی کہہ کے دیپو ول ہی اک نظر

دیکھ لیندا۔

”بے بے تیرے اپنی جھوادی گڑی داساک منگن لئی اے۔“ دیپو اپنے دلوں رجن

وال کمان کھج کے تیر پھڑیا پر نکھی نوں کچھ وی نہ ہویا۔ ایڈی وڈی کمان دا ایڈا، وڈا تیر خالی

باندھ ویکھ کے دیپو نوں دکھ ہویا۔

”ایہ باتیوں حریفی نہیں جونی؟“

”نہیں“

”کیوں؟“

”کیوں تے لڑائی ہوندی اے شہیتے“ اوہ کھرکرا چھڈ کے لیڑے ناں گھوٹے
واپٹہ اصاف کروا کہن لگا۔

”تے نوں گکش ایں ایس ساک تے اڑیا؟“ دیپو اوہنوں پھیڑیا۔

”جس مک وچ گھروا لے گکش ہوں ناں لکھی مکر کردیاں کرپیا۔“

”نوں سہل ویناں گھوڑ کیوں وٹا لے؟“ دیپو مدان پار کے روڑن دی بکا تے

تے ناں چوں کتہر ہور پھچڈ۔

”وہاں واسے ہر تے لکھی ہر تے دھیان ناں دیروں وھڑے“

”بڑا ثابت لے آندا ناں؟“

”ہا ہوا“ دیپو اکہ ہور تیر چھڑیا تیرے ہو کے۔ ”اچ گھوڑا رتا نہیں تے مل نوں

اپنی بھین تیرے آگے لادین گے۔“

تہر ٹھکس لگا۔ لکھی لال پین ہو کے برتیا۔ بڑے جنن ناں اوس اپنی نکام ہنڈ وچ کھج کے رھی

میلوں تے گل سن کے اوہا سر بھوں یا۔ فیر کچھ مدریم حوصلے ناں۔ تسلی ناں وہ اکھن لگا

”کسے دی دھی بھین نوں ایلاں دی گل اکھریاں تیئوں شکا نہیں اونڈی دیپو جہ اوس

مساں ای گل پوری کیتی۔“

”میں کسے دی دھی بھین نہیں؟“ مساں ای اوہ بولی، سہدی کھیڈ دی دیپو گوواری

پچس پئی۔ اوہرے اتھرو ڈکھ پئے۔ پر اوہ نے خورے بڑے نوں بڑے سے گھر چارے

نوں دی سونہ ہا کے اتی ہون سی۔ رونمیاں کہن لئی ”توں روزیہ دے لکھی شہید بہند

ہیں۔ دوتھے ہور تیر کہیہ ناں؟“

اوہ زور زور دی روں لگ پئی تے ہنیری وانگ حیل چوں گل گئی۔ لکھی بہت دنیا
کھلوتا رہیا۔ اخیر دیپو دے اندر دے شک نے مونہہ توں گھنڈا دتا سی۔

لکھی غصے نال اندر وں جوالا مکھی وانگ پیا کھولدا سی۔ ہور بے کوئی ادھرے یار دی نہیں
دی ایہ جہیں گل کروا تے لکھی اوہ دے کئی ٹوٹے کر دیندا۔ پر اکھن والی سی دیپو۔ دوا بے دی دیپو۔
سرور فوجا سنگھ دی دیت۔ پنجاب دی دیپو۔ لکھی غصے دیت۔ دھابو ہویا پراٹھہ پئی ہوئی منھی
تے جاڑکا۔ اوہ لچار تے نڈال چہا لڈا۔ جس سب نے ایہہ نکلاں دے پردے اندر وں
ہاں کدھر سٹباں سن۔ اوس پیا نوں کھی نہ بنداتے ہور کون جاندا۔ ایس ایہ پاروں کچھ پر
مکھوں اپنے آپ نوں ٹھنڈیاں کر کے تھی دیپو نوں معاف کر دتا۔ اک وار تے اوہوں دی
چاہیا۔ تے اوہ سچی چکی دیپو نال ٹاوا دھایا کر دالے۔

اوس عازم آکے اپنے آپ نوں آگیا:

”پر میں ہور کیہ کراں؟ رب پچھا! میں کیہ کراں؟“

اوہ دے اندر دے بندیاں واک یرو ہوندا رہندا سی۔ اک سنے پئی دی اک جہدے
وچ اوہا سریر پیا سڑواتے دوسے سنے پاپ ویاں موج بہاراں جہناں وکوں اک وکے
سورے وانگ اوس مونہہ پھیر لیا ہویا سی۔ لکھی سورما سی تے اوہ اپنے آپ نال لڑوا رہندا۔
اوہ لڑو کے پھاوا ہو جاتا پر اوس کہے اپنی کٹھ نہیں سی لگن دیتی۔ اوہی عمر اوہ نرور سی
جدوں بندے دے سریر وچ رت دی تھاں اک بھری ہونڈی س، تے اٹھاں تے پئی بدھی
رہندی لے۔ جدوں بتا سردی گل نہیں مندا سگوں دل دی انگلی پھڑکے ٹریا رہندا لے۔
اک کول پیا گھو پکھر جاتا لے۔ پر دیپو کون ابھر ادھر دی گڑھی نہیں فوجا سنگھ دی دھی
سی۔ سرور فوجا سنگھ دی۔ جیسے کاما بن کے ویسہ ورھے اوہناں دا بھار چکیا۔ جہڑا
اوہناں د دنیا وچ سب توں وڈا۔ سب توں بوہتا سچی سی۔

دکھتے بیٹے دیو، سسیتا نالوں پوترتے درویدی نالوں دڈی شان والی راجکری،
 رانیاں والی اکڑ، آئی تے روپ والی جیہڑی نکھی دی سڑدی بلدی
 جیاتی وچ رکھنڈی پھاں والا رکھ سی۔
 دیو جیہٹوں نکھی دی ایٹی پگ تے اپنی چھوی عاںدا۔ تے نکھی امرویل دے کر دے
 وچ نہ آیا۔

نکھی اپنے اٹھے سکھ لئی فوجا سنگھ دی جھولی رٹھاں ال دجری تے دیو
 جیہڑی سچھی چٹی سرسین کی شک دی جیہڑی چڑھ گئی۔
 اگانہہ کہہ پتہ ادھ منکتی ریاں ساریاں راسوز کمن بند کر دے تے تھیویر
 ساری عمر وچھوڑے دے دکھاں دے نرک وچ سڑوا دجے۔ پرتاں وی اوس
 اپنا آپ جانی تے جھٹے دے اٹھے روڑھ دھاریح نہ رٹھن دیتا اوہنے اپنی ماں دے
 سر تے ہتھ رکھ کے فوجا سنگھ دی عزت دی رکھوان کرن دی سوئہہ کھاہی سی تے
 او، اپنے قول تے پکا تے پڑا سی۔ بھانویں ادھ لکھ نہ رہوے ادھ اپنی بے بے نوں
 دے قول نوں نبھائے گا۔

”واہگرو !“ اکوں اوس خودے کیہ مونہہ وچ آکھیا تے ادھ
 اکھاں میٹ کے منجی تے لتا پے گیا۔

ادھسے اندر داچوہر باہر نکل کے اوہسے نال منجی اُسے یہہہ گباتے نکھی نوں ہلا کے
 آکھن لگا :

”اٹھ کے کھیڈل۔ کیوتر دے اکھاں میٹیاں بلی تے پرت نہیں جاندی“

”پر میں کہہ جاواں؟ میں جدھر جاواں برہمی نالوں تیز نظران میرے اندر“

جہارتیاں ماریاں رختیاں تیں۔ میں کیہہ کراں؟“

(۱۶) ایہہ جوانی چار دہارے خوشیاں نال ہنڈلے
ایس جوانی دامن نہ کیے مت بھلے ای مر جائے

★

چیترا ڈھے توں بوہتا لکھ گیا ہو یا سی۔ کنکھں دے بوہے سٹیاں نال تے سٹیاں
دے دھڑوانیاں نال بھر گئے ہوئے سن۔ ساویاں کنکھں دھتیاں نال سونے دے رنگ
وچ رنگیاں گتیاں سن۔ جٹاں دی محنت، اڈیک تے راکھی سرے لگن دے نیڑے
اپڈی کھلوتی سی۔ فصل دھسی جائے، گھراپے بول تے لوڑاں تھوڑاں دے اڈے ٹوٹہ
بھرن پھلے ورھے فوجا سنگھ پوری باڈی ویچ کے، تے چار کتے اپنی بیلے دلی بھولیں
وچوں گھنے پا کے جھنڈے تے مٹھن لوں گج وچ کے دیا ہیا۔ جھنڈے توں اپنے پتلیوں
دیاہ کے بڑی صوباکھٹی فوجے نے۔ ہر ایہہ کیڑی نویں گل سی، اوہ تے جہ ای کے چنگی
گھڑی داسی۔ اوس ساری جیاتی کم ای ایسراں دے کیتے، چنگے، سٹھرے، مرداں والے
تے صوباکھٹن والے۔

آک سور دسا کھی سرتے آئی کھلوتی سی۔ مٹھے مٹھڈے دے ساکھی دی تیاری وچ پائے
دے مٹھن دے بگن دی اڈیک وچ سن تے بوہتے چھوٹے کڈھ کے ساکھہ ٹوٹہ کے

ہیلے ہوئے وسا کھی لئی تیار میٹھے سن۔ کھٹی ہواں دے جُٹ چوں اوس ورھے کدھس دی داری احمد دی
سی۔ ٹوٹے کھڑے سکاں دے بڑا بکھن وچ احمد دے کامے دا کوئی چوڑ نہیں سی۔ کچھ مٹ
تے وہ کدھی بٹی سی پر کچھ مٹ لبے بندے سن تے وسا کھی دپ دی اجے بکھنے ی دن سن۔
وہتیاں جہ نصیب بین لگ پتیاں س تے اوس لوڑھے دبلے لکھی جوتی بیٹھا کسے بندے ناں
ایدھر اودھر دی ۔ رہیا سی۔ گارڈ اپنے چمچے و سگنل جیہی سوٹی پھڑی کونڈا اھنگد جوتی ڈری۔

”ست مری اکال سرکار“

”ارے تُوں کدھر ایں ویلے گارڈ اُو واگ تُوں تے رات نکلتا ایں“ لکھی ہس کے
گارڈ تُوں پچھیا۔

گارڈ دھڑام کر کے کھی دس پریاں وچ بہہ دیا، جوں دگ پیا ہووے۔ کچھ جہ ہی کر کے
اوس چہ بہیا سہ سواہر الیتا، کہن کا:

”تہاڈے درشتاں تُوں سرکار۔“

”جی آیاں تُوں گارڈ!“ لکھی ہس کے کہیا۔

اگوں گارڈ وی ہی کر کے دند کدھے۔

”ہور کیہ ملے تیر؟“ لکھی مہربان کدی۔

”سکھ لے۔ سائیں داسکار! تہاڈیں دعاواں نے، سیدے تے گریاں دا کیہ ناں

ہوندا لے؟ مراشیاں دے کہن داگوں گریاں دا کیہ جہنا سرکار؟“ گارڈ سیانف

تُوں فیر کچ بیا تدا۔ ”تہاڈے درشن کر کے کھش آں۔“

”جو تدا رتہ۔“

”ایٹیکیں وسا کھی وَاھاؤ گے نا بادشاہو؟ گارڈ نرم لوبا دیکھ کے سٹ ماری۔“

”ہیلے! بڑی وسا کھی گارڈ!“

گارڈ ہور ماضی ہو گیا۔ کہن لگا:

”سہا۔ ہسٹیا لے ایتکین ننگلی والا پتھر کھڑا اے دسا کھی وچ؟“

آجہ:

”تے پتھر بڑا پتھر چپ لے گا اوہن دس دیہاں۔ دوہیا انعام وی دیا لے؟“

”آجہ گاڑا! پر توں کتھوں سٹیا لے؟“ کھی مس کے تھیا۔

”تو دوسکاں! سامی ڈنیا باندی لے! گاڑی ہی کر کے کھٹیا۔“

”اوہ پتھر تے توں وی پک جاویں گاڑا! اوہ کیر بھار لے!“ مس کے کھی کہیا۔

”تووا، تووا!“ گاڑا داسا سر پر کتب گیا، اوہ کن پھڑ کے کہن لگا۔ ”تووا، تووا!“

لکھی اوہے کتب تے مس پیا۔ بوجھے چوں دساں دانوٹ کڈر کے اوس گاڑی وی جھول

ٹیپ۔ جھوں وچ ڈگن توں یلوں ای گاڑا نے نوٹ بچہ بیاتے چکار کے چادر وی کٹی پئے جھ
کے گنڈناں وی دوہرا وٹی۔

”ابے دسا کھی وچ کچھ دیہاڑے ہے نیں، ایہناں پیہیاں دا گھیرنے کے کھا

تے نالے لہڑا احمد خاں ویکھ کے آ، اپنی حویلی وچ ہے؟“

تے گاڑا سر پٹ دوڑیا تے گھری ہل وچ برکھا ہویا آھ گیا۔

”بہنہ اوئے تیریاں پتھر تہاں جانا!“ لکھی مس پیا۔

”دوڑیا ای گیتے دوڑیا ای آیاں! دشما جو۔ لہڑا حویلی تہاں یاد کر دالے“

اٹھ کے لکھی گاڑوں کھنڈے پیلر مال تھاپی وٹی پر گاڑا سوڈے موندہ بھوئی

تے جا پیا۔

لکھی مسدا احمد خاں وی حویلی مڑ پیا۔

پنڈوں باہر دار احمد لہڑی حویلی جدوں لکھی پٹیا، دن ڈب گیا ہویا سی پر بنیا اسجے نہیں سی پیا۔ احمد

برائڈے اگے بت تھڑے اٹھاپی ترونگ کے مٹی اُتے اٹھیا سی۔ اوہے کھ لٹھے دانواں تہنڈے

گل مل دانواں کڈتے سی۔ جیہڑا اوہے چڑھے چھات تے بھریاں بھریاں ڈولیاں اُتے پھیا پھیا

گدا۔ اوبدیاں اگلاں مڑے نال بھریاں تے ہودے تیل نال چڑھے ہوئے سن
کے میٹھاسی۔ نکھی دے کن کھڑے ہو گئے۔

”کیہ گل لے اج؟“ نکھی اندھوں نوں گات پچھن۔

”کچھ نہیں بجا“

”کہہ تے بہت بیا۔ تیرا ات ایہ دنیا پھیا بیٹھایا اس وٹے۔“ جیہ چا کھٹے تے،

”چاچا شہر ترک تے۔ اج ایہ تھا پناہ ج لے۔ راج کرے گا کاسے گی رہت

نہ کو۔“ احمد خاں بس کے اُٹھیا۔

”تہاں ای ات ناہ و مراف بیا ای پتا“ نکھی اگیا تے دونوں بس پنے۔

محمد خاں کڑھ وچوں دو گوس تے توں کدھ یا کے منجی دے ہیشل رکھ لئے تے کھڑے

نوں بس کے کہن لگا:

”پتلہ خوشہ پالیا ای تے چل دوڑ، اج رست دی وی بھتی تیغوں“

کاسے نوں باہر کڈر کے جوبی دے پھاگ واکند مار کے احمد خاں دونوں گلاس دھے اڑھے

بھرے۔ اک نکھی نوں پھڑا کے کہن لگا:

”ایہہ کاہا بڑا بد راہی لے۔ چاچے نوں ہر گل دس دیندا لے۔“

”چاچے نوں اُچ تے تیرا پتر نہیں وڈے بگلے جگت دا“

”پتر تے ایہناں وڈیاں نوں سارا ای ہوندا لے نکھا سیاں! پر اوہلا کھٹا چا سیدا

اے۔ سُنیا نہیں اوں ماں تے دھی دا وی ہوندا لے۔“

”بڑیاں سیانیاں گلاں کرا ایں بھلی اج تے وارے وارے جائے۔“

شام رات بندی جاندی۔ نکھی تے احمد ہاسہ بکھیرا کر دے تے پندے۔ پتے۔

چیدوں پھر گورات ٹپ گئی تے دونوں جوان فٹے وچ ڈبے ہوئے پی پی کے لیٹر گئے۔ احمد خاں

”ماس کہ، ای بھاؤ؟“ احمد خاں پچھیا۔

”ماس؟“

”گلوڑ بھاؤ، گھروں پکا کے لیانا سی، چیتا ای نہیں آیا“ تے احمد خاں اندھوں پکے
 ماس دی قیل پک نیایا۔ نکھی اگے رکو کے نشے وچ لبک کے کہن لگا، ”توں آجا نہیں تے؟“

”شے بھل بانڈی لے موئہ چلے دی؟“

اوہ بھکے گھیا، اک پن وچ ای گوشت دی جری قیل کھائے۔

”بڑا سواری سی؟“ نکھی انگلاں چٹ کے بویا، ”اک گلاس سودے مرچاں

لگ گئیوں نہیں؟“

”بھتی مٹی؟“ ہس کے احمد خاں کلوہ چوں اک بوتل بور کھد لیایا۔ کہن لگا، ”بھا

جستہ توں آجا نہیں نشہ ہی نہیں ہوندا ایس سالی دا۔ میں دی اک گلاس ہور پیتوں؟“

”رج کے پن اچ تینوں کاہنڈ لے؟“ نکھی گلاس چھڑ کے کھیا۔

”ڈر نہیں اڈیک لے؟“ احمد خاں فیر نکھی کول ہیر وچ اک ماری تے اوسس وکھی

”اڈیک کدھی بھ نکھی پچھیا

”بھل، جن توں اڈیک کدھی ہونڈی لے؟“ احمد خاں کھیا۔

”موت دی؟“ نکھی کہیا۔

”اوئے نہیں بھا! کیہ پن۔ کے لے ہڑیاں مارن لگ پینا ایں؟“ احمد خاں اکھیا

”ایہو جیہے ویلے تے چنگیاں گلاں کرنیاں چا بیدیاں نہیں؟“

”بلا“ نکھی ادبے رنگ وچ بنگ نہیں سی پاونا پابندا۔ ”جے ایس ویلے

موت نہیں تے بعد کیہنے آونا ایں؟“

”کیہنے؟“ احمد خاں لیک کے کہیا۔

”گوری مینہ وچ بھیدی توں

کڑتی چوں اگ سمدی

گوری مینہ وچ ۔۔۔۔۔

”ہی کڑتی چوں گدس سمدی ہے اہں کنا ہی مانی نکھ سار نہ

”اوتے اپچی نہ توں ”کھی امدے نوں مت دئی۔

”بچھا !“ احمد تھن کا ”پرتوں باس کس کس ہے ؟“

”کھا ہذا جوتے نہ

”اوتے پکا ہوا باس سہاں پتہ ۔۔۔۔۔ کپا ہاں سے گرم ہاں ۔ احمد درہس

کے سیرک وچ کھی نوں کوری بہی وکس فہ وکھی۔

”نہ پئی ۔“ کھی نہں نے متوہ کئے ”واگجوو بیٹے نہ

”وہ مھنی ہوا جوان نہ احمد ہس کے ہس کا ”ٹول چھڑیاں ی ٹرہاں

سوٹہ رب دی“

”اندھاں نشے وچ ہی بن تے متوہ کے کواں لگ ۔۔

”چھڑیاں دی ماں مرئی ٹو

کوئی کردی روت نہ جاوے

”ہی چھڑیاں دی ۔۔۔۔۔

”کوئی آیا ہی دے پکا کھی مس ای حمدوٹوں گاؤنوں ڈنسا : پھانک کھکیا ی؟

”دیکھا ای بہاوا کون دے اگے۔ بے میں تیرک وٹب چھڑ تودا تے میں تہ

مر گیا جوتہ !“ احمد اٹھیاں کہن کھ

احمد پانک کھول کے کسے ٹول اندھ لکھیا تے پیار وچ کھی ہوئی زن نوں پھٹے کے کھی ہی

کچھ دن کھینڈ لئے
 کھینڈ او وکھال لئے
 موت اڈیکدی
 سرتے کوکدی
 پھردی جواہن نوں بھالدى اوئے
 میرا دلان دیا مہرلا !!

سویرے اٹھ کے لکھی واڈھی لئی واتریاں نوں دندے کڈھایا۔ اوہدے دتوں واڈھی
 دی تیاری ہوگئی سی۔ اُج تے اوہوئوں واہی جی مے کم کار توں چھٹی سی۔ جھنڈے اپی واہی بھی داس۔
 کم سانجھ یاہو یا سی۔ مکھن دی واہی اپنی دکھری کروا۔ پر بیانی واڈھی یا گہائی ویلے اوہ سل کے
 کم کر دے۔ فوجا آپ دی اُج تے بھجی بھن۔ تے واہی مے کم کار توں چھٹا دکھ پر سونے پڑی
 بیائیاں تے واڈھیاں ویلے مقڈیاں توں وی چار پیراگانہ ہوندا تے بھیش وانگوں پہلوں جھنڈے
 واکم مکھا کے فیرا پئے کم نوں ہتھ پاوندا۔ جھنڈے تے مکھن کوں چنگیاں سٹھریاں دھندیاں دی ک
 جوگ سی۔ جھنڈے دے اک ہل تے اپنی دس باراں رکتے زمین تے مکھن دے بل تے دہناں

دی سولہ سترہ کئے زمین سی۔ مٹھن کئی وار اک ہو بل بناون لئی چارہ ماندا پر فوجا ایہو جیسے ویلے
تے اکھدا :

”میں تے ساری عمر دونوں گھراں دی ایس زمین توں دو ای ہلاں نل واپنڈا
رہیاں۔ مہن ایہدے لئی تن بل کیوں؟“ تے مٹھن اکوں چپ کر جندا۔

فوجا مٹھن نے جہنڈے توں اکھدا :

”اویں جواںو ! اک اک تے دوپاراں۔ بل بل کے ویلا سوکھا پئی دالے۔

آنکھ وچ بڑی برکت ہوندی ہے۔ سچے بادشاہ اکھ وچ آپا زلے نہیں بہن ائی تے

کم کار چیتی تے بیٹی خرچ سرے لگ جاتا ہے۔“

تے اوہ زل بل کے بیانی کر دے۔ زل بل کے فصل توں روڑی پانی دیندے ۔

زل بل کے واپنڈ کر دے تے زل بل کے اُچ وکھریاں وکھریاں مرلیاں لاوندے۔ زل بل

کے گہائیاں کر دے پر بول اڈو اڈو بناوندے۔ من من کے جنس منڈی سڈے تے کچھ

گھریں کھڑکے بھڑو لے بھریندے۔ ایہو بیتے دنوں وچ نکھی دی پھڑا بانڈا پر بھٹ

و پختوں چڑی کھنڈ پھڑا بانڈا۔

تے بیائیاں ویلے اوہ سدا ای دوڑ مانڈا تے جدوں چنداں اوہنوں کہندی :

”وسے کھا ! جہانال چار جوترے ای نوادیا کر۔ اوہ کل کم کار کر رہیاں واپنڈا۔“

نکھی اکوں ہنس چھڑا تے جہنڈا دی ہنس پینڈا۔ پر نکھی کرے بھیڑا جیہا مونہہ بنا کے اپنی بے بے

توں اکھدا :

”بے بے دھرم نل ! میوں تے ہل دی جنگھی دی نہیں پھڑی آوندی۔“

گل تے اوہ ٹٹیک اکھدا۔ ہل اوس کرے واپنڈا ای نہیں سی۔

خداں اکوں ہتھ تل کے آگدی :

”ہے نے ہائے وسے ویر ! جٹ واپتر ہو کے ایہہ کیہ گل کنا ایں ؟ وسے مچیاں

تے ڈڈواں دے پچیاں توں کرے کسے نے ترنا سکھایا لے؟ نو سمنو!
 ایس منڈے دی گل۔ وے وگا بھرا کتا کو چر اپنے بڈرولے گا؟ میرا سو
 سکھتاں دا پتر مٹی دے تال مٹی ہو جاتا لے کم کر کر کے سارا دھوا۔ تے
 توں لٹا اچڑا پہاڑاں دا سا تھی نہ کوئی چٹنا، نہ کوئی غم، نہ پھر، ذقیل داری۔
 وے پر کئے کو دن؟ بھائی ویر! آخر توں دی اپنا گھر وسانا لے تے
 لگ ساریاں سمجھاں جان گیاں اپنے آپ۔ وے فیر کیہ کریں گا، وڈیا
 لاٹ سا جہا۔

ہولے ٹونہہ لکھی اکھڑا:

”بے بے! نہ آپاں قیل داری دا پہا گل پاؤنا ایس تے نہ کوئی چٹنا تے پھر جان
 نوں لاؤنی ایس۔ ہن تیرے گھر وچ کیہڑی شے دی تھوڑا لے؟ توں کیہڑے
 ہن پتلے آگے آپ ہتھ ساڑنی ایس؟ بجابی دھاری سدا دن سارے گھر واکم کاج
 کردی لے تے گھروی دیکھ لے، اوی کیہا میماں وانگوں لٹکا پٹکا کے رکھیا
 لے۔ اوں دونوں ویٹے سایاں توں ہٹوں ملٹی اُتے پٹیاں کھواندی لے
 تے نالے بے جہان دھاری! بولدی ای نہیں آگوں کرے۔ نو بھی دیکھ کو
 سس تے ٹونہہ کرے لٹیاں دی نہیں آچو وچ۔ ہے نا اچرج گل۔“
 جھنڈا ہنس پٹیا تے جھنڈے دی گھر والی وی ہس کے اکھڑی:
 ”بے لے! وکیہا ای میل دیور میرا! میرا کڑا در دی اسے؟ سوہنا، پُتجا،
 سوہنیاں گلاں کرن والا۔“

اتر و اتھر جنداں تہال ہو کے پُر آتوں جڑا غھٹے تال اکھڑی:
 ”تی جہیں! ایس منڈے دی گل کر۔ کیہا رنگ برنگیاں گلاں کروا لے،
 زبانی کلامی۔ کڑا چلاک لے۔ پر کم اکھو تے اکھڑا لے، ہل دی جنگھی نہیں پھڑنی

اؤنمی - وے ٹوں کیہڑا صاحب بہادر بن جانا اے رکتے؟ کہندے نیں نا
 "آخر پتر مویا توں ہٹی بہنا، وے اخیر توں دھیمیاں بھگتیاں تے ڈنگر
 کٹنے نیں اپنے وڈیاں وانگر۔ کاکا! جٹ داپتریں واہویں گانہ تے
 کھاویں گاکتوں؟"

نکھی آکھدا :

"تو میری بے بے بھولی دی گل سنو! دسو! صاحب بہادر ان ٹوں کوئی پر لگے ہونڈے
 نیں یاں سنگ ہونڈے نیں اوہناں سالیان دے سراں تے؟"
 جھٹلا ایہو جیہے ویلے نکھی دی مدوٹوں اڑدا، آکھدا :

"بے بے کم کاج کرن لئی تے ساری عمر پئی اے۔ اجے تے لہہ دے کھیڈن
 ملن دے دن نیں۔ آپے سیانا ہو کے سدا کم کار سانجھ لے گا۔"

نکھیاں کہندی،

"وے نکھی! رب پتھا ساریاں ٹوں الیراں دے وڈے بھرا دیوے۔"
 "ساڈے ورگے ننگے بھرا دیوے جیہڑے کتیں پایاں نہیں دیکھدے تے
 کم کار وڈ کر دے نیں؟ نکھی ہسدا آکھدا۔"

"کم کار کھیہ تے سواہ۔ بس مگھاں دا کھٹیا کھانا ایں ویر سردار جی! چار دنن دی
 گل لے گھر والی ٹوں آئین دے اک واری۔ ساری عمر بے بے ٹوں یاد کروا
 رہ جاویں گاتے ایہہ ساریاں رنگ برنگ دیاں پولیاں اپنے آپ بھل جاتیاں نیں۔
 کھوپے چڑھے کھراس جچے ڈھکے وانگوں چپ کر کے وگدا رہیں گا۔ مرتے پئے
 تے سارے کم آپ ای آپ آجانڈے نیں بھائی میرا۔"

"بے بے اینویں کیہ ماری جانی ایں؟ ساری واڈھی تے گہائی میں نال لگ کے نہیں
 کراوند بھاؤ وے؟ بھلا کچھ کھاں اوہنوں؟ نکھی آہندا۔"

”کھا جے دا گواہ دُکھو ! اوس ای تینوں چڑھتا ہے کاکہ ، اوہے کولوں
کیہ پتھاں ؟

تے جنڈاں اخیر ہس پندی ۔

ایہو جیہے ویلے جے اتوں دیو آیا تہی تے ”تائی متھا ٹیکنی اں“ آگھ کے جنڈ دی
جیہ ”ہی دے کول پیڑھی کچ کے بہر جاندی تے گل وچ چل مار کے آگھدی ،
”تائی ! نکلی توں تے توں آپ چڑھ کر چھڈیا لے لاڈ پیا کر کے :
”نو ہر سنو ! آئی جے وڈی کامی تے مسعت“ نکلی روکھی لڑوا : ”توں کون
میں کھام کھاہ !“ ہس کے دیوڑوں چھڑدا ۔ ”ایں گھروں اوس گھرتے اوس
گھروں حویلی ۔ بندہ بچھے ایں گوی توں کوئی کم نہیں ہو دُنیا دا ؟“
”کم تے اک تینوں میں جہان وچ ، جیہنوں دو ابے توں تنگی تے تنگی توں
دو ابے پیہے مارن بنا ہو کارای کوئی نہیں ؟“ دیو جیہی ماری ۔
”میں کیہڑا روز تیریا رہناں ؟“

”روز ... نہت دیہاڑے ۔ جڈن آپ نہ بجائے آگھے اور جانے نہیں تے
بندہ گھل دیندے میں“ تے دیو نکلی دل دیجھ کے بس پئی ۔
”دیکھو اوئے لوکو ! دہائی رب دی ۔ ایہ کڑی تے ہتھ دھ کے تنگی دے مگر پے
گئی لے“ نکلی حال پاہر اگیتی ۔

”تنگی دے نہیں ! تنگی دے بھیرے لوکاں دے : دیو بولی ۔
”تنگی دے لوکاں دے گے لوک ہو قیلا کہتے ہیں : گڑے دلیپ کورے“ نکلی
آگوں اوہوں چڑاوند دیو دی بے بے واتکر ”گڑے دلیپ کورے“ آگھدا ۔ دیو جیہی
چڑ جاندی ۔ آگھدی :

”ڈاکو ، چور ، بدماش ! سارے دے سارے ۔ ناں ای تے روز او تھے

پس بیٹھی رہندی ہے۔“

”پس تے ہلکے ہندی لے بندے کھانی۔ پوئل سیدی کر کے جدھر جی کرے اٹھندی
لے جیہڑا سامنے آباٹے چک دوہ کھاندی لے۔“ کھی ننگی دی صفائی دیتی۔
”ہچتا جا حویلی بہن۔ ویو اوہوں چڑا کے کبندی۔“ توں کہہ رہاں وچ دھندا
جا کے بندیاں وچ بہو۔

چڑ کے طعنی کہتا :۔

”ہال اوٹے پاسرہا

نالے میری ہودی پتی۔ نالے مینوں ماریا

گھراں والو! تو تیں وسدے بھلے تے اسیں چلدے بھلے۔“

تے ادھ بابہ توں نکل ٹر دا۔ دیکھ لعل مار کے ہس بیٹری۔ لکھی دی ویسے وچ

جھاڑو دیندے جانڈی ملک ری چاروں پیار نال دیکھندی رہندی تے پتھوں پتی ساری اکھی

”اک واری چھانہ پرت کے تللی کوں۔“ کے چلا جاویں دے نکھی۔ تے مہابی ٹوٹ

وہڑے وچ بوہر دین دی وڑای دیوے۔“

حویلی وچ سچی کھی ننگی دایاں دا بندہ آیا بیٹھاسی۔ کرنل رات نکھی توں ستیا سی۔

رات بدوں نکھی ننگی اپریا تے اوس کرنل سنگھ دی حویلی دے دھارے وچ کچھ نویں گھوٹیاں

پڑھید دیکھیاں۔ کاسے نے ادھ گھوڑا پھڑ کے بھڑتا تے اوہوں لے کے گھر ٹر پیا۔ کرنل سنگھ

دا گھر حویلی دے نال ای سی۔ ادھ سارے بھرا وکھو وکھ رہندے پساو مناں دی بڑھی مل تے

رہی کواری جیہیں کرنل کے ای رہندے۔ کوئی خاص پردہ ہنے سن جیہڑے عین وچ بہن دی بجائے

گھر چاہے وچ ڈیرا لائی۔ میٹھے سن۔ ویہڑے وڑیاں نکھی گئیں دی بڑھی ٹھیری ماں تے گھرواں

توں ”متھ ٹیکناں“ اکھ کے کاسے دے چھ پچھے چہارے دیاں پوٹیاں ول ٹر پیا۔ کرنل دی

بڑھی ماں جیہدیں گھانا کمزور نے کن بولے سن۔ کول میٹھی ویر کوہ توں پچھیں گئی :۔

”ایہہ کون سی، میری سیمٹاں وچ نہیں آیا؟“

”لکھی دی کتیں ویر کور دی مٹھی جادو بھری واج ہی :“

”بے بے شیرے دایار اے“

”کون؟“ بدھڑی اگا فہم پھیا۔

”لکھا سنگھ دولہے والا جیہنے بھاؤ دڈے توں شرط جتی سی“

اخیرل پوڑی تے نکھی نوں پہلی دار اپنا ناں سوہنا لگا: ”لکھا سنگھ دولہے والا“

اندر کرنل سنگھ اپنے پروہنیاں نال لیل لائی بیٹھاسی۔

”ست سری اکال“ نکھی اندر ٹھنیاں پڑیا۔

”ست سری اکال“ شیرے تے کرنل جوب دتا۔ پروہنیاں چن عہدے کوئی نہ پڑیا۔

”آبھی لکھاسیاں! میاں نون۔ ایہہ توں میرے کول آہو“ کرنل سنگھ خوشی نال

نعرہ ملایا تے اپنی نواری منجی تے اک بئے کسک کے نکھی لئی تھان بنائی۔

”یا بھئی شیرسیاں! اپنے یار لئی اک گلاس“ اوس شیرے نوں اگیا چہڑا آپ

گھٹ پڑیا سی تے پروہنیاں نوں گلاس بھر بھر کے بوہتی ورتاؤندا سی۔

ہولی ہولی گلاں کدے سارے پروہنے نکھی دے اندر وڑن تے اک داری تے چسپ

کر گئے سن تے ساریاں اکھاں نکھی تے گھڑیاں سی۔ نکھی نے گلاس پھوڑ کے اک وار

آل دوالے دیکھا۔ سدے ای نوں بندے سن جیہناں وچوں کسے نوں وی نکھی نہیں جاند

سی۔ ادھ چھ سن تے سارے ڈبیاں ولے کھیس وچھیاں تنن مہنیاں تے وہ دوکر کے بیٹھے

ہوئے سن۔ کرنل سنگھ مے نال دی منجی اُتے اک تما چوڑا، ذرا بھارے بھرے ہوئے سر پر

تے چنگے رعب داب والا ادھ کٹھ جیہی عمر دآمد تے چنگے سوہنے ترکھے مین نقشاں والی

کراری جیہی جوان عمر دی رن بیٹھے ہوئے سن۔ چار بندے کچھ ڈراونیاں جیہاں شکلاں پر

چنگے ہنٹھاں پیراں ولے مردن۔ اجبتاں سدیاں دیاں اکھاں وچ اک ٹھنڈی، ڈراونی تے

خونخوڑا جی چمک سی۔ اک دارا سی دیکھن نال نکھی سب بقدے جاچ لئے۔ اوہ کوئی ماسدھے سادھے۔
بھلے لوک نہیں سگوں سارے دے سارے نکھی توں اڈنے سپ لگے۔

اک گٹھے پچی کندہ نال دھوؤ لائی شیرا بیٹھاسی جیہدے کول شہری شراب دیاں
چھست بوتلاں تے پانی دی گھڑی پٹی سی۔ اوہ چپ چاپ بیٹھاسی۔ جیہدہ گلاس خالی ہو جاتا اوہ دہا گلاس
اوہ شراب تے ادر پانی نال بھر کے اوہوں پھڑا دیتا۔ نکھی ساریاں پروہنیاں دے کول اک اک پچی
رفل ویکھ کے ایذا جیران نہ ہوا پڑا اوہ رن توں شراب پیندے دیکھ کے ہویا۔ ایہہ نظارہ اوکس
پہلی وار اپنی اکھیں دیکھاسی۔ اُج تے چوڑاں یاراں دے نالیاں کئی رنل بارے اوس سنیا سی بھے
اوہ پالی وانگ شراب پیندیاں نہیں تے چوڑیاں، یاریاں تے ڈاکیاں وچ مرداں وانگ مرداں دا
ساتھ دیندیاں نہیں۔

”ایہہ لکھا سنگھ اے دوا بے توں! شیرے دایار تے میرا بھرا۔ بڑا مرد آدمی اے“
کر نیل سنگھ ہر یاتے نکھی ول دیکھ کے اوہوں دس لگا۔

”تے لہ میرے یار، اچ میرے پروہنے، بڑے بھلے لوک نہیں تے دُوروں
آئے ہیں۔ ایہہ بڑے گنی، سادھو، سنت، بڑے بھلے مانس تے
سیوا دار لوک نہیں۔“

سارے ہس پئے۔ رن دے نال بیٹھا مرد بویا۔

”کر نیل سنگھ آپ وی پڑا گئی۔ سادھو، سنت تے بھلا لوک سی پر تائب
ہو گیا اے۔“

سارے فیر ہس پئے۔ نکھی اکھاں نیویاں کر کے بیٹھیاں ای اپنا دیکھا گلاس شیرے توں
پھڑا دتا جیہنوں اوہنے اک پل وچ بھر کے فیو پچھا نہ موڑ دتا۔ نکھی فیر گلاس پھڑکے آرام نال
بہہ کے گٹ گٹھوین لگ پیا۔

”ابرا ہما! کوہے دوا بے والے دریاں سنگھ نال تیرا ملکا ہو یا سی؟“ کر نیل سنگھ نال

ایس کم جوگا نہیں رہیا بھائی میرا۔“

”سچ آکھیا ای“ ابراہیم غصے تے بے بسی تال دوئیں ہتھ لپے ہاریاں پٹاں تے مار کے کہن لگا،

”سوئہ رب پچھے دی! میں تے جردوں والیں جوان نوں دیکھیا۔ میرے اندر کھڑاک ہون ڈیہا ہی۔ بس سمجھ وچ گل نہیں آرہی سی جے میں ایس جوان نوں رکھے تے کئی وار ڈٹھاں؟ ہو جو ویام سنگھ دافتنہ، اوہدی شکل، اوہا سر پہ سارے واسدا ویام سنگھ بس عمر کچھ گھٹ۔ حد تک گئی لے بھائی سردار صاحب بہادر کرنیل سیان! توں ٹھیک آکھدا ایں۔ او دہائی رب دی! ابراہیم جیڑا ستان پھریاں پچھے لکھی ہون نئے نوں دیکھ لیندا تے ہیرے وچ اڈوی جڑی مے پرگن لیندا سی، اچ اچا ہو گیا جے۔“

فیرا پتے نالے ساتھیاں نوں آکھن لگا ”تو بھی سردارو! سنگھو!

پیارو! تئیں دی اپنے پترے واچو تے راہ چھرو مجا دیں نوں تیل دیاں ہٹیاں پاؤو تے بھادی گور دوا یاں دیاں گتھاں مل کے نام دا باپ کرن ڈیہ پو۔۔۔۔۔ ساڈے وال تے گل ٹہن مکتی کھلی جے۔“

ساریاں توں پہلوں ابرمے دے کول بیٹھی رن ہستی۔ اُچی، کھل کے، مرواں وانگ اوس زور دی اک ٹھٹھہ ماریا،

”جے اچ پلس نوں بہتہ تک جائے بھئی ابراہیم اتھا ہو گیا لے تے اوہ خوشی نال گھینو دے دیوے ہلے تے آرام نال پیچکا رچکھور کے تیوں آئے۔“

تے روز دی دوڑ بھج کھل خوری توں بچ جانے۔ ہے ناچنگی تے سوکھی گل۔“

تے فیرا دس پیار نال کھٹی ول دیکھ کے اوہرے موڈھے آتے مرواں وانگ ہتھ ماریا تے بولی۔

” ایس گھرو نے ساڈا تے کھوتا ای گھوہ پاؤتا لے تے پ ساڈیاں اکھن وچ وڑ کے

بہ گیا بے دھک و دھک۔ ہن کدھو نو سواہر جے کدھو سکدے اتے ؟ ”

لکھی جیہڑا ایسراں اچانک ابرے بھک نوں مل کے تیرن سی رن دی گل سن کے
پریشان ہوئی۔ باقی سارے لوک ہن پئے کرنیل سینگو تے ابرے بھک دیاں اکھن چوں اتھو
نکل آئے مہدیاں مہدیاں۔

بڑا نامی گرامی ڈاکو، ان گنت بنیاں واقاقل، جیہدے سر تے بڑے بھارے انعام
سن ملے جیہدے ہتھتے سارے پنجاب دی پولس دن رات ماروہ رمدی پھردی ننگلی رنیں سنگھ
دس چوہارے وچ لکھی دس کول میٹھا اوہنوں اوہدے بھائیے دی دڈیاں تے اپیلے قہقہے سُنا
رہیا سی۔ رن کے سوہنی ہاک لکھ پتی لالے دی دس جاعتاں پاس دھی شانو جیہڑی محل ماویاں
چھڑ کے ڈاکو دس سنگ۔ لی، ڈاکو کے مار دی، پولس مقابلے کردی آپ دی اک نامی گرامی ڈاکو
بن چکی سی۔ لکھی دل قربان ہو جان والیاں نظریں نال دیکھی باہی سی۔ گلاس ورتائے تے پیتے
بار ہے سن۔ اکھن وچ لال ڈورے تے گلاں وچ بڑا رنگھ تے پیار آؤندا جاندی سی، لکھی
وی چھک رہیا سی۔ ابرے نال گلاں کری جاندا دُسیا جہان دیاں۔

شانو ہتھ کھرا کر کے بولی :

” سسٹو ساتھیو! بھراؤ! سجنو! مترو! ساڈا سردار ابراہیم صاحب بھک بہادر
بڈھا ہو گیا لے ”

” شیر کوے بڈھے نہیں ہوندے، شکار مار ای کھا ندے نیں ” کہے آگیا
” نہیں بھائیو! گل بڈھے ہون دی نہیں، گل اکھاں دی لے۔ اٹھا ہاج چڑی
دی تھاں کہے ہوو شے نوں جا چنیر دا لے ” شانو کہیا۔
” فیر کیہ ” ابراہیم کے کہن لگا۔

”فیرایہہ بھائیو! شانو ہنس کے کہن لگی، مڑھاتے اٹھا سردار نہیں چاہیڈا۔ ساڈے
ابراہیم دے، من رام نام چین دے دن میں تے سافٹوں سردار چاہیڈا لے جوان،
طاقت دوتے اگھاں والا۔“

”بیو کو“ ابراہیم کے کہن لگا۔

”میں آپ جو میں اں“ شانو ہنس کے ہانہ کھڑی کیتی۔

”ٹھیک لے۔ جو شانو آکھے، اودھا حکم چلے گا۔“

ابے حکم جاری کیتا پر کچھ سوچ کے فیر کہن لگا ”اُج پر
اگے وی ایہدا حکم ای چلدا لے۔“

”ساڈے دتوں آمین۔“ چونہاں ڈالواں ہتھ کھڑے کیتے جیویں اودھ وی ایس ساڈے
مخول دچ زل کے خوش ہو رہے سن۔

”سُنو!“ شانو آکھیا: ”ساڈا حکم لے کہ لکھا سنگھ دو بے والا
ساڈے نال جاوے گا۔ یاں فیر.....“ اگوں اوی گل پوری نہ کیتی۔
”یاں فیر کہہ؟“ ابے جھک شانو نوں ٹھپیا۔

”یاں فیر میں وی نہ گئی ایہوں“ شانو گل پوری کر دتی۔

”تھک پئی ایں سو ہنا گھر دیکھ کے“ ابراہیم جھک ہنس کے شانو نوں پھیر دیا ہویا
کہن لگا۔

”آہو مہاراج۔“ شانو ہنس کے بولی: ”جی کروا لے ایہتوں کھا جاواں!“

”لیہہ جوان جتی سستی لے۔“ لگوٹے داٹکھاتے نہتا دھوتا، وریام سنگھ

دا پتھر۔ ایس تیرے کولوں کھا ہدا نہیں جانا۔ بی بی شان کاسی! رانی جی!“ ابراہیم لگا۔

”میں تے آپ کھاہی گئی اں ابراہیم!“ شانو ہو کہ بھر کے بولی۔ فیر ات نہ نوں دیکھ کے

کہن لگی :

” انصاف کرن والیا ! تنکے تے بُرے دی موت بنن والیا تے مارے
تے بھلے دے کم اوں والیا ! میرا دی انصاف کر ۔ ایس جان دی موت میوں دیدے
تے ایہنوں سدا ہسدا کہیڈا رہن دے ۔ ایس سوہنے سر ریوں ٹھنڈے لوہے
دے ہتھوں وڈھے نمکے جان توں بچائی رکھیں ۔“

تے شانو دیاں کالیاں باج دیاں اکھاں وانگوں تیرا آں وچ اتھروا گئے ۔ لکھی نے
پتھر پگھرا دیکھیا ۔ اپنے گوں کالے تے لال ریشمی دھاگے وچ پروتیاں ہویاں سونے دیاں تن
تویریاں لہ کے لکھی دے گل پا کے کہن لگی :

” لکھا سیئاں ! آج توں تیرا تے میرا دھرم اک ہو گیا ہے ۔ میریاں ایہہ تویتھیاں
کدے گوں نہ لاپیں ۔ کدے دیویں تے بس اپنے گھروالی نوں دیویں ۔ تے
جے کدے حیرے تے کوئی بھاری آوے تے مینوں یاد کریں ۔ میں آدم بوا آدم ہو
کر دی اہڈ جاں لگی ۔ ایہہ گل پچی آ پھرتے لیک جانی ۔“

لکھی اوہے اگے اک بال ایٹا لگدا ۔ جے اوہ پتھر سی تے اوہ شانو دے پیر نال
پتھر کے پانی ہو گیا ۔

اھی رات ہرنی تے ان پانی ورتایا گیا ۔ پروہنیاں دے اگانہہ جان دا پیر آؤٹھکا سی ۔ اوہ
ن پانی دست کے اگانہہ جانیاں تیاریاں پھرن لگ پئے ۔ ایسا جھک اک تجربہ کار ہنڈیا ورتیا
تے یاراں دایار سی ۔ لکھی نوں چھاتی لا کے ہولی جیہی اوہ دے کن وچ آکھن لگا :

” میں دریام سنگھ توں بڑا شرمندہ آں ۔ اوہیے اوکھے ویلے نہ اپڑ سکیا ۔ پر
آج میں تیرے راہ تے سارے کٹڈے چک سکنا آں ۔ جے اشارہ کریں تے
سوداگر سنگھ دی ساری جڈ نوں میں سارے کے سواہ کر دیاں ۔ ساٹوا کیہ ہے ۔ جھٹے
سو او تھتے کوتر سو ۔“

”نہیں ابراہیم بھائی! لکھی اگڑ کے اکھن لگا“ اسیس مانجی بس دایہ جرتی وچ
 پادے آں۔ اپنے راہ دے کندے جٹ دے پتر ٹوں آپ چکن داحکم لے، آپ
 گھد دعو، اپنے ہٹھیں“

”کھ روپیہ دی گل لے۔ جواناں والی، مرواں والی“ ابراہیمک ہس کے کہن لگا۔
 ”پرفیہ وی کدے میری لڑ پے جٹی تے اشارہ کر دیکھیں“
 حویلی اگے گھوڑیاں کس کے چڑھن گئے تے لکھی شانوں گھوڑی تے چڑھن وچ
 مدد دیں لی اوہری رکاب ٹوں ہتھ رکو کے کہیا،
 ”چڑھ“

”میری رکاب چڑھ دے“ شان لکھی دے ہتھوں اپنی رکاب کدھ لٹی تے اوہا ہتھ چٹم
 کے اکھن ٹوں لیا۔ خورے شانو دیاں اکھن وچ اتھرو سن جیہ لکھی دابھہ گلا ہوگی۔ اوہ پہلی
 وانگ پھال مار کے گھوڑی تے چڑھ گئی۔ کانٹھی توں نیوں کے مونہہ لکھی دے مونہہ کول کر کے
 شانو ہولی جیہی اکھن لگی،

”جو میں پورے وچ اگیا سی اوہ سارا سچ لے۔ جیاتی وچ پہلی وار میں اپنی
 روح تے اپنا آپ پچھاٹھہ چڈ کے چلی آں،

جیون دے رہے تے طلاں گے لکھ داری

مر گئے تے منوں وسارنا نہ

تے اوہ سارے ڈاکو رات دے ہنیرے وچ چپ بن کے گواچ گئے۔

لکھی چھوٹی پھڑی نے گھوڑا اکھوٹیا۔ کرنیل زہد ماریا:

”ایتھے ای ٹک جا! ساہجے چلا جائیں“

”لیہہ چنہ پیلیاں دی تے وٹھ لے۔ رب رکھا“ تے اوہ ہولی ہولی ٹروا پندے

اک پاسیوں دی ہو کے لنگھ گیا۔

اوہ اپنے خیالات وچ گم، اک دوائے دی ہر شے توں بے خبر، گھوڑے دی واگ
 اہدی دھون تے سسٹی اوہوں قدم قدم لٹی لڑیا جاتما۔ ابرے بھک دانل اک بڑا فٹاناں سی۔ نکھی
 اوہوں مل کے بہت خوش سی۔ تہ بڑھتا خوش ایس کر کے جے ابرے بھک وگا وڈا بندہ دی
 اوہے باپوئوں چنگیوں یاد کردا تے اوہوں صلاون والی سی۔ ایہ سارا کچھ ٹھیک سی پر اوہے
 دل اُتے اچھی ساری پتلی، لٹی، سوہنی، تکھیاں اکھاں تے تکھیاں نقشان والی باہمی شانہ دی
 صورت جم گئی ہوئی سی۔ گھڑی وچ ملے، پل وچ وچھڑ گئے۔ اوہ اُداس ہو گیا۔ پل دی پل
 آکے ننگھ جان والے ہوا دے جٹے نال کاہا یارانہ ؟

(۹۰) بکری کھانیاں

شراباں پینیاں

لدھی دیا پکڑا

لدھی مر جاذگی ٹکراں مار کے

★

لکھی بچھا نہ بہت کے دیکھا تے ہر عے دھند تے دھوڑ وچ لگی ہوئی لکھی ، دھند چھڑی
 پوہ ماگہ دیاں راتاں توں چلوں ورگی سنگھنی ہونڈی تے دھوڑ چھڑی اوہے گھوڑے دے ستم
 سنگھنی ورگی نرم تے شکر ورگی باریک مٹی گھٹے توں تانہ اسمانے چارہ دیندے تے بچھا نہ بہت
 کے دیکھ دیاں چھوڑے وچ ہر شے ٹک جائی ۔ لیہو جیہے ویلے پیڑ دی اک لہر اوہے اندرون
 اٹھدی تے گچہ ساہ وچ نل کے ہوکہ بن دا چارہ مادی تے گچہ اکھاں ول جا کے پالی وچ
 ہل جائی پراہہ پیسٹ نہ ہوکہ بن سکری نہ بنجو ۔ جوں توں دو نہاں شیواں دی منائی سی ۔ ایہہ تے
 سوائیاں دے کم ہوندے نیں بہہ کے ہو کے جھریاں تے اتھر دکیرویاں رہنا ۔ گذرے تے
 جھری جانا تے آون دلے توں ڈوری جانا ۔ جٹ دا پتر تے جدا ای جھری جال لئی لے ۔ بل
 دی جھنگی جڑا ہوندا لے تے اوہوں کوپے لاکے کھراس جو دیندے نیں تے اوہ مرن تیک

اوداں ای کھراس چپا دگدا رہندا، ہر پھرا پھلے ناوں چنگا تے تیز۔ دکھاں تے سختیں دے گڈے
 پہچے ہونے نوں نہ جولا سٹن دا حکم اے نہ لیک پڈن دا ڈیاں دی بنائی ہوئی ساوہدی ہر پڑائی اپنے ناوں
 کتے تگڑے تے کتے زور اور نال ہونڈی اے پر نہ ہر منن دا اوہنوں اختیار اے تے نہ مونہوں بول
 دا۔ ایہہ سارا علم اوہرے لہو وچ ہوندا اے تے لہو اوہ اپنے وڈیاں کوں لیندا اے تے انجی
 دکھاں نال گھدا گھدا اوہ زور اور ہو جاتا اے۔ ہر مت وچ ساری عمر پٹھہ کھوہ گیز دیاں گیز دیاں
 ہسدا کھید دا اوہ اپنی عمر لنگھا دیندا اے تے جسران خوش خوش اوہ جیاتی وچ وڑا اے تے
 میلہ ویکھا اے اوہراں ای خوش خوش اوہ ایہہ میلہ چھڈ جاتا تے اپنے مگر آون والیاں کوں
 اپنے قصے کہیاں چھڈ جاتا اے۔ وٹے کوں کسے بچھیا سی:

”توں گل کیویہ ہر یوں؟“

وٹے اگن جس کے جواب دتا:

”ٹھڈے کھا کھا، رڑھ رڑھ کے“

لکھی دی گول ہون لئی رڑھ صبریا ہو یا سی۔

لکھی تے دوا بے دے وچکار دھند دی اک کتھہ تے دھوڑ واک پہاڑ کھدی سی۔ اوہ
 اپنے پنڈ بنان انجی سی جیویں بل بنان مچل۔ کتیاں و ساکھیاں آئیاں تے لکھ گتیاں۔ لکھی تے
 حساب ای بل گیا سی۔ کوٹھریاں دے پتے فرش تے سوں سوں کے جیویں اوہیاں ٹہیاں نوں
 بن گتیاں ہونیاں سن۔ اوہراں ای اوہراں دل پتھر ہو گیا ہو یا سی۔ اوہیوں کھاں وچ جوائی دے
 دی تھاں جھکے بکھیاڑاں دیاں اکھ والی کھک اگلی ہوئی سی۔ اگے اوہیوں شکل اوہرے نقش
 گوشت پست دے سوہنے لگدے پرفیر پتھر دے تے ڈراوٹے بن چکے سن۔ جہوں اوہراں کر
 کم کریندا جہوں مٹی ہونڈی ویہر جاتا۔ اوہی مشقت دی کئی وار اوہرے تھاں دی وہرے
 کر دیندے۔ پہلوں پہلوں تے اوہ نئی نئی گل توں دو جیاں دے ہتھیں پے جاتا۔ رڑھ
 ماردا تے اوہی سزا جس کے سبکت لیندا۔ فیرا ہو جیہے وا اوہ جیہا ہو جاتا۔ چھیتی جیہ

دس ملے تے نالیاں توں پتہ لگ گیا جے نکھی ڈنڈ نال دیا نال تھئے لگن والا نہیں سگوں پیر نال
کم دس جان والا اے۔ قیدیاں سمجھایا جے اوہ دس کولوں دُور رہنا ای چٹکالے پر فیہ وی
اوہ دس کی یار بن گئے۔ جیل وچ ہر طرف دسے چور، یار، ڈاکو، قاتل، بڑے بڑے اُستاد، بڑے بڑے
خفیہ ہندس نہیں تے ہراون والے توں تھئے لاکے رعیت بتاون تے کھوہی موہی دار وراج جیل
وچ وی ہر طرح ای ہوندا لے۔ پر نکھی اوہناں سلیاں نئی ہور ای طرح دا جنوری۔ مہلا اوہ
سے دس جیل لگ کے کیوں رہ سکدا، جیٹ پچھ سی، دبیر وی، ساہ سست والا وی، سدا
ایزیں کل گئی تے جیل دس ملے لگے جی جی کروا رہندا تے ناں وچ سگوں دوسریاں تے
اوہی دہشت پے گئی۔ ابرے بلک تے شانو دے جوٹی داراں چوں کچھ بند۔ جیل وچ
آئے تے اوہناں لکھی دا بڑا ادب، لحاظ کیتا بچپوں وی تار کھرکدی رہندی جے نکھی
لنی شانوی چیز دست جیل وچ گھنری رہندی تے نکھی دی دہشت ہور ودھ گئی۔ اک
بابا حکم سنگھ سیاسی سی جیٹا جیل آوندا جاندا رہندا تے اوں داری لمی قید جوگ رہیسی، جیٹا
اپنی ملٹی زبان، نگھی طبیعت، ہر کسے توں جی جی کرد، ہر کسے نال پیار کردا تے منڈیاں
کھنڈیاں، وگڑیاں نگڑیاں توں پیار محبت نال اپنی راہ تے لے آوندا، نکھی نل ڈھیر پیار کردا
اُنچ وی سرکاتوں نابھر رہا تے دیس توں آزاد کراون دی گل جیہوی بابا حکم سنگھ سیاسی کرما،
ہر دبیر تے سمجھ والے بندے توں چنگی لگتی۔ اوں حکم سنگھ شہد وگا مٹھا تے گل بات دا
بلو شاہ سی۔

حکم سنگھ کہندا:

”اوسے جانی دیرو! سوئے داکم لے لے نر بھادیس ٹٹ جاوے۔ دھکے دی
سکاراگے فنا دی کیوں؟ اوئے بندے روز جمدے تے روز مردے نہیں پیر
دیس لئی مڑا ہور ای گل جھنڈی لے، بڑی ساری دڈی گل، اوئے بندے آج
مردے تے کل توں کوک اوہناں توں مچل جاندا نہیں پر دیس لئی مرے بندے دا

تلی سدا رنڈا لے، ہمیش لئی، اوہ بندے شہیدی وارتہ پاجاندے نہیں اکبر بادشاہ
 کڈا وڈا بادشاہ سی اچ کوئی نہ نہیں لیندا، اوہا دیکھتے نہ تھیہ نہیں بھیدا۔ پر
 وڈا بچی پنڈ پند لوک گاوندے نہیں، گھر گھر لوک یاد کردے نہیں۔ اکبر بادشاہ مر گیا
 گیا پر وڈا بچی جیونر لے، جیوندا جاگدا لے تے سدا رہوے گا۔ بھائی دیس سنگھ
 شہیدی، بھگت سنگھ، اودھ سنگھ، احمد نیاں کمرل، ادے ایہ سارے شہیدی
 جیونڈے جاگدے لوک نہیں جیہڑے رنڈی دنیا تیک جیونڈے رہن گے۔

اوئے بھائیو میریو! ویرو! جوانو اپیلی دی ک وٹ سدھی کرن توں اسیں
 اک وڈے نہ وڈو دیتے اں فیروہ ساری پٹی ویس کے اُٹے لا دیتے اں تے
 سداں اوس دشمنی نوں پدست نل تے پتے لہو تن قائم رکھتے اں تالے گھرا جٹنے
 اں اپنے لے بابروں مور کو اُٹوا لے اں، اوئے جیوئیں تے جٹ دی مل موندی
 لے تے اوہدے توں اسیں اپنے بال دی وار دیتے اں۔ البس دی پورے
 دیس دی بھوئیں، پورے دیس دی زمین جے کسے ساتھوں کھو، لسی ہووے تے
 اوہوئیں پچا نہہیں لئی ساتھوں جلیں دی بازی لاوئی چا بھیدی لے یا سہاں؟

اوئے جوانو! اپنا دیس تے بند داماں چوہوندا لے، اوہوئیں بھیدی
 توں چھڑا دن نئی تے بندے توں اپنا سدا گھر وار دینا جا بیدا لے، دیس سی موت
 دا سوا گھر ہو رای ہوندا لے جوانو، ویرو! مرتے سب نے ہانا لے پر
 دیس لئی مر گئے بندے شہیدی ہو جانڈے تے سدا جیونڈے رہندے نہیں،
 اوئے سورے توں اھ کم کرنا جا بیدا لے جے لوک اوہوئیں اوہدے پچھوں چنگا
 کہن تے سدا یاد کردے رہن۔ اوئے بھائی ویرو! گل جھن دی لے۔“

حکم سنگھ اک اک بندے نال روز مشاماردا۔ گل بھادیں کوئی ہووے تے توں دی
 ہووے۔ حکم سنگھ گل جھن گل کڈھ کے تان بچتے ای لیا کے توڑ دا۔ اوہیاں گھلاں دا لکھے پڑھے

سمجھ سوچ والے بندے اثر دی لیندے۔ لکھی دی موٹی عقل وچ اوہیاں گلں تے نہ آدیاں
پہ لکھی ایہہ جاندا جے حکم سنکھ حق چ آگدا لے تے وہ حکم سنکھ دی وید کر دا حکم سنکھ
اوہنوں چٹہ لکدا۔

جیل ویت بہوں پہلوں تے لکھی ڈاہستریا تے آگدا جیہا رہندا۔ اوہ چپ کر کے پیشا رہندا۔
نکسے نہ زیادہ گناہ ات ای نہ کروا۔ اپنے رنگ برنگے دھیان تے خیالاں دے آسے پیٹ وچ ای گویا رہندا۔
اوہ دے دھرم پیراے اوہ دے کتاں وچ گلاں کردے رہندے تے اوہناں وین شکلاں اوہیاں
اکھاں گتے پھریاں رہندیاں۔ یاریلی جوئی داریا آوندے۔ سٹون میل وچ تے اوہنوں مہندا عیسائی،
سکاٹ تے سرورم اتی وی اپنے ای ٹکے تے پڑے۔ یاد دناں۔ پنڈ دے سارے دھندے
سارے فکر، ساریاں سوچاں جیویں اوہ دے تے ای انگیاں سن تے جیل دے پھاٹک تے اندر
آون گیاں تلاشی لین والیاں توں وی نہ لھیاں۔ بہوں پہلوں تے اوہ اپنی ملاقات توں وی آون
والے گھیر، گڑ، تیل، ساہن توں دی دھڑاڈیہا رخدا۔ اوہ اپنے لوکاں توں ویکھن تے اوہند
ویاں گلاں سنن توں ترس جاندا۔ پر ہول ہول اموم وگنا پنڈر سخت ہوندا گیا تے اکھاں وچ گھڑی پل
پچھوں آئرن والی دھند کئی ریت بندی گئی تے اوہنوں اپنا سر پر گوشت پوست دا نہیں جیل
دیاں بیرکاں دیاں اتوں دا بنیا ہویا لگن لگ پیا۔

پر فیوی جیٹہ باڑ دیاں دوپہلاں تے پوہ ماگہ دیاں لیاں ٹنڈیاں راکاں وچ اوہ دی روح
اوہا ساتھ چھڑ جائدی۔ اوہا سر پہل وچ قید رہ جاندا تے روح جیہڑی سدا آواز رہندی لے
پنڈھلی جائدی۔ بیرک دی چیت توں گھوہیاں اکھاں پنڈ وچ اوہ دی کھڑی ہوئی ویکھن توں ویکھیاں
تے کدے دسدیاں، کدے اجڑویاں تے کدے روکھیاں۔

(۱۹) یک میسری اکھ کاسنی

دو جارات سے ایشدے نے دیا

لکھی دی بے یے اکھدی ہرنن :

"کاکا جو لکھیا لے اوو بندے نوں سبوں گئی پیندا لے ۔ بندہ لکھ لکھ لے ،
 زوردار لے ، پر لکھے اگے ککھ وی نہیں ۔ اوں پتے پادشاہ دی دیں لے ، جو چہے
 تے جتا چاہے بندے نوں دیوے ، دکھیاں سکھ ۔ اوں زوردار اگے کسے دی
 وہ پیش نہیں باندی ۔ اوہ جیتوں چاہت نہال کر دے جیتوں چاہت کنگال کرے
 لکھ نوں چاہے تے ککھ کر دیوے تے ککھ نوں چاہے لکھ کر دیوے ۔ کاکا !
 اوہ دے کم نیاہے نیں ۔"

تے لکھی سوچا پائی لایہے کم سچ مچ نیاہے نیں ۔ بندہ دن رات اک کر کے اک
 رٹ لاکے دے دیاں وچ اک گھر بناؤندا لے تے اوہ زوردار گھڑی پل وچ اڈول ای پیر ماسے
 دھماہ دیندا لے ۔ بندہ ساری عمر چھو بی چھو بی کر کے جوڑو اڑھندا لے تے اوہ آرام نال ای کنگل
 لاکے پل وچ روڑ دیندا لے ۔ بے بے شک اکھدی سی ، جو مقدر وچ لکھیا لے اوہ بھگا نہی

پیشا لے۔ پچھنے جو ہوا اوہا کیہنوں پتہ سی تے اگاہہ جو ہونا لے اوہی کیہنوں خبر لے ۛ
 دکھل دے شیرن تے لویٹے یاداں دے دھاگے دا اک مرادہ پھڑکے کچھرا تے سدا
 لویٹیا ہویا دھاگہ اپنے آپ گھمدا جاندا۔ اچے کل دی گل لگدی ل کر نیل سنگو دے ستے تے
 اوہ اون رست سنگی گیا۔ نرزل دے جھٹ بھر دے پروہنے ہرما جھٹ تے شانوس جیہڑے
 دوہوں اوہنوں چٹنگے لگے تے اوہ اوہی رات ویٹے اوہناں نوں ٹور کے راضی باضی اپنے پنڈ لوں ٹریا۔
 اوہ مہیری رات سی ہر تاریل دی ووج ڈھنڈی تے گھوڑا چاروہ کے لاس گھوڑے دیں داگاں
 اوہی دھون تے سٹ دتیل۔ گھوڑا مست۔ تسلی نال کام ٹریا جاندا سی تے اوہ آپ وی چنگی شراب
 تے شانوا باہنی دے نٹے وچ مست بے فکر ہر شے توں بے پرواہ کاٹھی تے بیٹھاسی۔
 رنٹھی رنٹھی سرا وچ ان دوایوں اٹھدی ہون پکی کت۔ دی مہک اوہنوں ہور نشہ پی چاروہ دی سی۔
 اپنے لہو دے نٹے نال لیٹے ہور نٹے سی ۛ ۛ ۛ اوہوں ی سویرے جھون پنی ککک دیاں پیدیاں ول
 پھیرا کے آئے تے دھنوں اوس دے ککک دے فیس پیسے کئی درمیاں دی فصل توں ہوتی پٹھ سی۔ ککک
 دے بھرے ہوئے پتے توں نٹے اوہی مل دے باریک کرتے توں بھجورے ہر دھڑکے اٹھدے
 لگدے ۛ

”یس وار توں قتل کر اسیس قیوں چٹا لیاواں گے۔“

تے وہ مست ہنٹھی دنگ جھولا ڈنڈیاں اُتے ڈنگی پنی ککک نوں تار پند پرت آیا سی۔ فصل
 چٹکی ہر دے، گھراؤن والی ہووے تے جٹ دی سارے سال دی محنت ماکل مٹون دا ویل
 ہوندا لے تے جٹ سچھی مٹی قتل دے مٹے پکھوں لگ پندے نیں۔ تے اوس ویٹے رت نوں
 گھوڑے چڑھے جانیاں نکھی دے مرجھایا یہ خیال لگ گیا۔ ایہناں ساریاں نشیاں اُتے رات
 دی سنٹ دانتہ چار سی۔ شانوا اوہی دے دل دے اندر تیک کھب گئی سی۔ رات دہے کول
 بیٹھیاں اک دے تے نکھی واجی کیتا، پنی سارا کچھ چھڑا کے اوہناں دے نال ای رُجھائے۔ تے اس
 گل د شانوا اوہنوں اک توں ہوتی دارا شدہ دی کیتا۔ پر اوہ اک ساوچو تے ساو ماں دا پتر سی۔ فیرا لگ

دیکھو، جی کڑی نال اوہا دیاہ دی بھون واہی اکی اڈے سل دچ۔ ایس بارے دی فوجا سنگھ
 گھل کے اوہوں اشارہ دے چکیا سی۔ اوہ ڈاکوئن وچے لگ کے کل گانا نہیں سی چاہوئدا تے
 اوس ہنگوڑا ای نہ بھریا پرایہ گل پتی سی جے باہمی ادبے تے ڈٹھ گئی سی، تے گھوڑے
 تے چڑھن توں لے کے اودوں تیک کئی وار اوہا ہتھ بے دھیانے دچ ای گل پیاں ہویں
 شانو دیاں توہیریاں تے پھریا۔

اوہا گھوڑا اگو وار تریک گیا۔ اوس گام قابو دچ کر کے ڈھلے پیر رکھاں دچ ٹھوک پئے۔
 اوہا سارا سر پہ کتیا گیا تے سرچوں سارے دھیان اڈ کے بکل گئے۔ گھوڑا دلیر وی سی تے
 ساڈ وی۔ تریک نے دوڑ نہ پیا سکوں نوتیاں کس کے اوس پوڑ زمین دچ کھوب لئے۔
 دھون چک کے گھوڑا سامنے دیکھی جاوے تے نال ای پھر کڑا مار کے ناساں چوں اک مٹا ساہ کڑھد۔
 لکھی چوی ہتھ دچ مگڑی کر کے سانجھ تے پریاں اکھاں کھول کے اکل دوا لے ویکھیا تے نبھا جیہ
 ہس کے گھوڑے نوں کہیا:

”جیو او پڑا! پھیار ہوین: توں کیہ دیکھ لیا لے؟“

فیر جیہں کچھ گھوڑے نوں تے کچھ اپنے آپ نوں دس لگا:

”کوئی بیڑا اڈیا لے بجائی تے توں تریہہ گیا ایں؟“

تے گھوڑے نوں تھا چھی دے کے اوس گام نوں ٹرن دا اشارہ دتا۔ پر گھوڑا اوہناں ای پیرں تے

اوسے ای طرح کیا کیا، کنتیاں طلی نم کھول کھوتا رہیا۔

”گھوڑا پک نال کچھ دیکھی کھوتا لے؟“

اوس اپنے آپ نوں اکھیا تے چھوی مگڑی کر کے، دھ تیک مگڑی بندے دے لک لک کنت

دچ پریاں اکھاں کھول کے، چارچ فیرے ویکھیا تے کن کیر لین لئی پگ دے تھلیوں ننگے کر لئے۔

”میں آں! ڈٹھئی دے کہتے پاسیوں کنک چوں واج آئی۔“

لکھی پریاں اکھاں کھول کے واج دی سیدھ دچ ویکھیا تے اوہوں چٹے چٹے لیڑیاں دا

جھولا پیا۔

”میں کون؟“ لکھی گھوڑا پہچانہ کر کے اودھ موٹہ واج دے جھولے قل کر لیا۔

”نیں ویر کور آں“ چاندی دیں مٹیاں وچیاں۔ تلوں سن کے لکھی دے پنڈے

چن دُرغوف دی اک لہر لکھی گئی۔ اودھ سارا نیشے لیہن وچ مساں اک پل لگا۔ مساں

اینا چہ، جتنے چہ وچ ویر کور نے ویر کور آگیا۔

اودھ گھوڑے توں اتر آیا۔ چھوٹے والے ہتھ وچ گھوڑے دی واگ پھڑکے اوس دوسرے

ہتھ نال لکھ دی چادر سواہری بکیتی۔

ویر کور پرین کنڈ چن ٹردی ٹردی اودھ۔ کول لکھوتی۔ لکھی حیران بہت بنیا، تاریاں دی و

وچ سوچ ویر گے جگہ سے ہرے، مثالان وانگ بدیا، اکھاں والی سوبل، ملوک تے ٹوت دی لگر

ورگی پٹی، لکھیلی ویر کور ول دیکھی بارہیا سی۔ چہڑی بغیر کسے دُرغوف، جھجک یاں سنگارے بڑی

تسل نال اودھ ساہنے کھلتی سی۔

”ایس ویلے، ایستے توں کہہ کرنی ایں ویر کورے؟“ مساں ای لکھی توں سمجھی۔ پر

اوتھوں سمجھ نہیں پئی اوندی سی کے گل دی۔ ویر کور تے لکھی اک دوجے توں جان دے سن۔ ویر کور

شیرے دی بھین تے شیرے ول لکھی دامن رات اودھ جانا سی۔ کئی وار ویر کور آپ اوتھناں توں

ان پالی دین دی آجاندی تے کئی وار گھر، حویلی تے راہ وچ آوندیاں بانڈیاں اودھ لکھی توں صاحب دست

دی کر لیندی تے کنواریاں والی شرم حیا چھڈ کے کئی وار اودھ لکھی توں اکھاں پاڑ کے دیکھ دی بیتی۔

پر ادھی رات توں پتھوں باہر وار عام راہ چھڈ کے۔ اک ڈنڈی کول ویر کور دا ہونا لکھی دی سمجھ

وچ نہیں آ رہیا سی۔

”میں کج گل کرنی سی“ ویر کور کہن لگی۔

”گل توں گھر کیوں نہ کر لئی میرے تل؟“

لکھی توں یقین ہو گیا سی جے اودھ سٹھنا نہیں پیا دیکھدا۔

”اوہ گھر کرن والی گل نہیں سی“

سنگ تے پتل ہنسی تے ویر کور کھٹی نال ایسی جڑ کے کھلوتی سی جے اوہے تے ساہ سکتی نوں
وج رہے سن تے اوہے سریر دے دھکے دی فاسٹا نکھی دیاں ناساں چوں دی لنگھ کے اوہے
سارے سریر وچ گھل رہی سی۔

”پر ویر کورے! قینوں کیوں پڑی میں ایسی ڈنڈی توں لنگھنا ایں؟“ ایس گل دی کھٹی نوں
سمجھ نہیں سی آرہی۔ اوہ عام تے اصلی راہ چھڈ کے، یخوں اوس ڈنڈی چڑھ گیا۔ چوہا تے دشمنیاں
والے بندے رات نوں کدے عام تے اصلی راہ تے نہیں ٹردے۔

”کئی وار بیدوں نوں رات گئے اپنے پنڈ جنویں تے راہ توں دی نہیں ایہر
پیلیاں دے وچوں دی لنگھنا ایں؟“ ویر کور دلیری نال آگیا۔

”تبیوں کہاں پڑے اے؟“

”میں آپ دیکھیا لے کئی وار؟“

لکھی اک واری ہور جیہ ان ہویا۔ لکھیاں تے گائیاں ہڈیاں میں سوبل، بے جہان تے ڈراکل۔
”ہن کیہ گل لے؟“ لکھی بچیا تے اوہ دے توں لیہ کے پتل وچ کھلو گیا۔ اوہے
تے ویر کور وچ کچھ وتھ دھ گئی سی۔

”گل کیہ؟“ ویر کور کہن لگی ”میرے بھاؤ کرنیل نے اپنی ساری حیاتی

دوڑھ چھڑی تے برباد کر چھڑی لے تے گھر دا بواوی دوجے بے لا چھڑیا۔

میرا باؤ کوتار سنگھ سردار زیلدار سی چہدی کدے بدھمی نہیں سی چھڑی۔ بھاؤ

دے پاروں تھانیاں، کچھریاں وچ رلدا نموشی وچ ای مر گیا“

”نموشی کامی؟“ لکھی بے مبری نال ٹوکیا

”نموشی ایس گل دی بھئی اوہا وڈا پتر کرنیل ڈاکے مارن لگ پیا۔ تے پلے

روز ساڈے بوسے تے آہندی تے آپٹردی میرے پاؤں توں “
”میں سنیا لے “ نکھی اکیا۔

”تے نہیں جے اوہ آپ اوس راہ توں چھڑ کے پرت لڑا تے ہن تینوں تے
شیرے توں اوس راہ تے پیا چاڑھدا لے! توں پنج ایس راہ توں، ایس کم توں “ بڑی
اپنایت نہل ویر کر اکیا۔

”میری اوہ راہ نہیں ویر کرے! میری لیہہ ہور لے “ نکھی اوس بے سمجھتی کڑی
دی سیانی گل تے غرش ہو کے کہن لگا۔

”تے شانو “ ویر کر نکھی دے بیوے ہو کے کہن لگی “شانو سو بدماشان
دی اک بدماش لے۔ اوہ تے کئی گھر لڑ چوک کے سیک بیٹھی لے اونتری، بندے
کھانی “ ویر کر بڑی نفرت نل لکھا “میں رات اوہیاں سائیل گلاں سُندی
رہی اں “

”بھیا؟ “ نکھی ان سی۔ اوہ کڑی بے سمجھ نہیں سی۔

”بندے توں تے اوہ پل وچ پوٹے تے چاڑھ لیفدی لے تے فیرا دتے ماردی
لے جھٹے پائی نہ لیٹے۔ اڈنی مہنی لے اوہ بچھلیاں توں کھانی، نامراد “ ویر کر داناں
پہ دھانیاں وانگ بولدی پئی سی۔ بچن لگی “تینوں پتہ لے اوس کئے قتل ریکتے
نیں تے کئے گھر بچو کے نہیں؟“

”آجو! میں اوہوں بڑا جانتا اں “ نکھی علموں ویر کر توں پچکے کیوں رہندا ہ۔
”بس تے اپنا پڑیا وچر “ ویر کر دے مرتوں اوہی پتی لیہہ لگی مہٹی سی پراوہوں سر
کچن دی سرت نکٹے سی ہ۔

نکھی پیر نل اوہنے سرتے ہتہ پیریا: “چنگا میرے سانیے بیٹھ “
ویر کر دے مونہہ وچوں اک نکھی ہوئی پرتیز جیہی چیک نکلی۔ اوہ جبرک کے پچھاٹھ ہو گئی جیہی

ادھر سر تے لکھی ہتھ دھیریا کوئی ناگ رکھ دثامی۔

”کیہ ہویا؟“ حیران لکھی گچھیا۔

”بھین۔“ ویر کور جالا لکھی داگ کھول کے سڑکے بولی ”میںوں کدے د“

اگھیں، کدے وی ”نختے نال اوہ کنبدی ہوئی کہن لگی“ نال میں تیری

بھیں آں مود کھا؟

”دھرم نال لی بی ویر کدے! توں تے میٹوں مل جائی بھیں لگی ایں۔ شیرے

دی بھیں میری کیوں بھیں نہیں؟“ لکھی مود کدے سی ہس کے کہن لگا۔

ویر کور اگھ چیک مار کے پچھا شہہ توں بھتی:

”لالی! جوانیوں جانیا! مود کھا“ دھت نال اوہ دے موٹھوں چیکاں داگ نکلیہ

تے جیوں دور تیک توں ویر کور دے دین پاؤن دی طج کوئدی رہی۔

پتھر ہویا لکھی اوہناں پیراں تے ای کھوتا جیویں سوں گیا۔ جیویں زمین اوہ دے پیر پھڑٹے

ہوں، اوہ اوہ تے ای لکھیا گیا ہودے۔

اودن رگھی ویلے سردار کتار سٹھ ذیلار مگلی والے دی دھی، سردار کرنیل سنگھ تے فنیہ

دی لاڈلی، سوہنی تے کنواری بھیں ویر کور نیلا غنوا تھا کھا کے سٹھی، تے فیر کدے د اٹھی۔

(۲۵) مہنگنی جا وڑی سی روہی
 جٹاں پھر سہاگے جوتی
 اوتھے رو رو کھلی ہوئی
 اوہی وات ۽ پچھلا کوئی

★

گھرتے مید بنائیاں بھڑیاں چر گلا لے اُجڑیاں نہیں۔ کنگ دی واڈھی دے
 مگروں گہائیں سن۔ پھلے پئے، اڈائیاں ہوئیاں تے بول دڑوہیاں وچ پئے پئے کے
 مئے گئے تے کھیسوں وچ پنڈتاں بچہ بچہ کے گتے دے گئے تے منڈی ٹوں ٹر پئے۔
 پیسہ دھیلایا کے سادے درے دیاں لڑاں تھوڑاں دے مونہہ جبرے گئے۔ اڈھی کو
 کنگ بھڑولیاں وچ پئے گئی تے بھڑولے جبرے تے اوہناں دے بند مونہہ مٹی نال لمب
 دے گئے۔ گھر بھر کے جٹ ساونیاں جین لئی ٹر پئے۔ اوس ای سسے فونہ سنگھ دے پیار دا
 چھتر مٹیا۔ رکتے ٹوں کون ٹال سکا لے؟

اک دن ہسل کھیڈ دا، راضی باضی مکھن تاریاں دی وچ ہل لے کے بیٹے گئے
 (پیدیاں دی اک ونڈ داناں) وچ اپیلیں مدھیلیاں ٹوں پاڑ پاؤں گیا۔ جھنڈے اورن پنڈ دے

گھڑی کو پرانی دی ٹیک لاکے کھوتا پر پیر دی پیسٹ و دھری گئی۔ اوس مل چھٹ کے
 جھٹالی کیتی تے ٹوٹکے پنڈنوں تک دتے۔ اچ وی جوتا لگ گیا بویا سی تے گرمی زور تے سی۔
 اوہ بل چھٹن ای والا سی پھر دھچی پیل ٹوں وی پاڑ پالین وکلاہ وچ اوہ لگا۔ بیا

اوس جتی پالی مل جھاڑی، وچیں مٹی کڑھی تے پیریں پانی پر پتے پیر دیت
 شیشا ہون پاروں جتی وچ آیا۔ اوس سچے پیر دی جتی سچ وچ پھڑلئی، پگ وے رو
 نار اوہ مونہہ توں مٹی گھٹ تے مڑا کے یونہی بویا اگھ نہ پان منڈالی پچھے ٹرپیا۔ پیڑ و دھری
 تے ابھرت وچ چڑھری ہاندی۔ اوہ لنگا وڈا لنگا وڈا ٹرڈا رہیا۔ گھڑی کو پھوپھو کے
 اوہ پیر، پیر راہ دے رتہ تیر، گھٹے وچ دیندا جیوں اوہوں مگور کدا پر پیسٹ و دھری
 جاندی۔ اوہ انداں پیر جیو کے ٹرڈا رہیا۔ گھر اچھ کے منڈالی کنویں بغیر مکھن منجی تے ہاڈگا۔
 شیشہ درگا پتہ منجی تے بیا پیسٹ بختوں بے حال سی۔ پیڑوں سوج ات ٹوں

چڑھری ہی بئی جاندی سی۔ مٹی دوڑ کے جاتے نانی ٹوں سدھیا۔ جیہڑا پھوٹیاں، زخماں
 آگے ملھم کاغذی لا ٹو لیند تے اک سیانا بندھ سی۔ جاسے نے دھیان نال پب ویکیا۔ اک
 تھل تے لنگا جیہا بے طوم زخم تے اوہ لال سرخ مونہہ نظریں آوندا۔ فیر اوس دور تیک جتی ات
 ٹوں بڑے دھیان نال ویکیا۔ گھڑی کو چپ کر رہیا جیوں سوچا ہووے۔ فیر تاہاں وں مونہہ کر کے
 آکھن لگا۔

”جھننی! گھیو تے دھ دیوتا کر کے۔ رب پتیا خیر کرے۔“

تاہاں نیل لیرے نال اکھاں وچ آوندے اٹھرو پو پو جی کے جھٹ ای گھیو تے دھ دا وڈا جھٹا
 بھر کے لے آئی۔ مٹی تے جھنڈے نے بے سدھ مکھن ٹوں آسرا کر کے اٹھایا۔

”ہوش کروے پسر۔ اماں ماجا دے! ایہ گھٹ دھ واپی لے۔“ تاہاں کہیا۔

مکھن بڑیاں مشکلاں نال دوچار گھٹ ای دھ پیتا تے مونہہ پرا نہہ کر لیا۔ اوہیاں اکھاں
 لال سوہیاں سن۔ اوس خالی خالی نظر نال آل دوالے بیٹھے ہوئے سارے جتیاں ول ویکیا۔

کھن دھ
 وید کھابہ
 جتی تے جھٹ
 جیسے پو
 مرنے کے
 چھٹ کے
 ٹر کے نار
 پاوند
 آچھے آس
 ی پر دھ
 پا پا کے
 پنے تے
 کیا وی پیل
 جیہا پیل
 سہ بوی
 پیل دوس
 بے پیل
 آگ لگ
 پیر

جیویں سیاندا ہودے۔ فوجا سنگھ برستی نال دی منجی اُتے بیٹھا، دیکھو ویر دے پیراں کول تے
 تارو تے سارا گھنٹا کدھی پیار دی تھتی نال لگی پتہ نہیں کہ مرد کدھی تے کیہ سوچ ہی سی؟۔

جائے نائی نے پیر ہی سردار فوجا سنگھ دی منجی دے کول کر کے جھنڈے تے لکھی ٹوں نیڑے
 اُن لئی سینت ماری۔ بے سدھ پتے مکھن "ہال او میری لت گئی" آکھیا دیکھو داسارا سریر
 کنب گیا تاہاں دے کیچے ٹوں رگھ بھرایا گیا۔ ٹوک نال ٹھہال جو کے مکھن دی منجی دی باسی پھڑ کے
 نہیں تے بہہ گئی جیویں دگ بٹی ہودے۔

"حصول کر بھین تاہاں! واگورو پتے پادشاہ نے آپ بٹے سکھ کر دینی لے" چنڈاں اپنے
 سردی چادر نال مکھن دے مُنہ تے کوئدے دھکے دے دھیر پوئنجی بولی "مکھن وا پندھ تاہاں
 سون ڈیہا لے"

جران، کدو تے کتے پتڑی ماں حصول کیوں کردی؟ ادھ پڑی ٹھہال سی۔

"میری جاچے تے سردار مکھن سنگھ ٹوں ککھ لگ گیا لے"

جاتا نائی ہولی بھی بندیاں ٹوں دتن کا "پر ککھ لگن نال اپنی سرج تے نہیں

چڑھدی تے نہ تاپ ایٹا" فیر جیویں اپنے آپ نال مٹاں کر دیاں کہن لگا

"کیڑا....."

"کیہ آکھیا ای راجہ؟" فوجا سنگھ تریبہ کے کھچیا

"کچھ نہیں میں اُکھا اُن کوئی کیڑا کوڑا ای نہ لگ گیا ہودے۔ بیٹے جوں؟" جانا ہونی چھی کہن لگا

بھی سوانیاں نہ سُن لین۔

"کیڑا؟" لکھی ڈر کے کھچیا: "سپ؟"

"سپ تے ایس جڑ دے بابا نامک صاحب چھیاں بنا گیا لے آپ۔ سُسیا نہیں جے

ایس ساری جڑ دے پل دا ادھناں زہرا ای مار چھڑیا جیہا لے" جائے علم ایس مردوں

کون تسلی دے۔

”سُنیا لے! فوجا سَنکے ہن لگا: پر کوئی دوا دارو؟“

”جے کیڈا لے تے ایس دا درد بھلے پنڈ اسی بھجے گا سردار جی! چڈا مر جی
زہری سب لڑیا ہودے بندے توں بھلے پنڈ لے جاؤ او تھے اوں کچی بھیری
توں مٹی سے کے مٹی دے تھوڑی پیا لے پا کے پانی دچ گھوڑو، پانی پیادو تے
پیالے مے تھلے بیٹھی ہوئی چکنی مٹی دا زخم تے لپک کر دیو۔ رب سچا مہر کر دیندا لے“ جانے
سردار علم دے سہارے تسلی دین دی اک مور راہ دکھائی۔

”پر مٹھن توں ایس مال دچ بھلے پنڈ کیوں لے جاوے“ فوجا جیوں اپنا آپ مال
سناں کر د کہیں لگا ”پر جان محمد! بھائی! ایہہ کیرے والی گل ہے دے بے“

”نہیں جناب بچی گل دا میٹھن پتہ نہیں۔ سچ بچھو تاں گل میری سچ دچ نہیں آئی
سردار جی! حکیم بھورام سیانا لے او مٹھن سد لئیے“ جانے کہیا۔
تے بچھو بھورام دا ناں من کے جیویں کو داری جاگ اٹھیا ہودے۔ اپنی ڈھلی ہانگ
ر آتے بھیشما داور دے واگھ حویلی توں دھڑ پیا۔

”میں حکیم توں لے کے ہئے آؤنا آں!“

تے اود حویلی چوں کاٹھی دے بغیر ای ننگے گھوڑے تے چڑھ کے پنج کوہ دو۔ حکیم

بھورام توں لین اڈ گیا۔

کھوپڑیے پہنے لکھی حکیم توں لے کے پرتیا۔ اچڑ تے اود خدے چھیتی بانڈا پر پہلوں سنے
حکیم ای پنڈ نہ لہجا۔ اپنے پنڈوں اگانہہ کوئی دو کوہ تے اود کسے پیاروں دیکھن کیا ہوا سی۔ فیر
حکیم آپ بڑھاتے ماڑا۔ اوس گھوڑے تے چارھ تے لیا پر ہولی ہولی آؤنمیاں رات پے گئی۔
کھوڑے تیل دے دیوے تال دیوہاک مٹی دے تیل دا دیوادی بال دتا۔

مٹھن بے ہوش سی تے لت دی سوچ مٹھن سارے پنڈے توں پے گئی ہوئی سی تے اود بے

مونہوں جگ پئی اوندی سی۔ حکیم نے دھیاں نال وکھ کے سرٹایا۔ زہر سارے سر پہ وپن مل گیا ہويا
 سی تے مکھن حکیم دے مل لکھل باہری۔ نواب اندر تے کئی ہور بندے نے بیٹھ سن۔ زنانیاں
 پرانہ گنڈ کر دھی بیٹیاں سن۔

”ایاں پتھر دی مٹی دے کول بھولیں تے میٹھی بندہ حال سی۔ دیو بے ہوش دیر دا بھ
 پھر کے کول بیٹھی سی جیویں اوہوں ڈر سی مکھن کدھرے ٹرند جاوے۔

حکیم نے کوئی دوا کھول کے مکھن دے مونہ وچ پاون دا چارہ کیا۔ پر ساری دوا باہر
 نکل آئی۔ حکیم نے فیر دوا کھولی جھنڈے تے مکھن نے چارہ کر کے بے ہوش مکھن دا پیا۔
 نال مونہ کھول کے اوہوں پیا وی دئی۔ مکھن ہونگھل ماردا ہر طرف تاپ وچ پیا سڑدا
 بھدا بے حال سی۔

”میرے اند۔ آگ لگی ہوئی ہے“ اوس بڑ بڑوندے کہیا۔

”زہر سارے سر پہ وچ گھل گیا ہویا ہے تے بڑا چر ہو گیا ہے۔۔۔۔۔

..... بڑا چر۔“

حکیم اک ہور دوا بنانڈے خود اپنے آپ نوں یاں لوکاں نوں اکیا تے مکھن
 دی جان بچاؤن دا پڑا مل ماردا رہیا۔

اوسی کرات ویلے مکھن دم دے دئے۔ مکھن دی گھر والی دو ہتھویرا کے مکھن تے
 ڈگ پئی۔ جیویں جاندے مکھن نوں پھر کے وکھن دا چارہ مار دی ہووے۔ ”نابں سروں چارہ! ہ کے
 سٹ دئی تے چھاتی پٹدی دین پاوندی ڈھیہہ بنی۔

”میرا لکھ نہیں ہے رہیا۔۔۔۔۔ دے لو کوئیں لکھی گئی ہے۔“

اوبدے دین پسندی چھت پاڑ کے آسمان تیک گئے۔ دیو تھمی نل محرمہ کے مکھن اُٹے
 آڈگی جیویں مر گئی ہووے۔ پرانہ بیٹیاں وچ بیٹھا فوہا سنگ پتھر دی موت داس کے بیٹھا بیٹھا
 پکھانہ نوں ڈگ پیا۔ فیر اوہ جوان منڈیاں وانگوں چھل مار کے مٹی توں اُٹھیا تے مکھن دے آئے

جاؤ گا۔

”اے دشمن! کہتے فرچیا میں سائوں چھڈ کے“ گناہیوں تو جاسکے جہندے رُس کے
 ٹسے جانے مکھن نون پورا مل۔ پورا زور لا کے واج ماری ہو۔ لکھی، جھنڈے رونمیاں
 ڈگرے دھیندے فوجا سنگھ نون منجی تے یا بٹھایا۔ اندر، نواب تے ہر سارے بندے
 زنائیں اوس جہان موت تے پئے روندے سن۔ اندر۔ رونمیاں آگیاں :
 ”اے جانا! جان دے دن تے ساڈے سن، ٹر توں گیا میں۔ اے
 پڑا دھوکہ گیا میں ساڈے ٹال۔“

(۵۱) جے نہیں جانہی جگے نے مرجانا

اک دے وی دو جھدی

میاں نالوں جیوندیاں دا دکھ بولتا ہوندا ہے۔ دیکھو ایہہ گل لکھی توں آگھدی جوندی سی جھوں
 اوہ اپنے ہائے توں یاد کر کے رونداتے بھلے بارہ لے سکے تے گھر لے۔ اوہوں دیکھ دی
 ایس گل دی کہ لکھی توں سمجھ نہیں سی آئی پر مٹھن دے مگر وہ پھلیاں دا سہم دیکھ دیکھ کے اوہٹاں دیو
 دی ایس گل دی بڑی سمجھ آگئی۔ سبھی مٹی مویاں نالوں جیوندیاں دا دکھ بولتا ہوندا ہے۔ مرن والاتے
 گھر دی بل دکھ جھل کے اوہ جاندا ہے پھپھلیاں توں جیوندے جی مل جاندا ہے۔۔۔۔۔ پھلے
 اُٹھ تے جیوندیاں وچ گئے جاندا ہے پر گلیاں پاتھیاں دا نگر مسخ مسخ کے سواہ ہو جاندا ہے۔ پہاڑ دا
 پہاڑ فوجا سنگھ مڑھا جینے ساری سربڑی اوکھی، کٹھن گزاری سی پر فیر دی نوں برنوں سی۔ جوان
 پستہ دی موت نل آٹھن جگہ اسی نہ رہیا۔ دنن وچ اوہ دے موڈھے نیوں کے گئے ہو گئے۔
 اوہے توں ڈانگ بناں ٹریا دی نیاندا۔ دنن وچ اوہ دی دھول دا نگر کھل پھل دھک کے دھ
 پئے گئے تے اوہیاں بڑیاں ماس چھڈ گئیاں۔ اوہ دے موڈھے توں چندرا وچ گیتے اوہ ننگے سر
 دھو اچھوڑا کھیس وچ موڈھے لکا کے چپ چاپ لہو پیا رہندا۔

میں نے ڈیرہ پتھوں پر جا جٹا۔ اک دن ہنڈالی لے کے بیٹے گیا تے جا کے پیل وچ ہل جوڑتا۔
 مکھن توں اورے تے اوہدہ تھ سہان والے ڈھنگے، ڈوکرے قلم نال پچتے آوندے فوجا سنگھ
 توں بھلا کیوں قابو آوندے؟ فوجا سنگھ توں تے اپنا پیرای چک کے اگانہ نہیں رکھیا جاتا سی،
 دھکیاں توں کتھوں لدا؟ ہل چھڈ کے سرچڑ کے پیل وچ بہہ گیا۔ لکھی نے فوجا سنگھ توں پیار نال
 بانہواں پھر کے اٹھایا تے یا کے دٹ تے جھوڑا۔ آکھن کما:

”میں توں پس کر کے پایا سہی جے میرے جیونے توں اپنے بڑ دیں۔ اوئے چاچا!
 میں جیوندا ہوں:“ فرجے دے سم نال رووندے لکھی، مکھن دے ہل دی جگھی پھڑٹی۔
 پہاڑ نالوں بھاری پنڈ فوجے، ابدھاتے دتھاں داماریاں نہیں سی چک سکدا، اوہ
 ہس کے لکھی چک لسی۔ یاریاں سنگھ، نیلے ٹیٹے چھڈے، دنیا جہاں دتوں دتہ موڑ کے لکھی مکھن
 دی ساری واسی سانجھ لسی۔

”میں مکھن تے نہیں بن سکدا چاچا!“ ٹپ ٹپ لے لے پئے فوجا سنگھ کول بیہ کے
 لکھی کدے کدے اکھدا: ”تے نہ میں جباؤ مکھن توں موڑ لے لیا سکناں۔ پر سو نہہ گوردی جے
 میں تیون کدے ادب دی حقوڑ جاپہ دیاں تے دیں م دا پتر نہ آکھیں کدے چر بڑے دلا آکھیں۔
 فوجا سنگھ اگے آکھدا:

”بھائی دیہ، توں تے میں مکھن ایماں:“ فیر لکھی دی بانہ پھر کے، بھائی نہ، اکھدا
 ”نہہ دیہ، توں تے مکھن توں وی تہی وی کرناں۔ مال دتھ دی سوکھ لے۔
 ہ۔ ی دی پھیلے:“ ہسے توں دوو لے تے ساو دی:

لکھی جیسے مذہب مرنے کم توں پنا کدے کدے جین کے فنا دوسرا نہیں سی کیہ۔
 مٹی، سہل مٹی سو گیا۔ ادب دے بوسکی دے کھوتے، لکھی دیاں کھڑ کھڑ کر دیں پنا۔
 چنے لے دیاں ساریاں کھڑیاں جھپیاں، مالا تے ایرک لگی مٹھے تے کر کے جھٹی شیلے،

ڈنچ پک، مہرہ وچ ہریٹے لکھتے پھل والی چھوٹی، تھلے غتا، دھواں شکار، گھوڑا لوکاں نوں اک
 تہاں زیاں دیاں گلاں لگیں۔ میلے جیسے لٹے پائی، سرتے میٹھی پیپ وچٹی، موٹی کھل دی باری
 بچت پریریں پائی سداون کم کار وچ گھبیا جٹ رُل گیا، پر اوہ خوش سی۔ مکھن واسارا لم، اس
 مکھن بن اہی سانجھ لیا۔ رات اوہ حیل فوجا سنگھ ول اہی ساوندا۔ کیوں بے مکھن دی موت مگروں
 فوجا حیل سون لگ پیا سی رہا ہری وٹیا ٹال لکھی دے مارے رشتے ٹاٹے ٹٹ گئے۔

دیوانے تباہاں دا بھیا سی، چنڈتے اُنچی وسدا سی۔ داڑھے دیاں رونقاں وی بچ اہی سن۔
 بڑے اٹے وانگ ادریاں دیاں لہاں دوپہراں پھلے دھل دیاں لڑ کر کے گزار دیندے، تے
 منڈے گھنڈے لہرستیاں کر دے، بہمیاں دیاں لاسنڈے تے آون ولے ویلیاں دے
 سٹھنے ویکھس پر ایدھروں اوہ حیل جو کے پڑے دی واسے بگھے رشتے تے چھیتی لنگھ جانا ولے
 بے وانگ مکھن بیونہیں دیاں گلاں وچ اڈھاتے، اک نوں اداس کر جاندے۔
 کوئی اگھا:

”یارو! مکھن میرا سی میرا۔ کہے کتہ پیاں نہیں سی دیکھیا گار سی گان، مھلا مانس،
 بڑا کم کریں والا، بڑا، سو مہنی سٹھہ واپسی کرن والا جران“
 گولوں ویرا بولدا

”پنڈری موت نے فوجے وانگ اہی توڑ چھڈیا لے“
 ”نے ہو، کیہ بھی“ کوئی جو کہندا ”بڑھے دارے جوان پترے ستھ دی
 ڈانگ تے اکھاں دی لوہنڈا لے، اوہ و، نہ رہے تیر پچ فہ کیہ رہ جاند لے
 بندے کول؟ دھن حیل لے فوجا سنگھ دا جیہڑا بچے دی ٹری پھردا لے“
 گل اکاٹھ ٹردی لکھی تے اپڑ جاندی! کوئی اگھا:

”بئی سچ گچھو تیں میرا تے پک تال گویڑ سی، لکھی دس نہر یا بدہ شمش، بے گایا

بڑا بھارا ڈاکو۔ جوان ٹول رہا ہر شے دلی سی عقل، شکل، ہمت، پیرتے حوصلہ۔ اچھے۔ تے تنگل
والیاں دے لڑلگ کے اڈاریاں سکھن ای لگاسی۔ اس رات تے ٹرینڈا تے جڑاں کھدا۔ پر
ویکھو رب دے رنگ جوان ٹول کیہی مت آئی جے ! کیہا مستری داہی کرما ہے ! فوجا سنگھ
واتے سارا بھارا ای پنگ ایا اوس۔ نہیں تے کون کسے لئی اپنے آپ ٹول ایج ملیندا لے ؟
بھئی جوانو ! جے نا ڈوڈی ساری گل ؟

اگوں کوئی بولدا :

”اڈے فوجا سنگھ وی تے دریاں دے پتھوں یاد انہال کے دکھا چھڑیا سی۔ ساری
عمر ای گال چھڑی سی جوان نے۔ کلا بنداتے دو گھراں دی داہی۔ تے منٹ
وی پال چھڑے اوہسے“

وجہ کوئی بڑھا سیانا بول پھیا :

”اڈے بندے کہہ بندے توں پانا ہوندا لے، سب کرنا آپ کر دالے ۔
بندے داناں ہو جاتا لے تو کہو“

”نہ، جوہن لو ایہی گل ؟ اڈے بابا ! کہت تیرا کہ تیرے چچے چاہا ویلا وی
لے کے آئیرا ؟ کہہ ناؤں جتا وی آکے لیا تیرے قاتل بندے دا
بنای دا ہوندا لے۔ تے تون ہر گل ویر کہہ تونوں لیا داڑنا اے ؟“ کوئی سر پھرا
جٹ اکھدا ۔

گل پچا تہہ توں لھر کے پہلا اکھدا :

”بھئی سچ پچھتو تے اچ کون کسے دی نیکی یاد رکھدا ہے۔ پر دریاں دے پتر دا
ایہو ای جتا ہنڈا سی۔ جواچ نکھی پیا کر دالے۔ اڈے بھٹے دا بھٹا ہی ہوندا لے“
تے اگوں دریاں دیاں گلاں ٹر پئیاں ۔

پر وچوں کوئی سیانا پچھلی سلی گل دی کاڈو کڈو کے باہر رکھ دیندا تے اکھدا :

”بھئی دیاں میرا نے گورڈا آہٹا لے فوجے نکھی توں سک دی دے جھڑا ہے“

دوجا اکھدا :

”ہن وی گل لے بھئی ! تے سیانف دی۔ فوجے دا گوردی دسدا ہوے گاتے

مکھن دا پتر دی پل جلتے گا“

پچھلا بول پیندا :

”میں آکھیا سی نل؟ بندہ بندے دا درو ہوندا لے جھلی سیانیو ! ایہو جیسے

دیٹے تے اک نے دوجے توں آکھیا سی

رب دگا آسرا تیرا

دسدا رہو مترا“

نگل والی ویرکوری موت نکھی دے اندر پہلی تڑپ پائی سی۔ ویرکوری موت تے نکھی بڑے

دن چپ چپا، سچیا جیہا تے اوریا جیہا رہیا۔ سدا سدا دن ادھ باہر ایہہ مراد مرکل باندا۔ راتیں

باہر گزار آؤندا۔ کدے تے ادھ اپنے آپ توں ویرکوری موت دا قصور وار وی بھدا تے کدے

ادھ توں جھلی کہندا، تے ادھ ہے وی جھلی سی، دُنیا توں نوکل، وڈی آن تے وڈی شلن والی۔

کامبٹوں کوئی ایہو جیہی آن والی راٹی رکھے بادشاہ دے محل وچ وی ہونی لے۔ نکھی دے

یار پٹی، سجن مٹر ادھ ہاڑے چپ چاپ رہن تے حیران ہوندے۔ احمد خاں نے نکھی توں

اک دن آکھیا وی :

”جدا ! تیرے اندر کیہ لے، جیہوں توں اندر و اندر دینی گنتی جانا ایس؟“

”کچھ وی نہیں دھرم نال“ نکھی جھوٹھی سونہہ کھا جاندا۔

ویرکوری موت دے اگلے دن ای دیہو ادھ توں آن پھڑپڑا۔ دیہو توں نکھی دی

چپ، ادھ اُدریاں دیکھیا گیا۔ دیہو تے سدا نکھی دے مڑ جھکی دی تھاں اپنی ہت روڑ سن لئی تیار

ہوندی، نکھی دے موڑے تے ہت رکھ کے بچھن لگی :

”وے نکھی کہہ ہویا لے تیوں؟“

”کچھ نہیں“

”اڑیا ویر وے مرن دا تے میٹوں دی بڑا دکھ ہویا لے۔ کیا چنگی گوی سی

گڈی جیہی“

نکھی آکوں جوں مل نہ کیتی۔ دپو سیدی واری:

”توں تے نکھی رخصتیا رختا سیں اوہناں قل تیری تے بڑی آد بجا کی ہوے گی؟“

”نیر؟“ نکھی امانار ہو کے پھپھیا۔

”فیر تیوں تے بڑا دکھیا آیا لے اوہ مرن دا“

”ہو توبہ“

”وے نکھی! اک گل تے دس اڑیا! اوس موبل کیوں کھدا؟“ دپو سیدی سٹ ماری:

”اوہی تے کدی کوئی گل دی نہیں سی تھی“ دپو کھب جان والیاں تھراں نال جیویں نکھی

دا اندر پڑھدی۔

نکھی اکھاں پھاٹہ کر لیاں تے ہولی جیہی کہن لگا:

”دپو! میاں توں مندا نہیں بولی دا“

”میں اوہنوں مندا کہ دل بویا لے“ دپو کہندی: ”دھرم نال نکھی! میرا دل آکھدا لے

تینوں ایس بھیت دا پتہ لے تے میں یکے دن ایس گل تیرے دچوں کڈھ لال گی۔“

پر جیویں چھوٹی پیڑ وڈی آگے تے چھوٹا دکھ وڈے دکھ آگے مارے پئے

جاننے نہیں ایسراں ای ویر و دی موت دا دکھ مکھن دی موت دے وڈے دکھ تھلے آکے دیا

گیا۔ نکھی توں مکھن تے جینڈے وانگ سی سگوں اودوں توں چنگا۔

مکھن سدا ای نکھی توں نیچے بہاواں وانگ رکھدا، سمجدا۔ مکھن دی موت اُتے تے دشناں

دیاں اکھاں وچ دی اتھرو آگے ہون گے۔ نکھی توں کہے تے گدا اوہے اپنے سر پہ دا کر جتھ

مر گیا اے تے کہہ بچا نہ رہو گئے مویاں تالوں بترجیونیاں دے دھک وچ لکھی نوں لگدا اودھ
 آپ مر گیا اے۔ مکھن دے سارے پیاسے، بالو، بے بے، بھین، گھر والی تے گھر دی
 ہر شے، گھر دے مال ڈنگو، گھر دی داہی، سایاں نوں مکھن دے جان دی بڑی تھوڑ آئی۔
 ایہ سارا کچھ ویجھ کے، سوچ کے لکھی داخل بڑا خراب ہوندا۔ لکھی کوں لومناں واسم نہ دیکھیا جانتا
 اک دا دھک دے توں بھلا تے مارو، اک داخل دے توں مندا تے بھیرا۔ لکھی نوں سمجھ آندی
 اودھ کیرے؟ جے رکتے موت وٹائی جاسکری تے لکھی ہر کے مکھن ال موت دٹا لیتا۔ اک داری نہیں
 موہاری۔ پر ہر کے لپٹی اپنی جیاتی جیونا، اپنے اپنے دھک جھوگنے تے اپنی اپنی موت مڑا ہوندا اے
 پر تاں وی حوصلے والے، جرات والے، بہادر تے جوان آئی دھویاں دے دھکاں دیاں پنڈاں ہر کے
 اپنے سر تے رکھ لیندے نیں۔ دھکاں دے اوس ہر طرح رڑھے جاندے، ڈبے جاندے،
 فرجاسنگ، تباہ، وچو، تارو تے دو دھویاں دے مکھن دے نوں لکھی پھرتا، آسرا دیندا، ترد
 تے آپ وی رڑھدا ٹھرا چلا جاتا۔ اودوں لکھی نوں پتہ لگا کیوں، جیونیاں دا دھک مویاں نالوں پوہتا ہوندا
 اے۔ پر ہوئی اسے کدوں اوہناں دے سران توں ملی سی؟

مکھن دی موت توں ڈیرہ دھما مگروں اک ہور دھا ہر طرح چڑھیا، اک ہور اعلیٰ بولی ہنیری
 چڑھی تے اک دار فیر جٹ دی مرنی نوں لگ گئی۔ اک دار فیر فیر جے تے دھام دے گھراں
 تے جولی دست گئی۔ پنڈاں وچ ہر طرح دے لوک ہوندے نیں چٹنگے وی تے بیڑے وی،
 سمن وی تے دشمن وی۔ ایہو جیسے لوک وی ہوندے نیں جیہڑے ہر یکے دا بھلا سوچدے، غصہ
 منگدے تے ساریاں مگروں اپنی غیر وی منگدے۔ تے ایہو جیسے لوک وی ہوندے نیں جیہڑے اٹو
 وانگ بااں باراں کوہ دی اُجاڑ منگدے نیں۔ ایہو جیسے وی جیہڑے تنکائیاں لا کے تماشا دیکھن دے
 شوقین ہوندے نیں۔

دوا بے وچ وی ایہو جیسے کئی بندے جے کس جیہڑے امن امان، سکھ نہیں سکوں اُجاڑ
 منگدے، جیہڑے بگائے گھماں نوں تیل لا کے سیکھے رہنا چاہندے، تے اودوں دائرے وچ

پیشیاں نکسے ایہو جیسے نے ای ستانی لادائی۔ سوداگر دے مورکھ پتر را چندے سوچوں سمجیوں بغیر
اوس سٹے ہوئے دانے تے مونہہ مار دیا۔ اپنا گھوگا چت کرایا تے نال ای دودھی گھر جیڑے
اگے ای اچڑے سن، سار پھوک کے سواہ کر دئے۔

”نئے بے بھی“ ستانی لادون والے آکھیا: ”فوجے دی عقل دے وارے وارے
جائیے پہلوں دریام، مگروں ساری عمر اوہ گھر کھا لے سو، تے ہن ادھے پتر
نوں کھالی جائے۔ اچھا اوہوں پٹے لایا سو“

اگوں کے سیلے گل پرتائی:

”اوتے بھائی میریا! پریاہ وچ بہہ کے چٹکی انصاف دی گل کیتی آ؟ فوجا دیچارا نہ
جیوندریاں وچ نہ میاں وچ آپ ہن۔ تے سدی عمر اوس دریام مگروں اوہ کھا
ہن کے لنگھا وئی اپنی۔ تے ہن ادھے اوکے دیٹے جے چار دن دریام سے
منڈے لکھی اوہ ہار چک لیاتے کیڑا ہنیرا گیا۔ تے فیر جانی! دکھ سکھ
ہر کے دے نال لے۔ بندے نوں اوکے ویٹے دوسری باغہ پھڑی ہی جاہیری
لے۔ واگور دھی سرکار اپنی مہر کے ہر کے اُتے تے بڑھیں وچ جیڑی سٹے
فوجے نوں لگی لے شالا دشمن نوں دی نہ لادے۔ شیئہہ ورگا جھان، کل پتر
چلا گیا بھریا ملے چٹ کے اُتوں جھان دی تے جھان نوںہ بوسے پیشیاں!!

پہاڑ دی جاتی اگانہ پئی لے۔ فوجا کنی جیونڈا لے جاوے اُتے توں ڈیرا کرو“

”لکھی دی تے موج ہو گئی؟“ ستانی لادون والے اک ہور پاسیوں دانہ پایا تے اجنڈے

کے لیا۔

”بھائی مونہہ بیڑا ہودے تے گل تے چٹکی کنی چاہیدی لے بندے نوں؟ سیانے

کہیا“ لکھی دیوارے دی موج کیوں ہو گئی، کلے گڈے سیچے دی؟“

”اوہ ایخیں چاچا“ راجندر ٹھٹھا کردیاں گل دے بلارے وچ چار چو فریب سنن

والیاں دل ویکھ کے ذرا کراہی دلچ دپ کہیں لگا :

”اگے لکھی فوبے دی دھی ہنڈا دھاسی ہن ٹونہ دی ہنڈائے گا ! ہونٹی ناموج

اویہی پانہ ؟“

کے غصے تے دکھ تال کہیا :

”اوسے نیلی چھت دے تے توں تھو ، اوسے دڈیو سامہوں“

لکھی توں ہور کچھ دستاں اویہوں سنیایا ای جائدا سی ۔ اویہے اندر اٹھن والی ہنیری اویہوں

اٹھا ہلا کر دتا ۔ راجندر دشمن تے گل دھی بھین دی اویہ وی چٹے دن دائرے بنیاں دپ بہہ کے

جیوندے مرمان والی گل لکھی توں ۔ اویہے اندر تہر ، غصے ، نفرت دا اک ہرچہ چٹھیا ۔ مکھن دی

واہی دپ پے کے اویہ ہونٹی جھگڑیوں بڑا بچا ۔ رنجی موٹی گل تے اویہ سندا ای نہ ۔ پراپیہ

وڈی ساری اتے اڈکی ۔ راجندر دے دی گل تیراں وانگ اویہے دپچوں دی لکھی گئی ۔ اویہ

اکھاں اگے جیویں ہنیرا اگیا تے کتوں دپ ہنیری دی ٹکڑی لکھی ۔ ہنچوں داتری سٹے اوس

پراپیہ کھوتے لکھے دامتھ کچ کے کھیا تے مست اویہ وانگ ہلی ماری ،

”اوسے تہاڈیاں کوریاں کھوللاں راجندر“

راجندر دے نے سمٹ دی شکل دپ اڈے لکھی توں دیکھا ۔ لوک تریہہ کے سہن

دے بھیڑ چن ایہر اویہ کھڑ گئے ۔ راجندر اچھا مار کے اٹھیا ۔ لکھی اویہے

تے اچھ کے اک وار ہور لکھا ماریا جیہڑا سارے پندہ سنیایا ،

”اوسے میں جد مکا میاں گا سوداگر دے دی“

راجندر دے دے ڈانگ تول کے کھلون توں پہلوں ای لکھی متاں سرتوں دی پھیر کے ، ڈیاں

چک کے پورے ٹل نال اویہے ہلو دپ مایا ۔ کہتے بھانڈے وانگ راجندر دے دی سری پھستی تے

اویہا پٹاکہ دور تیک کنیدے ، دودھ دے جاندے لوکاں سنیایا ۔ راجندر چپہ پپہ زمین وچ کھینچا

تے لکھی دے ہنچ دپ متاں پھستی پھتی ہو گیا ۔ راجندر اپنی ساوا کھیاں بنا ای وڈے ہونے لکھا

155
وانگ ٹونہ بھار میں تہا ڈنکا۔

بہنوں سنے ڈالو اسٹ کے، نکھی راجندرے دی ڈانگ پھڑلئی تے نال ای سوداگر
کے گھر فل ٹونہ بھار کے، جھٹکے بھیا ڈوانگ دند کر پیج کے فر پورے نود نال لکھایا ماریا:
"کل پھیڑ ای وٹی جے تے آجاؤ باہر سارے وڈیو ساہو! میں تہا فوں اپنی کھینڈ
وکھاواں۔ اونے میں تہا ڈیاں کوریاں کڈھ لال گا سوداگر!"

راجندرے دی بوتھ تے نکھی کتا چہ اجاڑ سنسان دائرے وچ کھلوتا کھورو پاؤندا رہیا۔
پنڈے دے گھراں دے کتھے وچ گئے۔ اک پل وچ جو بھیاسی اوہا سارے پنڈوں پتہ لگ گیا۔
پچن چڑھے تے ہر کوئی ویکھ لیندا لے۔ جروں اغیاں بلیاں ہنیریاں پڑھن ماواں کدوں اپنے
پیمیاں ٹوں باہر نکلن دیندیاں میں۔ بھراؤں وٹا کوئی ساک نہیں۔ سروں وڈی کوئی سٹ نہیں تے
دھی دی گاؤں وڈی گال کوئی نہیں۔ پریتاں دی سوداگر سنگھ دی جتہ دھوں کوئی جی باہر نہ نکلیا اوس
گھڑی۔

(خج) بگے جٹ دا جاگلیہ پٹ دا
 تے رکلی اُتے ٹنگیا ربیا
 جگیا ! ٹر پردیس گیوں بولد وھیا ۔

★

قتل دا مقدمہ تے بیماری گھاں دے بوسے دو بے پئے لاویندے نیں ۔ دو نہاں
 بتیاں و توں پیسہ ہر دے وانگ رٹھیا ۔ سوداگر موداں نکھی تے جھنڈے توں پھاہے ہاں لئی تے
 فوجا سلو تے جہاں پڑاں دیاں کڑیاں کھلاون لئی پھڑل لایا ۔
 لکھی تے جھنڈے تے دشمنان شوک کے پرچہ دتا ۔ پرچہ تے اوہ فوجے تے وی لے دیندے
 پر سوداگر دے گروالی لیسہ دھرو کر کے راجی نہیں سی ۔ کجھ کہن سنن تے صلاح کاراں وی ایہو ہی لکھیا :
 " اوہنوں تے دے دیا لے ، من ٹساں کہہ مانا لے ؟ " اے اپنا پرچہ نہ کھرب کرو :
 سوداگر دا وڈا منڈا جیہڑا لمبر دار وی سی ، اکھدا :
 " دشمن دی سری ہیسہ بیٹھ ابلوے تے چھہ دینی چاہیدی لے :
 " دے نہیں پتر ! مرے توں کہہ مانا لے ؟ " خورے سردارنی آپ موت دے
 مہرتی کسے نال سختی نہیں کرنا چاہندی سی ۔

اب نوں مپس پڑ گئی۔ آل دوالے دے پنڈاں دے بغدے دی آئے تے دواہ
 سارا پنڈوی کٹھاسی۔ تھانیدار سارے لوکاں کوں وکھو وکھر پچھ پتیت کیتی۔ ہر کسے اکھیا
 جھنڈا لڑاں وچ رکھتے سی؟ اوہ تے اوس ویلے سیلے پنڈوں دو کوہ باہر اپنی زمین تے سی سردار
 کرنیل سنگھ بھلی والے نے تھانیدار دے ہتھیاں نال ہتھ رلائے تے تھانیدار دو ہتھ رلا دیوہ
 لے لے رہیاں کاغذاں وچ جھنڈے دی بے گناہی لکھنے لے لکھی ہوئی۔

پر بعد اودہ اکاٹھ جا کے اسی ہووے گا۔ " اوس کرنیل نوں سمجھایا۔ پر کرنیل اجیہے گداں وچ
 تھانیدار توں کہتے بولتا پڑھیا سی۔ ہس کے کہن لگا،

" مہراج ایجنوں وی تھان چھٹا اے تے آوں وی تھان چھٹا اے "

فوجا، فواب لیڈ، کرنیل سنگھ، راجدے شیرا، داسے دھوں اٹھ کے
 حویلی آ کے سر جڑی ہولی ہولی کھولیاں پئے کر دے سن۔ جنداں آ کے ادھناں دے کول
 کھو گئی تے ادھناں نوں اکھن لگی :

" جادویں میری سدی زمین چوک دیو، سارا مال ڈنگر وچ پھنڈو، سارا قومب
 چھٹا سدھ دیو ہرمتوے دی پر دانی پورا تودلا کے کر د۔ دھرم نال مینوں پتھراں
 توں کوئی شے چھٹی نہیں "

" ہمیں چند کرے؟ " فوجا آوں ہولی جیہ کہن لگا : " پیسے دی بڑے نیر تے
 نرس دی بڑوں لے برے کول، نیل جیتری والے دی نظر سولی چا میدی لے۔
 ادہ پنگیاں کرے گا۔ توں جیوا چننا کر۔ دھرم نال مقدمہ انجی ہوں گے
 جیوں ہوں حاجی ہوندا لے "

نے گھر جیروں جھنڈے دے گھر والی کچھ اپنی دوسے کوئی دھی نوں پچھتی
 رہی دیکھو سو تے چنداں گچھ کوڑ نال جھیک کے ادھناں کھان پے گئی، بولی :
 " کرکے! رب دیاں لکھاں میرے پتھراں نوں توں سکھتی ساندی "

روندی یں۔ اج گئے تے کل پرت اُون گے جیوندے جاگوسے، رندی نیا-نیاں جیون

جاگی۔ اج دے مگروں توں ایس گھروچ رونا نہیں " رندی نوٹہ چھپ تے
نکر کی پیر اقمرو پوٹھجے کے اُٹھ کے اندر چلی گئی۔

تاہں دی چنداں توں تسلی دین آئی، دُ سکدن مل کس گئی،

"جے اج بھرا جیوندا ہوندو نے تے تل کھلوندو نے۔ ہر اوس دھڑھے دی

مرچی باٹوں حوصلہ رکھن۔ رب سوہنی کرے گا، چچی کرے گا،

کسے ہور زانی چنداں توں تسلی دیندیاں کھیا،

"رندھیا کٹ کے سارو عمر داں پاسے سانی۔ اونٹری پُلس دوساں توں دی

کے چلے۔ فی اڑیے، کچر دے دیوا کے سوداگر سوداں ناں سچ سچائی کر پائی

سہی۔ لوڑ ویلے بندے توں افتنا ای چیتا لے، لوڑ بندیاں سو جاندے۔

پتڑاں بچھوں تیر تے گھرای آجو جانے کات نہیے سوداگر دوری تہ، حقو گھڑے

نیں بوجھتے۔"

سردارنی چنداں حوصلے والی زانی سی۔ جس موبن کے شریاں وچ سہ کے رندھیا

کھیا۔ اگڑاں نال ہک کسے مجھو نہ نفی۔ سن کے قبر: قبر ہو گئی۔ پر ذرا نفی نال چرکھادی رندھیا

ساری پتی دیاں آئیاں جیٹیاں نہ زانیاں توں سنا کے اوس زانی توں آکھن لگی۔

"کہیہ ہویا جے چتے نہیں میرے پیر؟ کسے دا جھکا ہنس کے نے سہیں پت۔

شریک مار کے چتے نہیں۔ اس چاہیا تے یرت اُون گے۔" کہیہ سہیں

پرسوں توں۔ فی جین میریے! جے وچ کنڈ ای تے ہوندو لے۔

ساریاں لوکاں کولاں۔ کتے چار دودھ مویا گھٹ توں نال کول ذوق نہیں ہند۔

نہ قنویاں والا بوہتیاں دے اگے بقدا لے نے۔ بونیاں دا قنویاں

والے تے سہاگہ پھر سکدا لے۔ جٹ دی عزت آگڑ، اُن تے کنڈ تل ہونڈی
 لے سہیاں دے گھٹ دودھ ہون یا کلیاں دے گھٹ دودھ ہون نال نہیں گھدی،
 وودھی۔ اڑیے! پیسے نال وڈیائی نہیں بھدی۔ پیسے تے کجراں دے گھراں
 وچ ساریاں نالوں بوجتے تے دودھ سوندے نیں۔ پیسے دا کیہ ہوندا لے؟ تے
 زمین دے چار کھلے دودھ ہون دا کیہ فرق پتیدا لے۔ جیوندا تے اوہ لے جیہدی
 اُن جیونڈی لے، کنڈ جیونڈی لے، ادبے کول سبے کھ ہے دے۔ بے
 جٹ وچ ہو طمعت نہ ہو دے، بُدھک پناہ ہو دے تے جٹ کا ہا ہویا؟
 اوہ تے دھرتا با من ہویا، گالاں کھانی جاندا، اگوں مہی جاندا تے نہیں نیوں کے
 دودھی دودھی جوڑی ہوندا، گتیاں دا گھگ۔“

جندراں کہن دای دا گھر پورا کر دتا :

”میرے پتر تے دھی بھین ٹوں گل کر دے دشمن دی سری چھچھڑی تے اوہ
 بوہنبیاں پیسیاں، بوہنبیاں کلیاں تے بوہنبیاں بندے دے سکے بھرا دی لہ
 دیکھ کے دی اندوں نہ نکھلے، مودے بھرا دی مدد ٹوں دی نہ اپہرے!، ایہہ گل ای
 کنڈ دی۔ ایہہ فرق ای چھوٹے تے دڈے وچ۔ غیرت، اُن والے تے
 بے غیرت گئے وچ۔“

اگوں: ہن کہن لگی،

”تے ہور کیہ؟ کاتھوں دشمن اگے لہتا؟ کل کیہ ہو دے گا، ایہہ تے اوہ آپ
 جاندا لے سارا کجھ۔ ادبے ای ہتھ وچ لے۔ پر بھین کدے جٹ سے کل دی
 پھکر دی کیتی لے؟ ادبے مہر لوڈی دی لے۔ اگا خدہ جو ہو دے گا اپنے سر
 جتاں گے مہرے کھید دے۔“

جندراں پمس آدن تے گھر ملن آیاں پتراں ٹوں کہن لگی،

”اسیں وسے کاہے رو گئے مہن نکھی“ وچو اتھروں نال بھریاں آکھاں نکاوں لئی
موتھہ دوسرے پاسے کر لیا۔

”مکھن تے جھنڈے واسلا گنڈا سنگھ کٹر، جوری تے شگے دا بندہ دی نہیں۔
”قل د مہن کے راتوں رات آگیا سی۔ جھنڈے نوں کہن لگا،
”بھائی! پچھا نہ دی بھوراوی پنتا نہ کریا جے۔ میں مال ڈنگر تے پیلے بٹہ
ساتھ لال گا مگروں“

جھنڈے نے ہتے جیہ کوہڑے تے کہتے، ”نکے قد دے ست ماٹھے
جیہے گنڈے قل دیکھا تے اگرں جواب دے“

”ساڈی بھویں تے بھاویں سٹے نے دے چھتیں تے بے توں واہی
”کرن جوگا بھویں تے چاچے فوجے دی آپ واہ لیں تے اوہے مال ڈنگر
واوی دھیلن کریں“

”بھورا پنتا نہ کریں“ گنڈا مھیں جیہی واچ دپت میا لکھا۔

اپنی بے بے جنداں نوں جھنڈا جان لگیاں کہن لگا:

”بے بے واہو مال ڈنگر سدا دیکھ لوں۔ پیارو کول چھڑاٹھ سب چھٹا لے
اوہ دیکھ لوں تے لڑپے تے چار کتے بھویں دی گہنے پالیں، آ کے
چھڑا لال گے۔ پر چاچے فوجے نوں ساڈے تے پیسے ملاون دیویں آہن۔
ادھار تے اگلے ای ساڈے تے ملتا بار لے“

”تے ہر کہیہ بھڑا؟“ جنداں کہیا تے ہو کہ بھریا۔

جان لگیاں دائرے وچ کشی ہوئی خلقت نوں جدوں کڑیاں لگے ہتھ بٹھ
کے نکھی تے جھنڈے ست سری اکال آکھا تے سبحان دے کلیے پاٹ گئے۔ نکھی
چار چوہیرے دیکھ کے اُچھی ساری ساریں نوں آکھا:

”آکھیا سُنیا ما پچ کر دیا جے جہاؤ“
 ”دیرام تے فوجے دے گھراج اُبھڑے نیں“ اوہناں دے جان مگروں
 خلقت چوں کسے مہلی جیہی آکھیا۔

(23) نالی میرے پچھلے کھٹنوں میں

میتھہ پیانج جان گے

وا وگی اڈ جان گے

دسپ نگی سڑ جان گے

کھٹنوں میں

اگھڑے نیں چس گئی تے چٹکن کیہ ؟ جتھاں بڑے حسنے ، بڑی دلیری نال مقدے تے
پیہ روڑھیا۔ نال ڈنگو ، ٹومب چٹا تے چار کتے بھوئیں وی پھوک چھڑی پر میتھے وٹ نہ پایا۔
نہ فوجے ٹوں مقدے تے پیہ فون دے تے۔ اوہ فوجے ٹوں کہندی ا

”تیرے اگے ساڈے تے تھوڑے حسن نیں بھلی در میریا ! بڑا بھار لے تیرا

اگے ای۔ لینا تھوڑا لے چھڑا ایس حالے ، ایس کمر باہاں وچ رندا پھرنا ایست

”مٹنیاں مگر“

”نیں کیہڑا تیر ملدا اکں ، ترکیب تے جاکے“ فوجا ہو کہ بھر کے کہندا تے اوہ دن رات

مقدے لئی باہراں وچ گھٹ پکدا پھرنا جیویں اوہ دے سر پر وچ کوئی نویں طاقت آگئی ہر دے۔ سال کو

راہوں پر کھنکھل خوار ہو کے، وکیلاں منشاں دے گھر بھر کے اخیر مقدمے دافین علم ہو گیا، تھانے دار
نوں دئی کوڑی کم آئی تے جھنڈا بری ہو گیا پر کھی نوں مرقید دی سزا ہو گئی۔

جندل دی اک گھر روزمری تے دوسری سکائی سی۔ اوہا دل ٹکانے سی تے اڈھا جیویس
ٹٹ بھج گیا سی۔ فوجا سنگھ نوں گا اوہ اٹھ ہو گیا اے تے اوہ فیہ منجی تے ڈگ پیا۔

دیپو نوں گا جیویں بودے اندلی شے مرگئی ہودے تے ساری عمر لئی کسے اوہدے
بمہ پیسیر بنے کے اتھے کھوہ وچ سٹ وٹا ہودے۔

کرینل شیرے تے احمد وٹئی سارے جگ وچ ہنیر ہو گیا۔

بری ہوئے گھر آکے ہروں جھنڈا جیل تے لکھی دیاں گلاں سناوں لگا تے جندل دے
بڑے آگے مارے مارے جھٹ گئے تے اتھرو اوہدیاں کھاں چوں رڑھ پئے۔

”داہگوروسکھ کھی تے کھی کٹ کے آیا سمجھ“ جھنڈے ماں نوں حوصلہ دین نئی لکھیا۔
”شکر کہ اوہدی جان پچ گئی۔ سموداگرے ہو راں تے اوہنوں پھاہے ہوان لئی پن پور
بل مار چھٹیا اے“

”پھاہے گن اوہ آپ۔ اوہناں نوں تے کسے کاں گتے دی نئی آوے“
گھڑی گومبر کہ کے جنداں ذرا لکھیا ”وے جھنڈیا! میرے تے اوس پترن بنیا وی کجھ نہ،
وے اوس دنیا دا کہیہ ویکھیا وچارے نے“

جھنڈے کہیا:

”بے بے! کٹ کے آیا ای جان لکھی۔ کجھ دناں دی ای گل اے“
”وے پتر! ماں کرماں ماری نے کٹ کو چر ایہتے بیٹھیاں رہناں؟
وے ویر! ہن تے ساڈا چل چلاؤ اے۔ پر میں کہیہ ویکھیا اپنے دنگھن
تے مصیبتاں دے مارے پتر دا؟“

سہی سونے ورگی زمین تے مل ڈنگ اوہرے ہتھ پھرا کے اگانہہ ٹٹھا ہیا۔ اک وار
 رنڈے ہوئے گنڈے کُوں دستک دے کتے وانگوں کسے گھروں سکے محو دی بُرکی دی
 وی غیر نہ پئی سی کرے۔ پریاں ورگی کٹواری، کوٹھے جڈی کڑی تے بھریا گھروں لیہ گیا۔
 سماں ورگی اصل، بے زبان تے بی بی دمی نے اپنے پودے کیے تے دند توں دند نہ چکیا۔
 لکھی دی قسمت تے اوہرے ناں والعل خوبے کھوتے گل پاڑتا۔ لکھی کُوں جی سزانہ ہونڈی تے
 فوجا لکھی تے ویچو داویاہ کرن دی پک بنائی بیٹھاسی پر پنڈا کچھ ہور سوچا لے تے اٹکا کچھ ہور
 کردا لے۔

فوجا سٹنگ تے تاہاں سرگی ویلے دے تارے سن، ہُن بجتے، ہُن چلے، ہُن ٹبتے
 تے ایس گل ما فوجے کُوں پتہ سی۔ اپنی دمی ویچو کُوں کھوہ پاوون مگدوں چتے دن پڑھا سولہ آپ دی
 ستاسوں گیا تے دس دن مگروں تاہاں دی گھروا لے دے مگر مگر ٹپٹی۔ اپنی پیاری تے پھراں
 توں ودھ لاٹلی۔ بہوں مٹی دمی کُوں کندھیاں نل مگراں ملن لئی چھڈ کے۔

کرے ویچو کُوں جشداں بندی تے ویچو اوہرے گل لگ کے انچ رونڈی چویں
 اوہ جنداں دے نہیں لکھی دے گل لگ کے رونڈی ہووے۔ اوہ ہُن جنداں وچوں لکھی
 دی واشتا آونڈی گئی۔ ویچو دے ماہر دے مکھ تے اندر دے دکھاں کُوں جانن پہچانن
 والی دسیر سردارنی چند کور آپ دی گواچی باڑی وانگ روک لگ پیٹیدی۔ اوہ ویچو
 کُوں لکھ دلا سے دیندی، پر کتھوں۔ ویچو تے اپنے گھروچ ہونڈیاں وی اک
 گواچی ہوئی باڑی سی۔

گھر جوائی گنڈے ویلے پووں بڈاں سی۔ مکھن دی رنڈی گھر والی دا بھرا، دو ورہیاں
 دے پیو مرے والے رٹو دا ملاتے ویچو دے گھر والا گنڈا گھر دا مالک ای نہیں رنڈا
 پر نصیبیاں دیاں قسمتیاں دا مالک وی بن گیا۔

ویچو تے گنڈے دے ویاہ، اپنے چاچے فوجا سٹنگ، ماواں ورگی چاچی تاہاں دیاں

موتوں والٹھی ٹوں اگو ویٹے جیل وچ پتہ نگا، لوہ جیویں گم گم ہو گیا :
 ”ایہہ کیسے جعلم ؟“

اودے موٹھوں مسال ای نکلیا۔ کئی دن اود وٹا جیہا بنیا گھٹیا و قیہا رہیا۔ مرن اُتے پاردن ہونہ
 رو پٹ کے میر کر لیندا لے پر ساہنے گھوہ پنے جیوندے بن دا دکھ نہ بھلدا لے تے
 د اودے تے میر آوندا لے تے اودے اندرواں ساریاں جگن بلن دایاں جیونمیاں شعیواں
 اک تہا سونے کے تیش لئی مرگیاں۔

(۲۶) جی ہئی تے شربن ہوئی
سب رتگی چھٹ دیکھ کے

★

دساں ورھیاں وچ ہر شے نئی بدل گئی ہووے گی؟ نکھی دھلی پگ ٹوں بھسیں ہویاں
چارہ فرسے دیکھدیاں ہویاں سوچیا۔ بچ کوہ ٹر کے اوہ تھک گیا لگدا۔ اوہنوں وڈی چوڑی کچھ
سڑک ہلی جیہی لگدی۔ لگدا چوڑی سڑک آگے ناں سوڑی ہو گئی اے۔ لوکاں آسے دوالے دیاں چلیاں
واہیں واہ کے سڑک پیدیاں وچ ملائی لگدی۔ سڑک دسے دونوں پاسیں وڈیاں وڈیاں ماہیاں
کوئی نہیں سن۔ سڑک توں دُور لگدا ہویا بستر وی پر یوں بٹ کے نیڑے آ گیا لگدا۔ اوٹھے کھنٹیاں
ساہجئے رگھاں وچ گھرا، گلیا ہیا اوہنوں اپنا پنڈ وٹن لگ پیا۔ اپنا پنڈ جیہدے باہج اوہ انج
ادریا جا پدا جیویں کوئی بال اپنی ماں توں وچھڑ کے۔ پنڈ جیہڑا دن رات اوہنوں یاد آوندے اک
تیریل جیہی ادھیاں اکھاں وچ تر جاندی۔ پنڈ جھٹے اوہ جیہا پلایا تے وڈا ہویا تے جیہی مٹی
ادھاسر مے بنیا ہویا سی۔

اوس سویرے جیل چوں نکل کے اوہ آزاد ہویا، دساں لیاں ورھیاں مگروں پرک و
تے باہر نکلیں اوہنوں لگا جیویں اوہ گواچ گیا اے، وچھڑ گیا اے، دساں ورھیاں وی اپنی سنگی سا

جیل دی کوٹھڑی توں، اوہناں بیرکاں توں، فرش دیاں (تال) توں، اوہناں شگیاں ساتھیاں توں،
 جینہن وچ، جینہن تال اوہدس ورے رہیا۔ اپنی پرانی دنیا چھڈ کے نویں دنیا وچ آ رہیا سی تے
 سویرا اوہا دل کچھ مسوسیا جیبا لگدا تے سدا دن گھسی وچ بیٹھا اوہ بس گواچا جیہا رہیا۔۔۔۔۔
 پچھانہ وچ تے اگانہ وچ! تے بستر دے کتھڑے کلو کے آ لے دوا لے ویکھدا، کھلریاں
 پیدیاں، رگھن نوں سہاندا اوہا دل کچھ ٹھکانے آیا۔ سرک توں اُتر کے اوہ بستر دی ڈھانچ توں
 ہونڈ سکے بستر وچ ریت تے ٹرن لگ پیا۔ تھوڑی دور ساہنے اک ڈھم سی اوہ ٹردا ٹردا ڈھم دل نوں
 دھمکیا۔ سکتی، اتوں کوئی تے بیٹھوں ٹھنڈی ریت اوہدی بجی وچ دڑ کے اوہدے پیراں دیاں تلیاں لٹیں
 لگی تے اوہٹوں بڑا سواو آیا۔ ڈھم کتھڑے جا کے تھئی لاد کے اوہ گلی ٹھنڈی ریت تے پھردا ٹردا
 پانی دے کتھڑے جا کے بہہ گیا۔ کدوں دا کھلنا میل پانی اتوں بڑا تر لگدا۔ گڑ تے دیاں بانہواں
 تانہہ ٹنگ کے اوس پگ مٹے توں تانہہ کیتی تے پانی وچ دو نوں ہتھ پا کے، پانی ایدھر اُدھر
 پھیرن لگ پیا۔ اونے کوڑھاں وچ ترے پانی وچ تھلے دی گھیر گھلن لگ پئی۔ گھیر گھلے گھیر
 پانی والا تھاں چھڈ کے اوہ اگانہ ہو گیا تے ترے پانی وچ ہتھ پا کے زیر کھین لگ پیا۔ زیر
 اوہ چادر اُٹانہہ ٹنگ کے گوڈے گوڈے پانی وچ کھل گیا۔ نیوں کے اوس ٹھنڈے پانی دے
 دو چار چھٹے مونہہ تے مارے تے ہانیوں باہر نکل آیا۔ جیویں اوہٹوں کچھ یاد آ گیا ہووے۔ اوس
 گلی ریت تے بہہ کے اک پیرا گانہہ دھارے تے پلے ورگے چڑے ہتھاں تال گلی ریت پٹ پٹ
 کے پسیر دے پب تے چارھدا تے اوہٹوں پسے پسے ہتھاں تال پھندا گیا تے فی اڈول اک
 اوس پسید دا پب ریت چوں کھلایا تے بنے ہوئے ریت دے کوٹھے دل ویکھ کے ہسیا۔
 پراٹھ ہو کے اوس پانی دے کتھڑے توں ہتھ کوہٹ کے ریت پٹنی شروع کر دی۔ گلی ریت وچ
 ٹوٹا نکدا تے دوونجھا ہنڈا گیا تے اخیر کوٹھوں پانی سمنائے تانہہ چڑھنا شروع ہو گیا تے
 ہولی ہولی ہنڈا ٹوٹا اوتھا کوہٹ گیا۔ پانی دے ترن تے اوس گوڈے ٹودے مار کے نیوں کے
 سوڑے چوں پانی دے دو گھٹ پیتے۔ پانی بھاتے ٹھنڈا سی پر اوہٹوں تریہ نہی سی۔ اوس ہتھ پسیر

پانی
 کچھ
 لیبار
 بیڈ
 موتیاں
 انج
 اک
 ف
 دور
 گلی ساتھی

دھوکے ختی ہائی تے ریت تے بنے باللاں دے کوٹھے تے کڑھے ہوئے سوے دل ویکھیا۔ نکیاں
 ہنیاں ریت دے کوٹھے بنائی دے سس تے ڈنگر چارویاں تریہ لگن تے ایساں ڈھم کڈھے سوے
 کدھرے کے پائی پوری داسی۔ اوس چار چو فیرے ویکھیا پر باللاں والے اوہے کم ویکھن والا کوئی تہیں سی۔
 اوہ اچھی سدھی ہیا تے اوہوں اپنا ہاسا جڑا اوپر لگا۔ گچھا، گھلا، اندروں اکھن والا ہاسا۔۔۔۔۔
 اصل کڈوانگوں دھون اچھی کر کے پیاں پاوندے سور دانگوں ہوئے ہوئے نٹے تے
 سرور وچ ٹر دا جیہں جیوں اوہ پنڈ دے نیسٹے ہوندا جاندا پنڈ اوہوں ہو رطاعت تے ہو ر زور
 نال سپے دل کھچدا لگدا۔ اوہا جی کروا ہنیرا ہون ٹوں اڈکین دی تھاں اوہ اک لئی دوڑ مارے تے پنڈ
 اچھ جائے۔ سویرے جیل چوں نکلیاں وی اوہا جی کیتا جے اوہوں کھنڈ لگ جان تے اوہ لہیاں
 اکواریاں ماردا پنڈ اچھ جائے۔ بسنڈ کڈھے کھنڈ تے ڈبے سورج دی لال وچ سیلا چکڑ پانی ڈھمدا
 رت دا دیر لگدا تے اوہوں سور اگر سنگھ تے راجنڈ ردی لال سوہی ست یاد آگئی۔ اوہے دل وچ اک
 اُبال اٹھیا تے رت وچ جیوں لگ لگ گئی۔ دشمنان وچ دس ورے کتے جھنڈے کیوں کتے ہوں
 گے؟ اوس سوچیا۔ جیل دے پہلے تن چار ورے تے جھنڈا احمد خاں، شہل اوہی ملاقات لئی
 آوندے رہندے تے اوہوں پنڈ دی۔ جیتاں دی مجررت بلدی رہندی پر فیروہ تبادلا۔ اک
 دور دراٹے شہر دی جیل وچ ہو گیا تے باہر دی دنیا نال اوہا مارا جیہا رشتہ وی ٹٹ گیا۔ اپنے
 کٹن کاراں وچ کھتے ہوئے قبیل داریاں والے جٹاں لئی ایڈا ویہل کتے ہوندا لے تے پتہ نہیں
 اوس آپ کیوں ملاقات لئی آون جان والے اپنے بھرا تے یاراں ٹوں اولوں موڑ دیا۔ اندر اوہوں
 کیہڑی شے دی نوڑ ہوندی؟ پر تہاں وی شانودے بندے میمنے وچ اک اوہ وار اوہی ملاقات
 لئی آوندے۔ شادو اپنا پیار لکھی دی جیل وچ دی پایا۔

ہنیرا تے پالا ہولی ہولی دھوکے جانڈے سن تے اوہ ہولی ہولی پنڈ توں نیڑے ہوندا
 جاندا سی۔ مہن اوہوں پنڈ دی دستوں تے سجاتی دیاں داجاں آوندیاں سُنیاں جان لگ پیاں۔
 اوہے تک وچ پاتھیاں دے دھویں نال رلی پکڑے ان دی مہک وڑی جانڈی۔ اوس کھل

سوہرا کر کے بیکل مار کے مونہہ سرکیل وچ نکلیا۔ اوہا دل کروا اوہ کھل دی تھل لہ کے کھل دور سے
تے مونہہ دوالے ہتھان دا گھگھو بنا کے پورا زور لا کے پٹھ مل مونہہ کر کے واج مارے تے اُکھے !
”دوا بے دلیو سنو، بھیٹی اوئے ! میں آگیا جے“

تے سارے واسدا پنڈ، پنڈ دے سارے لک، سارے سجن، سارے دشمن، ساریاں کھیاں کھیاں
کنڈھاں، سارے دھور ڈنگر پنڈ دے دوالے تے وہڑیاں وچ اُٹے ہوئے رگو اوہی واج
سنن تے ساریاں توں پتہ لگ جائے اوہی ای گھڑی، جے مکتی آگیا اے۔ دشمن اوہی واج سن کے
مکڑے تیار ہو جان تے سجن متر، گدے، لٹکے، گلاب دے پھل دا لک کھڑا جان تے دوڑ کے
آؤں فاطمی اوہوں رنک تن میں آؤں۔ جیویں اوہ اوہوں رنک جان لکھاں سارے رنک تیک چھٹنے
آئے سن۔

”سایا ! توں کیہرا قلعہ چھت کر کے آیا ایں؟“ اوس اپنے آپ توں آگیا تے ہس پیا
اوہ رنک توں لیہہ کے پٹھ دل ٹر پیا تے باہر بہن جائدیاں کئی زنانیاں، گھڑیاں اوہرے
کولدی لنگھیاں۔ اوس ہر اک توں سیحان دا چلہ ماریا پرہیرے وچ اوہ رنکے توں نہ سیحان
سکيا تے عاواہ آپ رنکے دی سیحان وچ آپا۔ پنڈ آج ای وسدا سی۔

پنڈ دیاں گلیاں وچ کھڑیاں کھیاں نالیاں دے چکڑ توں سجدا اوہ اپنے گھروے پرانے
بہرے اُگے جا کھلوتا، بو باگھلاسی۔ اک جھمک نے اوہرے اٹھ توں وڑوے پیر لک لئے پرہیر
اوہ اک لٹی پلا جنگ بھر کے، واج مارے یا گنڈی کھڑا کائے بنا ای اپنے گھروے ویرہرے
وچ جاوڑیا۔ ویرہرا غالم خالی سی۔

”بھاؤ ! بے بے !“ اوس اُچی ساری واج ماری پر اوہی واج سنگھ وچ ای
رنکے پھس گئی۔ روٹی وچیں دھواں پیا نکلا سی۔ اوس فیرواج ماری :
”بھاؤ ؟“

اوہ واج ایہی اُچی سی، آل دوالے دے دو وہڑیاں دی مکتی۔ روٹی چوں اک لایا نا باہر

نکلیا فیرو جاتے تھے دساں بارداں درجیاں دی اک گڑی۔ سارے ایالے ایڈے لے
 بٹکل والے بندے ٹوں ویجھ کے حیران سن تے غورے ڈرے دی۔
 "کون لے بجائی؟" کڑی پچھیا۔

اوس اگانہہ ہو کے بالاں دے سرتے اپنے چوڑے کھردرے ہتھ پھیرے۔ جھ
 دے ایالے ہون گے اوس سوچیا۔ تے پراغہ کھلوتی گڑی ٹوں پچھیا:
 "کاکا تیسرا باپ رکھتے لے؟"

"باہر" تے گڑی حیران پریشان دسوئی وچ جاوڑی۔ اکھ پوٹھدی دھویں گوں
 پیارو آٹے دا پیسٹرا ہتھ وچ پھڑی باہر نکل آئی، کڑی دہبے پچھے جھپٹے سی۔
 "کون لے ویر؟" پیارو پچھیا تے بٹکل وچ گتے لکھی داتے اوہنوں چست چست
 منہیں سی۔

"مٹھا پینکں بجائی ا" لکھی اندھ اٹھدے ہر ٹوں ڈکدیاں موٹی جلدی واج وچ
 "نیں لکھی آن؟"

"لکھی! پیارو دے بٹکل آٹے دا پیسٹرا ڈنگ پیا۔ نہ اوہ، گانہہ ودھی نہ لکھی
 چھوڑ کے اوس لکھی دامنہہ سرچیا۔ نہ اوہ بے سرتے ہتھ پھیریا۔ انج گدا دیور ٹوں ویجھ کے بھڑ
 اوتھے دی اوتھے جم گئی سی۔

"جھاؤ رکھتے لے؟ بے بے کھتے لے؟" لکھی بولیہ پر اوہنوں اپنی واج اپنی نہ گئی
 "تیرا جھاؤ شہر گیا لے سویر دا" پیارو ہوش وچ آکے کہن لگی "جی آئیوں ٹوں ویر
 فیرو بالاں ٹوں دسین لگی" تہاڈا چاچا آیا لے۔"

کڑی سنگدی، پر پیار نال لکھی ول ودھی تے لکھی اوہنوں گھٹ کے پیار دتا۔
 "ہدوں میں گیا ساں ٹوں پھر دسیں" ٹوں تے کڑی وڑی ہو گئی ایں چڑھتے۔

میں دھبی ٹوں پھڑکے نال لایا۔

پیارو بس بیٹی، کہیں گی :

”دے ویر ! میری تے مت ای ماری گئی لے، پر ٹوں کھوتا کیوں ایں غبراں وانگور؟

اندر پیار وچ ای لنگھ چل، بے بے اندر ای آ۔ تے میں تیرے ٹی اُن پانی لیاوُل۔“

گر گڑی ٹوں کہیں گی :

”کاک ! چا پے ٹوں اندر کے چل بے بے کول تے اندر وں گھیر والا بھانڈا لیا :

اوہو دا اوہو پیار سی، اوہو ای بھڑو لے۔ دو بٹے بھڑولیاں، ساہمٹی کندھ

تے لکڑ دی پر چھٹی، تھر پر چھٹی اُٹے بھانڈے، اوہی کندھاں پر اُٹے پوچا پھریا۔ چھتیراں

چھتے دیو ای کالیاں بھڑ تھتیاں۔ پیار دے نال دی کوٹری وچ گڑی اوہو لے کے وڑ گئی۔

کوٹریں تیل دا دیوا بلدا سی تے کوٹری دی اوہو جیہی سی۔

”بے بے چا چا لکھی آیا : گڑی نے اُچی ساری، دوا خوشی نال اگھیا۔

بڈھی جنڈاں بڈیاں دا بھ، پہلوں تے لکھی ٹوں میلے جیسے لیف وچ بیٹھی ہوئی نظر ای

لے آئی۔ فیر لکھی اناں دا رنگ اگلا تھہ ہو کے بہر گیا ماں دے کول۔ لیف چوں ٹوہ کے اوہی

ماں دے پیر لیتے تے اپنے طاقت ور، چوڑے ہتھ ماٹے جیہے، چوڑے چوڑے

پیریں اُتے رکھ دتے۔ اک دار تے اوہا جی کیتا، اوہ نیوں کے ماں دے پیراں وچ

سر رکھے تے فیرنوں جائے اوتھے، اوہراں، سدالٹی۔

چھتیاں اٹھیر دی جنڈاں دے ہتھ کھلو گئے، فیر اٹھیرن اوہی ہتھ چوں دھکا

اوہریاں ماٹیاں پانی بھریاں اگھاں لکھی دے سارے سر پر توں پھر کے اوہی چہرے تے

آکھوتیاں۔ فیر اوہریاں کزور ماٹیاں باغواں نے نیوڑے ہوئے لکھی دی دھون دواہیوں دی ہو کے

اوہا موٹہ اپنے کول کر لیا۔ لکھی داسر ہتھ، اکٹں چھتیاں لکھی ٹوں اپنے چہرے تے ماں دے

اتھرواں دا پانی رڑھدا چاپیا۔ جنڈاں دے اندر وں اٹھدی ہوئی ہوئی غر خردی واج لکھی ٹوں

کے۔ جنڈے

کوں اٹھے

چیت ای

وچ کہی

لکھی،

بھان

نہ گئی۔

ویر :

”وے میرا چائنا! وے حتی دیا دکھاں والیا! مسنا تھکواتے رہیا ایں ناراجی باجی؟“

لکھی قائم ہو کے، تگڑا ہو کے کہن لگا:

”اہو بے بے، راجی باجی! کوئی پکڑ نہ پھاوے، نہ کم نہ کار، کھا چڑھاتے سوں چڑھانا۔“

بس بے بے! اک تیرے توں دھڑ سلاں۔ ہور تے او تھے کوئی سوڑ نہیں سی۔“

”نہیں وے کا کا!“ جنڈاں توں پتہ سی۔ رب دشمن توں وی نہ کھڑے او تھے۔“

پیارو گھیر وچ گتھ کے پردہ نیٹھے پھالیاں، نال ساگ، گھیر وچ ملی شکر، تے

لکھی اگے رکھ کے اکھن لگی!

”لے ویر! روٹی کھائے پیہوں؟“

لکھی توں گھروے گھیر، اپنی کنک دی پتی ہوئی روٹی دی مہک، جیڑی اہلیاں
ورھیاں پچھوں نصیب ہوئی، اپنی روح وچ رچدی لگی۔ رچ کے ادس روٹی کھاہی، اگلی وی
سویر دا بھٹکھاسی۔ مگر وں تھنکے والے مہتر ادس داڑھی مچاں توں ملے تے فیر گڑتے دیاں
بالہواں مچک کے رہندا تھندا! شہواں اگے مل کے مہتر تھنکے ساوہی بے بے دے دکھاں
دی کٹھاوی نال نال پئی چلدی سی۔

”اوہ آپ ای لہبہ بھیت جاندا لے کا کا! بھئی چٹکے دن کیوں نہیں آوندے؟“

تے بے آوندے وی نے تے بس ساون بھادروں دے بدلاں وانگ، اگے

تے لٹکے گئے۔ تے بچہ فیر اوہناں دے آون دی اوٹیک وچ راہواں

وکیہدا وکیہدا مر جاندا لے۔ اوہ بے بھیت اوہ ای جانے؟ جنڈاں کہن ڈیہی سی۔“

”دن سدا اگڑیہی نہیں رہتے بے بے!“ لکھی دکھاں کے حکم سکھ ساسی توں سکھی عقل

جنڈاں توں دس لگا چکا مندا تے بندے دے نال ای ہوندا لے۔ پچھلے دن سدا ہندے نیں تے

نہ مندا دے دن۔ پر بندے توں ہر حال وچ تگڑا رہا چاہیدا لے قائم۔“

سے کا کا؟ جذراں حیران ہوئی تے خوش وی۔ توں بڑے دانیال پر دھانیال
سیانیاں بیانیاں والی گل کیتی اے۔“

”اے بے بے جیل وچ بند سب کجہ سکھ جائدا اے۔ جیہنوں دیکھو اپنی توں وڈی
تے دھبے توں بھاری پٹ پٹ چکی پھردا اے۔ ہر طرح دے نوک چھگے وی تے مندرے
وی۔ بند چاہوے تے سا دھو سکتی بن جائے تے چاہوے تے اڈنا
سپ بن جاوے دناں وچ۔“

بہتہ کوئی گلاس کو سے دودھ دا پیارو لیا کے لکھی نوں پھڑا دتا کچھن لگی،
”وے ویر اراجی گھٹش تے رہیا ایں نا؟“
بے بے اگوں کہن لگی،

”نی کرئیے اراجی گھٹش کیہ رہن ہوندا اے بندے نے او تھے؟ بس بھوک
آیا اے میرا دنگھاں والا پشتر۔ اڑیے دس کھاں ایں میرے پھرے نے
دسیا دا کیہ دیکھیا اے؟ دکھ تے مصیبتاں، تے عزیل وچ روڑھ آیا اے
پر جٹ دا پشتر اے، دیکھ لے! اوہے دی لٹھ وانگر قائم اے بگڑا۔ بس
جرا کو مارا ہو گیا اے۔ او تھے کیہڑی سی پکا کے دین والی؟“
فیر تونہ توں کہن لگی:

”ساکا! سکے طرح اک منجی ہو راند واد دے، ایتھے میرے کول، ماں پیت
رات توں عکلاں کراں گے۔ میں اپنے پیت توں بات سناواں گی۔“
فیر کول بیٹھے کھئی دی کنڈ تے بہتہ پھیریاں کہن لگی:

”کیوں بھائی ویر جی! یاد اسی نا، تیلوں نکیاں ہونیاں کتیاں! ماں سناو مذی
ہوندی سل۔“

”آہو۔“ لکھی بس کے بویا۔ پر بے بے! میں ہن کوئی بال آں؟ جیہنوں

توں کا چڑی یاں جٹ تے گنگلی دی بات سناویں گی؟

پر بھٹی توں اوہ ساریاں باں یاد سن۔ جیہڑیاں اوہی بے بے اوہوں سیال دیاں ٹھنڈیاں تے
لیاں رتاں وچ نکیاں ہونڈیاں اپنے نرم ڈھنڈ تے چھاتی ناں چھوڑ کے سناو قمری ہونڈی سی راک وار
اوہا جی کیتا جے اوہ فیر تھک جیہا بال بن جلے تے بے بے اوہوں فیر اپنی نرم چھاتی تے پوسے
ڈھنڈ نال لا کے بھٹکے وچ مٹکائے، ہر اک مصیبت توں، ہر اک دکھ توں۔ پر فیر اوہ آپ ای
اپنے خیال تے ہنس پیا۔ دیوے دی بختی لو وچ جنداں مہرے پتھر توں بڑے دھیان
نال دیکھیا۔ ندروں نہال ہو کے کہن لگی:

”ویر! ماواں لئی تے پتہ بال ای ہونڈے نیں بھاویں بڑھے ہو جان“

جھنڈے دے دو ٹوبے بھٹکے سٹکے پتہ پتہ کھ لکھی دے نیڑے نیڑے ہوئے، پر
ا جے وی پھنیاں اکھ کھول کے ڈب ڈب اوہی دل دیکھی جاندے۔ لکھی دا بڑا جی کیتا اوہناں
بالاں توں گودی وچ بٹھا کے پیار کرن تے، اوہناں نال گلاں کرن تے، تے اوہناں دیاں
مٹھیاں مٹھیاں نکیاں نکیاں گلاں سنن تے۔ پر بال ا جے اوہ پر وندے سن تے لکھی آپ وی سنگدا
سی۔ دو ٹوبے ہولی ہولی بے طوعے پیر پیر ترک دے اخیر دادی دے بھٹکے وچ جاوڑے۔
جنداں اوہناں توں نال لا کے تھاول تھائیں بٹھایا تے فیر اوہناں توں کہن لگی:
”بھائی سردار! اپنے چاچے کھانسنکے چڑے جان ہو جاو چھیتی چھیتی! کجھ

ساہ سوکھا ہووے“

لکھی ہنس پیا اپنی ساری! ماں اوہناں توں نکیاں ہونڈیاں وی اچ اسی لکھی
ہونڈی۔ فیر اوہ دادی دی گودی وچ کھبتے۔ بھٹکے چوں سٹکے سٹکے مونہہ باہر کڈھی و ہنڈے
بالاں دل پیار نال دیکھ کے ہولی جیہی اوہناں توں اکھن لگا:

”نکھو اوئے باہرا بھتوں سوو! کساں تے میری تھان تے مل مار لئی اے“

ویر بڑے وڑے جھنڈے توں پیار د اکھن ڈیسی سی باہر:

”اج گھر کپڑا پروہنا آیا بیٹھا اے۔ ننگے دے بھائی! بھلا کچھ کہاں کون لے؟“
 ”پروہنا؟“ جھنڈا اُچھی سدی ہسیا، کہیں لگا۔ ”اُچھیاں گھراں وچ کدوں
 پروہنے آوندے میں عقل دے پئے اچھے! لکھی ہوندا سی تے روج رونق لگیں

رہنڈیاں س، مہن ایتھے کیسے آونا اے؟“
 لکھی سنیا تے ادھرے کیجے تے اک سہ دجی۔ ”س جیسا سی اوڑک! یاد کیوں
 کردا؟ جھنڈے دی وچ بڑا درد سی۔ لکھی اُٹھ کے باہر توں نکلیں لگا پر اوس توں
 پہلوں ای پیار و جھنڈے دا ہتھ پھڑی اوہنوں اندر لے آئی۔

”پچھانو کہاں پروہنے توں بھلا؟“

لکھی توں ویج کے اک وار تے جھنڈا پتھر دامت بن گیا۔ فیر جیویں آو وار اوہدے وچ
 چاں پے گئی۔ دوڑ کے لکھی دے گل جانگا۔ اک انڈی، اچھی، زور اور شے اوہناں دیاں
 اکھیں چوں ہڑھ بن کے مڑھن لگ پئی۔ دونوں بھراڈرے ہونے بالال وانگ اک دوجے
 نال جڑے ہوئے سن۔

”دھن بھاگ! دھن بھاگ! اج اسیں فیر جیونیاں وچ ہو گئے اں!“
 جھنڈا ہولی ہولی لکھی دی کند تے ہتھ پھیر دیاں کہی جاندا۔

(۵۵) منگے تھمیاں نال پراندے
جیہنل مے راتیں یار وچھڑے

★

”وے کا کا! اُجڑیاں باگاں دے گاڑ پٹواری، سب دے رنگ، بجائی فوجا سنگ
مے گھروا پردھان گنڈا۔ جیہنوں اپنے پنڈ جٹیاں پتیاں وار نہیں آؤند اسی۔
ہن اوس گھروا مالک بنیا بیٹھا لے۔ فوجا سنگ دا تے گھرای اُجڑ گیا، پھٹا ای وچ گیا
اوس گھروا تے تھیبہ ای ہو گیا۔ فوجا سنگ وچھڑے بڑا لوکا جیو ناکیا، بڑا اکٹھن تے
ایرویلے مرلا دی دکھی ہو کے! بڑا دکھی! پتہ نہیں اوہنوں کیہڑی کرنی دا پھل
ملیا ایہہ؟ اوس تے ساری عمر کسے نوں دکھ ای نہوتا، کسے نوں مشاوی نہ بولیا
، کسے نوں سخت کینڈاوی نہ چوبھیا۔ پتہ نہیں اوہڑے اگے کیہڑی کیتی آئی؟
سمجھ نہیں آؤندی۔ پر خورے انج ای کھیا سی اوہڑے لئی، تے اوہ بھوگ گیا
بڑی دلیری نال، بڑے حوصلے نال۔ وے کا کا! رکتے روز فوجا سنگ ورگے
لوک جمدے عین مینوں تے بڑا شل لے اوہڑی موت دا۔ کینڈا دکھی ہو کے
مرلا۔ جائدا ہویا سو سکھناں دی اپنی پیریاں ورگی دھی رچھتے وے پتے بٹھ گیا،

اوہ کھاوی گیا اوترا۔ چھ دی بھین ٹنگنی تارو وی اوہوں نہیں موڑ دی، نہیں بھکدی
 تے اوہ مکھن دے پشتر داحت دی کھاٹی جاندا لے۔ مکھن دے پشتر رٹوئوں
 وی ناکیاں دے کھاتے پچھنیا مو، پڑھائی دے مچ۔ اصل گل ایہ دے
 منڈا نہ کوں رہوے نہ ایہ دھرو جوندے دیکھے۔ منڈا مہینے وچ اک وار گھر
 آوندا اسے تے مودک چرتے ٹھگ ماسے نوں اپنا بڑا ددی سمجدا لے۔۔۔۔۔
 تے دچو دا پچھیا ای؟ دے دیر اوچو دا کیہ دتاں تیغوں، کلیجہ پاٹ دا
 لے اوس گڑی نوں دیکھ کے۔ اڈی عقل خسل والی، اڈی سگھڑ، اڈی ساڈ، اڈی
 وڈے بندے دی دھی گھیاں دے گلھاں دا نگ مل گئی لے۔ جدوں اوس
 گھٹے نوں زمین دیکھی توں بھکدی لے، موڑ دی لے، اوہ اوشترا آکوں ولھدا
 لے اوہوں۔ شراب پی کے نت دیہاڑی ماردا لے اوس بے جیان، بے وارث
 نوں، تے سارے پنڈ نوں تماشہ وکھراو کھاوندا لے۔ جس دچوئوں بجائی فوجا سنگھ
 پھلاں دا لکھ رکھیا تے پشتر دا نگ پایا سی مادہرے نت مار مار کے پاسے
 بھج دیندا لے۔ آکوں بھین بھرا دا دھڑا دیتی لے۔ دچو تے دچاری کاواں
 دچ کوئیل لے۔ وپے وچ، اندرے اندر گھلی جاندی لے پر ساڈو چو دی
 دھی لے دند توں دند نہیں بھکدی۔ سوہرے گھر جوئی آکھ دے نے کتے
 برابر ہوندا لے پر اوہ تے شیر بنیا بیٹھا لے، نہ کسے دا ڈر نہ کھوف، نہ کوئی موڑن
 والا نہ ہٹکن والا۔“

”بھاؤ جھنڈا اوہوں گھر نہیں آہندا“ غصے تے نفرت نال کھوں ٹیہے نکھی پھیا:
 ”گنڈا جھنڈے داوی تے سلا لے۔“

”وے کا کا! تینوں تے پتہ لے، اک تے اُچھ ای جھنڈا بھلا لوک لے۔ آکوں
 داہی جرتی دچوں اوہوں دھیل ای کھوں ملدا لے۔ تیرے پچھوں تے اوہ بڑا ہی

رُک گیا دھارا۔ ہر اک دین خیر اور ہوا کی کھڑکھانہ۔ گنتے شراب پی کے دیہوتوں
 مار یا لے جاتے گند یو لیا اٹھاتے بے حساب۔ لوگ تاس تراس کر دے۔
 ڈانگل تل مار مار کے بیچ پھڑپھڑا رُکوں وانگوں اوس دھاری توں۔ اوہ سدا وانگوں
 نہ آگوں بولی، نہ دوشی، نہ اوس گنتے دا ہتھ پھڑپھڑاتے سارا پنڈ تماشہ دیکھدا
 کوئی اکا تہہ ہو کے پھڑاؤ نہ نہ۔ جھنڈا گیا، گنتے توں ہولے تونے لڑیاں
 آکھن لگا۔

’دھی دھیانی تے ہتھ پھکریاں شرم آونی چا بیدی لے بنفے توں یا آگوں اوہ گنتے
 دی مار یو لیا۔‘

’دھی دھیانی تہا ہی لے میری نہیں۔ میں تے چٹکے مندے توں آکھاں گا۔‘
 جھنڈا دیہوتوں گھر لے آیا، گنتے تے ہتھ پھکدا تے لوک اکھدے جوانی بھائی
 تے ہتھ پھکیا سو۔

اک دن میں اوس اوترے توں آکھیا؛ دے توں ایہنوں لاوارث سمجھ
 کے روز دیہاڑے کتبہ جاکن ایں، تیوں جیا نہیں آؤندی بے جیادا! اوہ بے
 سرتے مالک بنیا موحاں کرنا ایں تے اوہنوں ای مارنا ایں روج۔ جس تھالی
 وچ کھانا ایں اوس وچ ای موت تائیں؛ میں جوانی بھائی کر کے اوہا لاج کر دی
 سدا ہر اک دین میں اوہنوں سنائیاں۔ تے آگوں پتہ ای اوہ ڈوڈو واپس کیہ آکھن لگا؛
 چاچی اپنے گھر میں جھج و جلیے چھاننی دجا ئیے، کے توں کیہ ہر کے توں
 اپنا پتہ دھارا چا بیدا لے۔‘

توں دس پتھر ایہو جیہے اوترے جانے پنج دے ٹونہ کون گے؟
 ایں توں مگروں تے دساں اوہنوں کہے بلایا لے نہ اوہ ساٹے نال بول کے
 راجی لے! دیہوتوں دساٹے وچ بھجدا لے اوہ آبھندی لے، گھڑی دو گھڑی۔

کسے اپنی پٹا دی گل نہیں کر دی۔ وچاری دھی دھیانی، گٹو، بے جیان!!
 پر گھڑا تے کتے دی پوشل اے۔ سدا ڈتھی دی ڈنگی! کدے سیدی نہ
 ہوں والی“

”دیو دا کوئی بال ہے؟“ لکھی بڑے چر دا بچن پچھن کر داسی۔
 ”نہیں دے پتھر! بال اوس نصیباں سڑی، لیکھاں مری کول کہتے؟“ تے
 جنداں گول گول کر کے لکھی نوں اگا فہم پچھن توں پہلوں ای بک دیا۔ ”کرتار دی مرجی“
 ادھروں گل ولا کے جنداں کہن لگی:

”وے دیر! جن توں شکھی سانہی گھرا آئی تے اپنا گھرا ساںجو، جٹ دا
 گھرا دھاپیل بند ہوندا اے۔ دیکھ جندا وچارا کئی جان اے، مٹی دے نال
 مٹی ہو گیا اے اتوں تیرے مقدمے دی سٹ نے گھرا بوبادو جے بنے لاؤنا اے
 دکھرا۔ پر تاں دی میں تے نیل چھت دے دے صدقے جاواں، میرے
 پھرے تے پنج گئے۔ بوڑیاں تھوڑاں تے جاتی دے نال ای ہونہیں میں! فیر
 اک لتا ہر کہ بھر کے بولی:

”وے کا کا! بھونیں اتے پھر پھر کے سہاگ وی گھس جائدا اے۔ دیکھ جندا
 ادھا نہیں رہ گیا کم کار وچ“

لکھی کہیا:

”توں کاہی چننا کرتی ایں بے بے! میں آپ ساری داہی سانجھ لاں گا
 تے بھاڈوں چھتی۔ ویہلا رہوے تے مویاں مانے۔ قرنہ وی لاہ لاں گا
 تے گھنے وال ہلی دی چھڈا لاں گا۔ توں دیکھدی با“

جنداں کہیا:

”وے پتھر! کتے تیرا اپنا گھروں وے! کتے تیری جڑی لگے پھلیا!

[illegible]

ہرگز نہ کرے گا کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

یہی وہی ہے کہ وہ اپنے لیے کسی چیز کو پسند نہ کرے۔

(۵۵) ٹھکیاں مگو بئیرے اک گل چرج سنی

★

سارے دو ابے داتے پتہ نہیں پرکھی دے آون نال جنداں واگھر، جھنڈ دی
 سنجی حویلی تے سجن پیاریاں دے دل فیروں پئے۔ اوہ دے آون تے وس تے پھنڈ دیاں
 گلیاں دی پئیاں جہناں دھول دن رات، رات دن لٹک کے جاندے پیدل، گھوڑیاں گھوڑیاں
 تے ڈاچیاں اُتے چڑھے چنگیاں منڈیاں شکلاں والے بندے دو روں نیسڑیوں ڈھک رہے
 سن لکھی ٹوں ملن۔ اوہ دے جیل توں آون والی گل تے منیری دا لگ چلر جو فیرے پھر گئی۔ آیاں
 گیاں نال دن رات جھنڈے دی حویلی وچ رونق لگی رہندی۔ آون والیاں وچ دو نیسڑے
 دے جالو، واقف، چوریاں، جیل دے ساتھی تے ہور کی طرح دے بندے سن۔ اوہ توں
 ملن تے رات دے ہنیرے وچ ابرا بجک تے شانو دی آئے تے دن دی لو وچ حکم سنکھ
 سہا کی دی آیا، سگوں دو دن لکھی دے کول رہ کے گیا۔ جھنڈا تے لکھی آون جان والیاں دی اپنی
 طاقت توں ودھ سیرا کر دے۔ پتلیاں وچ ہر کسے دے دکھ سنکھ وچ جارن اک پرائی ریت لے
 جہڑے لوک دھنڈوں نہ دی راحی ہون دکھ سنکھ دے ویلے اُتے تے ادھ دی آجاندے نیں

پتھراں سولہاں دن ٹنگن تے وی گنڈا سنگ لکھی نول ملن نہ آیا۔ لکھی لگے دن شاماں نول ای
ہوناں ول گیا۔ تارو تے دیو کول جھٹ بہر کے اپنے چاچے فوجا سنگ تے تاہاں داموس
کر کے آیا پر گنڈا کتے شہر گیا ہو یا سی۔

جیل کٹ کے پنڈے اون دی خوشی جی لکھی نول سی۔ اونا ای اوہوں دیو دا حل دیکھ کے
تے گنڈے دے روز دے دھرو داسن کے دکھ ہوا۔ ایہہ دے نالوں تے اوہ پنڈے ای
کوٹا۔ اوہ دے دل وچ کئی وار آیا۔ فوجا سنگ سرور دی دیو تے لکھی نول دنیا وچ ہر
شے ہر بندے توں پیاری سی۔ ایڈے دکھ وچ ہودے، ایڈی مصیبت وچ ہودے،
ایڈی اوکھی ہودے تے لکھی نول کیہ کرنا چاہیدا لے؟ لکھی ایس بارے کئی وار ایہہ دھرو
دھیان مارے، حساب جوڑے تے لیکیاں داہیاں۔

پہلوں تے قبر و قبر ہوئے جی داجی کیتا جے گنڈے دی دھون مروڑ دے، اوہوں
کتے دی موت مارے، پر اوہ دیو دے گھر والی تے لکھی دیو نول محکمہ دینا چاہندا سی دکھ
نہیں۔ سگوں اوہ تے دیو تے مکھن دے پھر دے جتے دی باقی بچی کچی زمین جتے توں
لے کے آپ دا ہوس تے گزیاں واسا سکھا ہووے تے دیو دے گھر دی حالت کجھ
بدلے۔ تیجے مکھن دے پتھر نول آپ سانجھے پالے۔ ایہہ سارے کم لکھی کرنا چاہندا
سی۔ اپنی واسی دے نال ادس گھر دی واسی دی تے سیاوی، جیویں فوجا سنگ اوہناں دی
بیکیتی۔ ایہہ فیصلہ کر کے لکھی دے دل نول کجھ تسلی ہوئی۔ مگن دیو پولا وارث نہیں تے نہ
گنڈے دی اپنی ہمت ہووے گی جے اوہ لکھی دے پنڈے وچ ہونڈیاں دیو نول مل کٹائی
کرے اگے وانگ۔

بدن دا لکھی آیا سی آدن جان والیاں وچ رتھا اوہ سکے ول وی نہ جاسکيا۔ نہ چاچے
لکھی سنگ ول، نہ نواب خاں لبرٹ ول تے نہ سنگلی۔ نہ ای سکے ہو رہا ہے۔ بس اوہ گھروں جیڑی تے
تھوہیوں گھر۔ اگھاں ٹھانہہ تے سرنیواں کر کے اوہ گلیاں وچ دی لکھی جاتا۔ جے راہ وچ

کوئی صاحب سلامت کر لیتا تے اوہ آگن جواب دے دیندا۔ نہیں تے چپ چاپ ٹھیرا رہند۔
 دائرے کول دی لنگھیاں کئی وار اوہ دے دل وچ اگلے وقتاں دا انگ دائرے وچ بہہ کے بہتس۔
 کھیندن، گلاں کرن سنن دی خواہش آؤندی ہوندی پر اوہ اپنا دل ٹھکانے نہیں سی۔ بے
 تے دائرے وچ بیٹھے گلاں کر دے بندے دی اونٹوں کول دی لنگھیاں ویکھ کے سہم کے چپ
 ہو جاندے۔ جوان گھبرو منڈے چہڑے اوہ دے مگر دل جوان ہوئے سن۔ بے کتے گل
 وچ آؤندیاں بانڈیاں اوہ دے سامنے آجاندے تے ڈر کے اوہ راہ چھڑ کے اک بیٹے
 ہو جاندے۔ اک دو بے نال ٹھٹھے کر دے، منڈے گھنڈے اوہوں ویکھ کے دڑ دے
 لیندے۔ پتہ دے بندے اوہ دے نال گل بات کردیاں دی کچھ ترختے، کچھ میٹھے لگدے
 خورے کھئی کوئی ڈراول شے بن گیا ہو یا سی؟

اودن دوپہریں احمد خاں تے شیراٹھ کے گئے تے کھئی گھر نوں ٹھیرا۔ پر راہ وچ
 اوہ فوجا سنگھ دی حویلی چلا گیا۔ حویلی اُجڑی، بھجوری تے ویران سی۔ دونوں ڈھارے تے اک
 گڑھ دھیبہ گئی ہوئی سی۔ حویلی وچ اک ماڑی جیہی گھوڑی تے اک مری مگنی کھاٹکڑ مجھ بدھ
 ہوئی سی۔ اک منڈا ہتھ دے ٹوکے نال ہر اک ترن ڈیہا سی۔ منڈا آگھوں ویکھ کے اٹھ کھڑا۔
 ”مجھ دودھ دیندی لے بھی جانا؟“ کھئی کا مے منڈے نوں پچھیا۔

”اٹھیں پھریں! سردار جی! مہن دوڑن ای والی لے“

”ہور کوئی ڈنگ؟“

”نہ سرکار۔“

”رکد جا پتھد ایں؟“

”مھندے دا جی۔“

”مھندا چھکا بنداسی، پیاتے بڑا کم کرن والا جوان۔“

منڈا آگھیا سنگھ دے موٹھوں اپنے باپو دی چنگی گل سس کے خوش ہو گیا۔ کدے

سدی سدی ڈنگراں۔ بنجیاں نال بھری حویلی نوں ایساں اُجڑیا، ایساں ویراں، ایساں بے آباد،
ویکھ کے لکھی دیاں اگھاں وچ اُتھرو آ گئے۔

”کدے ایہہ حویلی بڑی سدی سی؟ اچھی ساری لکھی اپنے آپ نوں آگیا۔
”بختاں ولے لد گئے سردار جی! پچھا تہہ کیہہ؟ بُن ایسے گنڈا سنگھ سردار
داراج لے۔ سو اس نوں پونے۔ ایہہ اک مجھ کرتاگ جیبارہ گئی لے۔ ایہہ وی
بُجھڑاں کوں لکھی جانو۔“ منڈے بے دھڑک لکھی نوں دھڑ دی دتی۔
”انج نہیں آکھی دا پتہ۔“ لکھی منڈے نوں مت وٹی۔ منڈا کجھ سہم گیا پر لکھی
کو منوں پیار نال تھاپی دے کے کہن لگا:

”گنڈا سنگھ مالک لے جو چاہوے کرے۔“

ایسے چروچ دیہو حویلی آوڑی۔ اک وار تے لگا جیویں ادھ لکھی نوں دیکھ
کے پچھا نہ پتہ پی سی پر فیراگانہہ آگئی۔ کاما منڈا پٹھیاں دی بھولی مجھ اسٹے سٹ کے
پیار دیتی لے کے گھوڑی لٹی پٹھے لین چلا گیا۔ جیہڑی حویلی وچ ادھ دوڑیں کھیڈ کھیڈ کے
جوان ہوئے سن اوس وچ ادھ اک دُوبے لئی غیر بنے کھوتے سن۔

”اُجڑی حویلی دیکھ کے دل بڑا دکھیا لے۔“ لکھی جیویں اپنے آپ نوں آگیا۔

دیہو چپ کر کے کھوتی کسے ہو رہا سے دیکھدی رہی۔

”بھوئیں جھتے نے کیوں دسے چھڑی جے؟“

”مانکاں دی مرجی۔“

”مالک کون لے بھوئیں دا؟ توں نہیں؟“

”نہیں! میں سُن کاہدی مالک آں؟“

”میں سُنیا لے گنڈے نے جوئے وچ کتی زمین چوک چھڑی لے؟“

”اوبدی مرجی! ادھ مالک لے۔“

”میں سنیا تیرے نال اودھا ورتا راوی چنگا نہیں، تینوں ماردا وی لے؟“

”ماک جو ہویا۔ بر داسائیں“

”پر کیوں؟“

”دیو کہیں لگی“

”گھر وچ سوگلاں ہونڈیاں نیں، نیڑے نیڑے پنے ہوئے تے

دو گھرے وی آپس وچ کھیہہ پندے نیں“ دیو گنڈے دی صفائی دئی۔

لکھی نوں پتہ سی دیو جھوٹ مار کے پنجاب دیاں ساڈ دھیاں وانگ گھرو

دے عیباں تے پرداپئی پاؤندی لے۔

”جے کدے ہن گنڈے نے تیرے تے ہتھ چکیا تے نیں اوہیاں ٹہریاں

چب ہاں گا“ لکھی سچ آکھیا۔ دیو نوں ہٹا پتہ سی لکھی سچ آدا لے۔ تڑت کے اوتار

ساہنے آکھوتی۔ ڈر نال اودھا توری دے پھٹاں درگا پیلہ چرا ہو سہیلا ہو گیا۔ اوہ بھاری پر کدے

وارج وچ بولی

”جے میں تیری کجھ لگنی آں تے تینوں میری سوئہ۔ اوہنوں کدے کجھ نہ آکھیں۔

نہیں تے سوئہہ بجائیے دی میں جیوندے جی کدے تیری شکل نہ دیکھاں گ۔

گنڈا سنگھ کجھ دی لے میرا گھر والا لے“

تے حویلی وچوں نکل گئی۔

(۶۷) دنیا لکھدی جاندی
میلہ کوئی ڈنگ دا

لکھی اب عرقید بھوگ کے تیل توں چپچس دے اٹھار ہوویں دن اوہ لال سوہی نہیری پڑھی چپدے
وچ نہ کوئی قتل ہويا، نہ کوئی رکو اکھڑا تے نہ کسے دھارے دی چھت اگلی۔ پر فیروی ہوئی دواہے
تے درت گئی۔

ادوں دن دکن والا سی جدوں دیو پو تے گنڈے دا چیک جھاڑا پے گیا۔ گنڈا شراب
دے نئے وچ ایہو چہا گنڈ بولن ڈیہا سی بے سسٹن والے تووا تووا کر دے۔ دیو دیاں چکیاں تے
گنڈے دے لکھڑے سارا پنڈ پیا سندا۔ جٹیاں دوڑ کے کوٹھیاں تے جا چڑھیاں تے آل دوالے
دے کوٹھے بھر گئے دیکھن والیاں نال۔ چٹھی گھڑی کو لکھی میر کر کے میٹھا رہیا، پر دیو پو دے دھن
گنڈے دے لکھڑے تے گنڈ بولن دی واج ہو رہی جاندی۔ روٹی کھان لگے لکھی نے
نہی ہوئی بڑی ہفتوں سٹ وٹی تے اٹھ کے خالی ہفتیں دیو پو کے گھر نوں ٹر پیا۔

”دے کا کا! مڑا آپچھاں۔ رب ادس راکش توں چک کیوں نہیں لیندا؟“ جنڈاں
کبندیاں لکھی توں او دھر جانوں موڑیا۔ فیروٹھہ توں واج مار کے یولی :

تے نکھی برچی دی سیدھ چوں بٹ گیا۔ دیچو دوتر کے گنڈے ول ہوئی پر گنڈہ غیر سو
 وانگ سیدھ نکھی تے آیا۔ اوس واری نکھی اگلے پاسیوں ہتھ پا کے برچی پھڑ لئی۔ جو کہ مار کے
 اپنے ول لپچی تے کسوہ لئی گنڈے کوہوں۔ گنڈہ جو کہ دے زور وچ ای ساہنی کندھ نال جاوے۔
 نکھی برچی پراہہ دوست وئی تے کندھ نال ڈگے، اٹھدے ہوئے گنڈے نوں دھونوں پھڑ کے
 دو ہتھ زمین توں اٹا لہ پکے یا۔ اک واری تے اوہا جی کیتا، گنڈے نوں کندھ نال مار کے اوہا چاکہ
 پا دیے۔ موت دے خوف نال ڈر دے کنبدے گنڈے داسارا نشہ لیہہ گیا سی پل وچ تے اوہ
 موضع تے موت دیں ترییاں اون ڈہیاں سن۔ گنڈہ نکھی دے ہتھوں وچ لچ لکھا ہویا سی جیویں
 کوئی گنڈہ دیا کسے ہاں دیاں اٹھل وچ پھڑیا ٹھانہہ نوں نکدا پیا ہووے۔ نکھی اک وار دیچو ول دیکھا
 تے گنڈے دی دھون اپنے ہتھوں چوں چھڑ وئی۔ گنڈہ دھڑل کر کے زمین تے ڈھانے نکھی دے
 پیساں وچ پیا، مڑے مڑے گئے وانگ ہرنجی جا۔ ہیاں۔ دیچو دوتر کے ڈگ گنڈے
 اُترے، اوہنوں بھاؤں لئی۔

”جے کہے توں ہن میں بے جان تے ہتھ چکيا تے میں تیری لت تے لت رکھ
 کے تیلوک چیر دیاں، ماں دیا کھساں“ نکھی گنڈے دی وکھی وچ اک کرارا ٹھڈ
 مار کے کہیا۔

”اوتے مینوں ماریں نہ نکھی! ایہہ میری ماں بھین دھرم نال! جے کہے
 میں ایہنوں کچھ آکھاں“ گنڈہ اکبدا ہویا ترے مار دا کہی لگا۔
 کوٹھیاں تے کھلوتیاں جییاں گنڈے دی کھنڈ ٹھپتی جلی تے خوش سن تے
 اک سوانی تے نکھی نوں واج مار کے آگیا وی؛
 ”دے نکھی! مار سو چار چھتر ہور ایہنوں۔ وچاری نوں لاواٹ سمجھ کے بڑا
 سا بن بنیا ہویا سی“ پر نکھی گنڈے نوں کچھ نہ آکھا۔
 پراغہہ ڈگئی ہوئی برچی پھڑ کے دیچو نکھی دے ساہنے آکھلوتی۔ اوہا پیل چہرہ

نموشی، مار تے غصے نال لال سوہا ہویا تے اوہیاں اکھاں اٹھیاں واںک بڈیاں گڈیاں سن۔
 اوہ بے سرتوں پتہ نہیں چاوریہہ کے رکھتے ڈگ پئی ہوئی سی۔ دند کر پیچ کے نکھی ٹوں بڑے قہر
 بڑی نھرت نال دیکھ کے کہن لگی:

”نکل جا! میرے گھروں بدماشا، خنیا!..... تے فیرکے ایس
 ویرھے سپرے رکھیں“

کن لوجیٹ کے لکھی اوس ویرھے وچوں انج نکل گیا جیویں مڑے پنڈوں
 رول نکلا لے۔ اوہنوں لگا اوہ لال بنیری وچ اگدا ہویا زمین تے اسان دے وچکار
 کوئی لگو ہووے۔

غصے دے قہر وچ روتا تے نموشی دے مڑھکے وچ بھیا لکھی پتہ نہیں کردوں پنڈوں
 نکل ٹریا۔ ساری رات اوہ واوہ لے وانگوں ٹردا رہیا۔ اوہ پنڈ جیہدے وچ جمن توں
 لے کے اوس شام تک اوہی جان اکی رہندی سی، جمن پتہ نہیں کیوں اوہنوں اپنا پنڈ
 نہ لدا۔ رات لنگدی رہی، اوہ ٹردا رہیا۔ سویر دا نور تے نوکالی رات دے جھٹے چوں نکلا
 لگا۔ اُبو سویر ہون ڈہی سی تے اوہ ٹردا رہیا ہوہر اگاٹھہ، ہوہر اگاٹھہ ہوہر.....
 جیویں جیوں اوہ اگاٹھہ ودھل جاندا اوہ پنڈ ہوہر پچ ٹھہ رہی جاندا۔ پر اوہ پچھاٹھہ دکھیاں بن
 ٹردا رہیا، تے..... ٹردا رہیا۔ اخیر اوہ اک ایسے تھاں تے اچا گیا جتھوں راہ پاٹ کے
 دو وکرے بنے جاندے سن۔

اک راہ شانو ول جاندا سی تے دوسرا حکم سنگھ سیاسی ول۔ اوہ کھلو گیا.....
 سیال دی اوس ٹھنڈی سویر وچ وی اوہ سوہنا ٹھہ مڑھکے نال بھیا ہویا سی۔ چڑھدے سورج
 دی رتی دھپ وچ مڑھکے دے موتی اوہ دے چہرے اُتے پئے چمکدے سن۔ اوس چادر دی
 میٹ ڈب نال ٹھہ توں مڑھکا پونجیا تے اک وار اپنے بجن ابرے بھک تے نکھی، پیاری
 پیار کرن والی سوہنی! جمنی شانو ول جاندے راہ ٹوں دیکھا، جیہدے تے پیار، دولت۔

افضل حسن زندھاوا

محمد افضل زندھاوا -	تال
یکم ستمبر ۱۹۳۷ء - امرتسر (بھارت) -	تاریخ تے جائے پیدائش
ایل - ایل - بی - (پنجاب) -	تعلیم
قانون ، کاشتکاری -	پیشہ
پنجابی ، اردو ، انگریزی -	لکھن دیاں زبانوں
ضلع کچہری - فیصل آباد - ڈیرہ غرام	پتہ
زرعی یونیورسٹی ، فیصل آباد -	
قیام پور - تحصیل نارووال - ضلع سیالکوٹ -	آبائی گاؤں
سینٹ انٹونی سکول ، لاہور -	ابتدائی تعلیم
مشن سکول ، نارووال -	میٹرک
مرے کالج سیالکوٹ -	بی - اے
پنجاب یونیورسٹی ، لا کالج لاہور -	ایل - ایل - بی

۱۹۶۳ء وچ قانون دا امتحان پاس کر کے ۱۹۶۷ء تک زرعی یونیورسٹی فیصل آباد

وچ افسر بکار خاص (قانون) رہے -

۱۹۶۷ء وچ نوکری توں استعفی دے کے فیصل آباد بار دے ممبر بن گئے
تے وکالت شروع کر دتی۔

۱۹۶۷ء وچ بار ایسوسی ایشن فیصل آباد دے نائب صدر چنے گئے۔

۱۹۶۷ء وچ فیصل آباد توں قومی اسمبل دے ممبر چنے گئے۔ ۱۹۶۷ء توں

۱۹۶۷ء تک:

(۱) آزاد جموں و کشمیر کونسل دے ممبر رہے۔

(۲) مرکزی فلم سنس بورڈ دے ممبر رہے۔

(۳) ریڈیو تے ٹیلی ویژن دی مرکزی کمیٹی دے ممبر رہے۔

(۴) پاکستان نیشنل کونسل آف آرٹس دے بورڈ آف گورنرز دے ممبر رہے۔

(۵) قومی اسمبلی آف پاکستان دی قوانین، ضابطہ کار تے ممبران اسمبل دے

استحقاق دی کمیٹی دے ممبر رہے۔

(۶) آزاد جموں کشمیر کونسل دی قانون ساز تے قوانین نوں پاکستان دے قوانین

مطابق ڈھال دی کمیٹی دے ممبر رہے۔

(۷) ایہدے علاوہ لا تعداد ادبی تے تہذیبی قومی تے بین الاقوامی انجمنال ے

ممبر تے عہدیدار رہے تے ہن۔

بیسرونی دورے

۱۔ پنجرس ایفرو ایشیائی ادبیاں دی کانفرنس ۱۹۶۳ء منعقدہ روس وچ پاکستان دی

نمائندگی کیتی۔

۲۔ برطانیہ وچ رہن والے پاکستان دے مسائل بارے تن مہینے دامطالعہ عیسائی

دورہ۔ ۱۹۶۳ء